Rostoványi Zsolt

Irak: az iszlám és a politikai hatalom viszonya

Az iszlám világ sok más országától eltérően cseppet sem egyszerű a mai Irak viszonyainak a bemutatása. 1980 óta Irak három háború közvetlen részese volt, s a legutóbbi, 2003. márciusi invázió óta az ország helyzete még egyáltalán nem konszolidálódott. Az egész politikai rendszer magán viseli az ideiglenesség, átmenetiség jegyeit, a politikai, vallási, etnikai, törzsi fragmentáltság következtében egymással rivalizáló, konfrontálódó közösségek, csoportok uralják a politikai színteret, viszonylag széles palettáját vázolva fel Irak lehetséges jövőjének az esetleges (véleményünk szerint a legkevésbé valószínűsíthető) széteséstől egészen egy föderatív államberendezkedésű, de alapjaiban egységes Irakig.

Az eltelt több mint hét évben az iraki alkotmányozás folyamatának az egyik leginkább vitatott kérdésévé a föderalizmus – az elterjedt szóhasználattal: „a régiók projektuma“ *(masrúa al-akálím)* – vált, amelynek a kurdok mellett egyes síita arab körök is a támogatóivá váltak. A régiók erősödő autonómiája pedig – együttvéve az északi kurd és déli síita régiók gazdag kőolajkészleteivel – magában hordozhatja az elszakadás szándékát és tényleges veszélyét.

Az utóbbi évek egyik legmarkánsabb vonása az iraki színtér iszlamizálódása. Mindezek miatt elengedhetetlenek részint a történelmi utalások, részint pedig az iraki főbb politikai (és ezzel szoros összefüggésben vallási) szereplők bemutatása, szoros összefüggésben az elmúlt évek történéseivel.

Történelmi előzmények

A hódító arab seregek az iszlám keletkezését követően nem sokkal foglalták el Mezopotámiát – a mai Irak területét. A több ezer éves kultúrával rendelkező régió hamarosan az iszlám civilizáció központjává vált: több évszázadon keresztül Bagdad volt az abbászida dinasztia székhelye. Mongol majd perzsa uralom után 1534-ben az Oszmán Birodalom része lett, és némi megszakításokkal az is maradt egészen az első világháborúig. Ekkor alakultak ki – sok más közel-keleti országhoz hasonlóan a nyugati nagyhatalmak egyezkedése nyomán – a mai Irak államhatárai, megvetve jó néhány későbbi konfliktus alapjait.

Miután az első világháborúban a már egyébként is szétesőfélben lévő Oszmán Birodalom vereséget szenvedett, a britek három korábbi oszmán tartomány, Bagdad, Baszra és Moszul egyesítésével létrehozták Irak államot. Ami az új állam határait illeti, csupán két hosszabb szakaszának voltak történelmi előzményei: az iráni határ megegyezett az Oszmán Birodalmat Perzsiától elválasztó határral, az iraki-török határ pedig a korábbi Moszul tartomány határvonalának felelt meg. Az országot Szíriától, Jordániától, Szaúd-Arábiától és Kuvaittól elválasztó határvonal nagy részét a britek önkényesen állapították meg.

A brit csapatok 1917–18-ban foglalták el Irak területét, amely a mandátumrendszer bevezetésétől brit mandátummá vált. Miután Irak gazdasági fejlettsége, társadalmi tagozódásának előrehaladottsága jelentősen meghaladta sok

környező országét, a britek úgy döntöttek, hogy irakiakból álló politikai vezetésen keresztül gyakorolják a mandátumból eredő jogokat. Létrejött a minisztertanács és az új iraki hadsereg, s 1921-ben a *hásimita* családból származó Feiszalt – akinek eredetileg Szíria trónját szánták – tették meg Irak királyává.[1] Irak innentől kezdve alkotmányos monarchiaként működött. Nem sokkal azt követően, hogy 1924-ben az alkotmányozó gyűlés ratifikálta az Iraki Királyság külpolitikájának irányítását a britekre ruházó angol-iraki szerződést, megválasztották az iraki parlamentet. Irak formálisan nyugati típusú demokrácia lett, politikai pártok működtek és rendszeresen választásokat tartottak.

Az Irak britek általi teljes elfoglalása és a monarchia létrejötte közötti három évben két, ellentétes célokat megfogalmazó mozgalom működött Irak területén: egyik a szíriai központú szunnita *sarif*iak mozgalma, akik arról próbálták meggyőzni Londont, hogy Irakot rendeljék Huszein mekkai *saríf* fennhatósága alá, a másik pedig a síita vallási vezetőké, akik 1914–15-ben dzsihádot hirdettek a britek ellen és akik egy önálló, iszlám vezetés alatt működő Irakban gondolkodtak. Az eltérések ellenére persze volt valami közös is a két mozgalom célkitűzéseiben, nevezetesen egy arab-iszlám államalakulat egy arab emír és egy törvényhozó nemzetgyűlés irányítása alatt.

A brit mandátum majd Feiszal királysága a kisebbségi szunnita arabok pozícióinak megerősödésével – a szunniták jelentős túlsúlyával – járt. A síiták kiszorultak a vezetésből, ami a *sarif*iak és az oszmán hadsereg volt tisztjeinek a kezébe került. Már ekkor meghatározó szerepet játszott a hadsereg: Feiszal döntően azokra a katonatisztekre támaszkodott, akik vele együtt harcoltak a törökök ellen. A próféta családjából származó Feiszal király mind a szunnita, mind a síita muszlimok körében köztiszteletnek örvendő, jó brit kapcsolatokkal rendelkező, a nacionalista ideológiát magáénak valló uralkodó volt[2], ez a nacionalizmus azonban nyilvánvalóan az arab nacionalizmus volt: ezt táplálták a Feiszal király apjáig, Huszein mekkai *saríf*ig visszavezethető családi ambíciók is.[3]

Feiszal király ugyanakkor mindent megtett annak érdekében, hogy egyfelől megismerje és megértse Irak helyzetét, sajátosságait, másfelől pedig, hogy erős központosítással a modernizáció útjára vezesse az országot. Egy 1932-ben kiadott memorandumban, ugyanakkor őszintén nyilatkozott arról, hogy „Irak egyike azon országoknak, amelyekben hiányzik… a gondolkodás és ideálok egysége, a közösségi

[1] A *hásimiták* eredetüket Mohamed prófétáig (aki a mekkai Kurais törzs *Hásim* nemzetségéből származott) vezetik vissza. Feiszal a britek ösztönzésére a törökök elleni arab felkelést megindító Huszein mekkai sarífnak volt az egyik fia. (Testvére, Abdulláh Transzjordánia uralkodója lett.)

[2] Nem minden síita vallási vezető fogadta örömmel Feiszal királyságát. A király 1921 júniusában hajóval érkezett Baszrába és onnan a síita délen keresztül utazott fel Bagdadig. Nedzsefben Ali imám sírjánál a tiszteletére adott vacsorán a saját származását a síita imámoktól is eredeztető Feiszal az 1920-as felkelést (amelyről a későbbiekben lesz szó) – nyilvánvalóan a síiták irányában tett gesztusként – az apja, Huszein *mekkai saríf* által vezetett 1916-os arab felkeléshez hasonlította. Válaszában Muhammad Bákir as-Sabíbi nedzsefi síita vallási vezető arra emlékeztette a királyt, hogy ő "Irak vendége". Yitzhak NAKASH [2006]: *Reaching for Power. The Shi'a in the Modern Arab World.* Princeton University Press, Princeton and Oxford, pp. 78-79.

[3] Az arab nacionalizmus egyik megalapozója – sokak szerint tényleges "atyja" –, a szíriai származású Száti al-Huszri (aki még Damaszkuszban csatlakozott Feiszal királyhoz majd onnan követte őt Bagdadba) a huszas években Bagdadban töltött be vezető posztokat az oktatásügyben, s közben intenzíven propagálta az arab nacionalizmust, többek között az oktatási rendszeren keresztül (Szíriából és Palesztinából hívott tanárokat, akik arab történelmet és kultúrát tanítottak). Huszri az arab egység elkötelezett hive volt. Fő műve az "*Al-urúba avvalan*", "Az arabság mindenekelőtt" címet viseli.

érzés. Az ország fragmentált és megosztott, s a politikai vezetésnek bölcsnek, gyakorlatiasnak, morálisan és materiálisan erősnek kell lennie."[4]

Az Irak területét fokozatosan megszálló britek ellen meghirdetett dzsihád, majd az 1918-ban kirobbant, főként Nedzsefre és környékére kiterjedő kisebb, valamint különösen az ezt követő 1920-as nagyobb, Irak területének jelentős részére kiterjedő brit-ellenes felkelés meglehetősen nagy jelentőségű volt az új állam területén élők összetartozás-tudatának erősítése szempontjából. Ezekben az eseményekben ugyanis összefonódott egymással az iszlám és a kétféle – ti. az összarab és az iraki – nacionalizmus, amelyeknek persze a különböző szerzők más-más súlyt tulajdonítanak.

A nacionalizmus ideológiája a kezdetektől meghatározó szerepet játszott Irak politikai életében, mégpedig két, egymással versengő nacionalizmus formájában: egyik az „arab nemzet" egységét hirdető pánarab, a másik pedig az önálló, független, erős Irak megteremtését célul kitűző iraki. Az (össz)arab nacionalizmus a régebbi keletű: még az Oszmán Birodalmon belül, jórészt a török nacionalizmussal párhuzamosan – bizonyos szempontból annak ellenében – bontakozott ki, célul tűzve ki egyfelől, az arabok függetlenségét, másfelől az arabok lakta területek politikai egységének megvalósítását. Irak létrejöttét követően azonban teret nyert az iraki nacionalizmus is.

Sajátos módon a vallási szektarianizmus és a kétféle nacionalizmus-koncepció között szoros az összefüggés. Amíg az (össz)arab nacionalizmus (pán-arabizmus) elsősorban a szunniták, addig az iraki társadalom törzsi és vallási értékein alapuló iraki nacionalizmus a síiták körében honosodott meg. Az arab egység megvalósítását célul kitűző arab nacionalizmus az Irak létrejöttét követő időszakban több volt, mint ideológia vagy egyszerű koncepció: egy olyan misszió volt, amelyet a Feiszal király apjáig, Huszein mekkai *saríf*ig visszavezethető családi ambíciók is tápláltak. Egy pánarab állam viszont a síiták szempontjából nyilvánvalóan kedvezőtlen, hiszen abban elveszítenék többségi státuszukat.

A mai Irak területén a vezető pozíciókat évszázadok óta egészen a 2003-as amerikai invázióig a szunniták töltötték be. A szunnita hegemónia megmaradt azután is, hogy a 19. századra a térség arab lakosságának többsége áttért a síita iszlámra. Az 1920-as felkelés eredménytelensége „megtetézve" egy nem-iraki szunnita királlyal konzerválta ezt a helyzetet. Ettől kezdve az ország kisebbségi szunnita vezetésének jól felfogott érdeke volt, hogy a szektarianizmussal, a „kommunitárius diskurzussal"[5] *(táifíja)* szemben a nacionalizmusra (legyen az pánarab vagy iraki) helyezze a hangsúlyt. Mindez gyakorta azt is eredményezte, hogy bármiféle, a síiták részéről érkező megnyilvánulással szemben (legyen szó akár a szunnita többség által a síitákat sújtó diszkrimináció elleni fellépésről vagy a síita iszlám valamely specifikumáról – például *asúra* megünneplése) erőteljesen felléptek, a szektarianizmus *(táifíja)* síita válfajának *(suúbíja)* minősítve azt.[6]

---

[4] Abd el-Karim AL-UZRI [1991]: *Muskilat al-hukm fí-l-Irak* (A kormányzás problémája Irakban), London, 1991. c. munkája alapján idézi Ali A. ALLAWI [2007]: *The Occupation of Iraq. Winning the War, Losing the Peace.* Yale University Press, New Haven and London, p. 22.

[5] Ronen ZEIDEL [2008]: A Harsh Readjustment: the Sunnis and the Political Process in Contemporary Iraq. *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 12, No. 1 (March 2008). p. 41.

[6] Vö. Yitzhak NAKASH [1995]: *The Shi'is of Iraq.* Princeton University Press, Princeton and Oxford, p. 113. és Yitzhak NAKASH[2006]: *i.m.* pp. 88-93. A *suúbíja* eredetileg a 8. századi iszlámban kibontakozott, részint irodalmi töltetű mozgalom volt, amelyben meghatározóan perzsák vettek részt, s részben az arabság privilegizált helyzete ellen irányult. A kifejezés a

Irak 1932-ben – elsőként az arab országok közül (ha Egyiptom a britektől 1922-ben kapott formális függetlenségét tényleges függetlenségként értékeljük, akkor másodikként) – elnyerte függetlenségét. A monarchikus államforma 1958-ig tartott. Feiszal királyt halála után 1933-ban fia, Gázi követte a trónon, aki azonban hat évig tartó uralkodás után autóbalesetben elhunyt. Halálakor fia, II. Feiszal mindössze három éves volt, így helyette 1953-ig régens (Abd al-Iláh, a király nagybátyja) gyakorolta a tényleges hatalmat.

Közben, a második világháborút megelőzően egy rövid időszakban az akkori iraki kormány Németország felé orientálódott. Komoly belső küzdelem bontakozott ki ugyanis az iraki vezetésen belül az angolbarát iraki nacionalisták, és a britekkel szemben a németekkel szövetséget kereső pánarabisták között. Németország ugyanis természetes szövetségesnek tűnt a pánarab törekvések megvalósítása (arab egység, Szíria és Palesztina felszabadítása) számára. A Rasíd Ali al-Gailáni vezette német-barát kabinet hatalmának végül is 1941-ben brit katonai beavatkozás vetett véget, ettől kezdődően a katonai hatalomátvételig brit-barát vezetés működött.

A monarchiát 1958-ban a "szabad tisztek" döntötték meg, Abdel-Karím Kászem[7] dandártábornok és Abdesz-Szalám Áref ezredes vezetésével. Ettől kezdve véres és kevésbé véres államcsínyek, illetve merénylet-kísérletek követték egymást. 1963-ban a Baasz párt jobbszárnya került hatalomra, Abdesz-Szalám Áref (aki nem volt a Baasz párt tagja) lett a köztársasági elnök, a baaszista Ahmed Haszan al-Bakr pedig a miniszterelnök. Néhány hónappal később Áref elnök a baaszistákat kizárta a kormányból. Mivel 1966-ban helikopter-szerencsétlenség áldozata lett, helyét bátyja, Abder-Rahmán Áref vette át. 1968-ban azonban újabb puccs nyomán a Baasz párt balszárnya került hatalomra és Ahmed Haszan al-Bakr lett az ország elnöke, egyúttal a Forradalmi Parancsnoki Tanács vezetője. A politikai vezetésnek azonban már ekkor meghatározó tagja volt a Forradalmi Parancsnoki Tanács elnökhelyettese, a rendszer "erős emberévé" váló Szaddám Huszein.

Szaddám Huszein és a Baasz párt

A jogi tanulmányait Kairóban megkezdett, majd később a bagdadi egyetemen diplomát szerzett Szaddám Huszein 1979 nyarán, néhány hónappal Khomeini ajatolláh Teheránba történt hazatérését, az iráni iszlám forradalom győzelmét követően Irak elnöke lett. Célja kezdettől az Irakon belüli totális hatalom biztosítása volt. Az évtizedek folyamán az iraki rendszert mindvégig a tényleges vagy potenciális ellenzék illetve ellenfelek – beleértve Szaddám Huszein közeli rokonait is – fizikai megsemmisítése jellemezte.

Egyes források szerint Szaddám Huszein a Baasz párt első hatalomra kerülését követően személyesen is részt vett a tömegesen letartóztatott ellenfelek megkínzásában. A Bagdadtól több mint 150 kilométerre északra fekvő Tikrít város környékéről származott, ami lényegében Irak szunnita arabok lakta régiójának központja. (Származását – az arab sajátosságoknak megfelelően – neve is mutatta: Szaddám Huszein Tikríti.) Családja, illetve nemzetsége Bagdadban, majd később vezetőként is

---

modern időkben az arab nacionalizmus kapcsán vált ismét használatossá, Irakban konkrétan az 1920-as évek elején. Innentől kezdve a szunnita arab vezetés kezében eszközzé vált arra, hogy ha a helyzet úgy kívánta, arab-ellenesnek *(suúbi)* minősítve diszkreditáljanak egyes síitákat. Az iraki-iráni háborúban a Khomeini ajatolláh vezette irániak *suúbi*-nak minősültek, akik szét akarják rombolni az arab kultúrát és az arab vezetőket perzsákkal helyettesíteni.

[7] Abdel-Karím Kászem édesanyja síita *féili* kurd, édesapja szunnita arab volt.

körülvette. Az arab világban meglehetősen gyakori, erős hadseregre és rendőrségre támaszkodó, magát dicsfénnyel övező autokrata vezető megtestesítője volt. Fényképei, szobrai Irak szerte megtalálhatók voltak. Az arab világ egyéb tekintélyuralmi katonai vezetőitől az különböztette meg, hogy maga anélkül öltötte magára a tiszti egyenruhát, hogy valaha is katona lett volna.

Korán (1957-ben) csatlakozott az arab nacionalizmust hirdető, alapjaiban szekuláris Baasz (Újjászületés) párthoz, amely akkor Irakban még alig néhány száz taggal rendelkezett. Ezt a pártot a negyvenes évek elején Damaszkuszban alapították, részben keresztény arab nacionalisták[8] Arab Újjászületés Pártja néven, amely 1952-től Arab Újjászületés Szocialista Pártja névre változott. A párt egyfajta sajátos, nacionalizmuson alapuló „arab szocializmus" megvalósítását tűzte zászlajára. Mind Szíriában, mind Irakban hatalomra került (1963-ban), azonban e két frakciója szembe került egymással. és köztük kifejezetten ellenséges viszony alakult ki. A párt alapvetően szekuláris beállítottságú (lényegében az arab világ első laikus pártja), az iszlámnak elsősorban mint történelmi örökségnek, mint civilizációnak és kultúrának tulajdonít szerepet. Mindez következik részint szocialisztikus nézetrendszeréből, részint abból, hogy alapítói között nagy számban voltak keresztények.

A párt fő célja kezdetekben az arab egység megvalósítása volt. Az arabság legfőbb hajtóereje az iszlám (amely alapvetően az arabság vallása), mint közös örökség, mint közös történelmi tapasztalat, maga a „forradalmi gyakorlat", azonban a nacionalizmus az iszlám fölött áll.[9] A párt hármas jelszava: „egység, szabadság, szocializmus". A Baasz párt 1947-es programja hangsúlyozza az arab nemzet egységét, küldetését, meghirdeti a gyarmatosítás elleni küzdelmet. Deklarálja a néphatalmat mint a hatalom és vezetés egyedüli forrását. A párt ideológiájának sajátossága, hogy hangsúlyozza a forradalom szükségességét.[10] A párt által hirdetett „arab szocializmus" markánsan elhatárolódott a marxizmustól, amelyet a párt fő teoretikusai az arabságtól idegen ideológiának tartottak.[11]

Miután a Baasz párt egységes arab nemzetben gondolkodott, jóllehet egységes arab állam nem jött létre, azokban az arab országokban, amelyekben a párt kisebb-nagyobb befolyásra tudott szert tenni (mindenekelőtt Szíriában és Irakban) Forradalmi Parancsnoki Tanácsokat hoztak létre. Szaddám Huszein a Baasz párt balszárnyát képviselte. 1968-ban, amikor a Baasz Irakban ténylegesen átvette a hatalmat, Szaddám Huszeint amellett, hogy az állambiztonsági szolgálat vezetője lett, a Baasz Párt iraki Forradalmi Parancsnoki Tanácsának elnökhelyettesévé is kinevezték. Ezáltal ő vált az ország második emberévé.

Alapvetően szekuláris beállítottsága ellenére, ha érdekei úgy diktálták, előszeretettel "iszlamizálódott", alkalmazott erőteljes iszlám retorikát. Az 1979-es iráni iszlám forradalom győzelmét és ennek nyomán az iszlám világon végigsöprő reiszlamizációt Szaddám időben érzékelte és saját pozícióinak erősítésére kívánta felhasználni. Ez a – legalábbis a retorika szintjén – erősödő iszlám orientáció a vezetést nem akadályozta meg abban, hogy egyfelől véresen leszámoljon az Irakon belüli radikális síita iszlám ellenzékkel, brutálisan meggyilkolva az ad-Daava (felhívás,

[8] A Baasz két legnevesebb alapítója Michel Aflak és Szaláh ad-Dín al-Bitár.

[9] Vö. Mísil AFLAK [1976]: *Al-Baasz va-t-turász* (A Baasz és a múlt öröksége). Dár al-Hurríja li-t-Tibáa, Bagdad, p. 80.

[10] Vö. The Constitution of the Baath Party, 1947. In: Tareq Y. ISMAEL [1976]: *The Arab Left.* Syracuse University Press, pp. 126-137.

[11] Vö. Mísil AFLAK [2006]: *Al-Baasz va-l-istirákíja* (A Baasz és a szocializmus). Al-Mu'asszasz al-Arabíja li-d-Dirászát va-n-Nasr, Bejrút.

küldetés) párt vezetőjét, Muhammad Bákir asz-Szadr ajatolláhot és nővérét, másfelől szembeszálljon a Khomeini vezette Iránnal és "az iszlám forradalom exportjával". Azzal a Khomeini ajatolláhhal, aki 1965-től 14 éven keresztül az iraki Nedzsefben, a síiták egyik szent városában élt száműzetésben, s itt tartotta híres előadás-sorozatát, amelyben részletesen kifejtette az iszlám államra vonatkozó nézeteit.

Irak külpolitikáját eleinte erőteljes radikalizmus jellemezte, ami határozott középhatalmi ambíciókkal párosult. Utóbbiak elérése érdekében később külpolitikája mérsékeltebbé vált. A hetvenes évek elejétől gyors ütemben növekvő olajbevételek hatására Irak nyitott a nyugati országok felé is, célja elsősorban a modern nyugati technológia – beleértve természetesen a korszerű fegyverzetet is – beszerzése volt.

Az autokrata arab politikai vezetők nagy részéhez hasonlóan Szaddám Huszein sem elégedett meg a saját országán belüli vezető szereppel, az egész arab világ vezetőjévé szeretett volna válni, betöltve az egyiptomi elnök, Gamal Abdel Nasszer halála után keletkezett űrt. A Khomeini vezette iráni iszlám forradalom győzelme és az új iráni vezetés által hivatalosan deklarált törekvés az "iszlám forradalom exportjára" elsősorban az Arab-öböl környéki arab államok számára jelentett fenyegetést. Ezt a helyzetet Irak saját pozíciói erősítésére próbálta kihasználni, késznek mutatkozva arra, hogy "megvédje" a fenyegetett arab államokat. Szaddám az arab világon is túltekintve az el nem kötelezettek mozgalmának vezető szerepét is megcélozta.

Irak etnikai és vallási térképe

A 2003-as Irak elleni offenzíva óta széleskörűen elterjedt az a nézet, miszerint Irak földrajzilag és etnikailag/vallásilag is három jól körülhatárolható részből tevődik össze: az északi régió zömmel szunnita kurdok által lakott (az ország megközelítőleg 29 millió fős lakosságának mintegy egyötöde), középen élnek a szunnita arabok (mintegy 20 százalék), míg az ország déli részén a lakosság 60-65 százalékát kitevő síita arabok. A kurdok lakta övezet a két nagyvárostól, Kirkuktól és Moszultól északra illetve északkeletre terül el. A síiták lakta rész nem sokkal a fővárostól, Bagdadtól (ahol egyébként ugyancsak jelentős számú síita lakosság él) délre kezdődik és lényegében az ország délkeleti régióját öleli fel. A kettő közé ékelődik be a szunnita arabok régiója, a „szunnita háromszög".

Már a mai Irak alapját adó három oszmán tartomány sem volt „etnikailag tiszta", vagyis kurdok (Moszul), szunnita arabok (Bagdad) és síiták (Baszra) lakta. Kétségtelen, hogy Baszra tartományban zömmel síita arabok éltek, azonban a Baszra és Bagdad közötti határvonal közel esett az Öbölhöz, következésképpen nemcsak hogy több síita élt Bagdad tartományban, mint Baszrában, hanem ráadásul a síita szent városok is Bagdad tartomány területére estek. Moszul pedig bár kurd többségű, egy sor egyéb etnikum és vallás (arab, türkmén, káldeus keresztény, jezídi stb.) által lakott tartomány volt.

Napjainkban is a három nagy régió érintkezésénél viszonylag nagy térségek találhatók vegyes lakossággal: egyikben szunnita arabok és szunnita kurdok, a másikban pedig síita és szunnita arabok élnek vegyesen. Utóbbi a nagyobb, mivel félhold alakban körülveszi a síiták lakta övezetet észak, északnyugat és nyugat felől.

Ezek a látszólag egységes etnikai, illetve vallási közösségek a valóságban meglehetősen megosztottak, tagoltak. Az iraki kurdok körében mindig is egymással rivalizáló szervezetek működtek, amelyek a másikkal szemben hol az iraki központi

vezetéssel, hol valamelyik szomszédos ország vezetésével szövetkeztek. Volt olyan időszak például, amikor az egyik iraki kurd szervezet az iráni kurdokkal, a másik viszont a velük szemben fellépő iráni kormánnyal szövetkezett. Az iraki kurdok Irakon belüli helyzete Szaddám Huszein rendszere alatt meglehetősen ellentmondásosan alakult. Bizonyos időszakokban nagyfokú autonómiát élveztek, esetenként még a központi kormánynak is voltak kurd tagjai. Máskor viszont a vezetés keményen fellépett velük szemben. A kilencvenes évek elejétől kezdve, amikor bevezetésre került az északi repüléstilalmi övezet, az iraki vezetés kivonult iraki Kurdisztánból, ahol így szinte teljes mértékű autonómia valósult meg.

Irán után Irakban él a legnagyobb síita közösség a Közel-Keleten. Az iráni síiták többségéhez viszonyítva az a fő különbség, hogy az iraki síiták zömmel arab etnikumúak. A "hagyományosnak" is nevezhető arab-perzsa etnikai szembenállás, illetve az utóbbi évtizedekben határozottan kibontakozott "irakiság-tudat" esetenként felülmúlja az egyébként igen erős síita identitás- és összetartozás-tudatot. Az iraki-iráni háborúban például az iraki csapatok jelentős részét síiták adták, akik harcoltak az ugyancsak síita irániakkal, anélkül, hogy felmerült volna bennük az átállás gondolata. Irakban a síita iszlám tömeges méretekben később honosodott meg, mint Iránban, emellett nagyrészt nélkülözi az iráni síizmusra (legalábbis annak „hivatalos", „állami" interpretációjára) olyannyira jellemző radikalizmust és fanatizmust.

A világon élő mintegy 120 millió síita harmadik legszentebb helye (Mekka és Medina után) az iraki Nedzsef városa, de ugyancsak előkelő helyet foglal el az iraki Kerbela és az iráni Kom is. A síita vallási vezetők tanulmányaikat ezekben az iraki és iráni városokban egyaránt végzik, tekintet nélkül arra, hogy perzsákról vagy arabokról van-e szó. Az iraki síiták maguk is megosztottak, több szervezet és több vallási vezető működik. Ráadásul a legtekintélyesebb iraki vallási vezetők közül néhány perzsa származású, köztük a jelenleg első számú vezetőnek számító Ali Szisztáni nagy ajatolláh is. Az arab etnikumú síiták egy része meglehetősen ellenségesen viseltetik velük szemben.

A külvilágban általában az a kép él Irakról, hogy ott lényegében a két etnikumhoz (arab és kurd) és az iszlám két irányzatához (síita és szunnita) tartozók élnek. A valós helyzet azonban ennél lényegesen összetettebb. Több más etnikai és vallási kisebbség élt már az oszmán uralom évszázadaiban is Irak területén, mindenekelőtt törökök, káldeus keresztény vallású asszírok és zsidók. Közülük a zsidók száma mára már elenyésző, nagy részük 1950-ben Izraelbe távozott. Mértékadó becslések ezeket a kisebbségeket együttvéve az ország lakosságának mintegy négy-öt százalékára becsülik, maguk a kisebbségek saját arányukat ennél magasabbra teszik. Mindenekelőtt a türkméneket kell megemlíteni, akik a török etnikum egy népcsoportját adják (természetesen igen jó kapcsolatokat ápolva Törökországgal) és a kurd-szunnita arab régiók találkozásánál élnek egymástól nem nagy távolságra elhelyezkedő csoportokban. Vallásukat tekintve zömmel szunnita muszlimok. Becslések szerint náluk is nagyobb létszámú, mintegy 400 ezres, a magukat több ezer évre visszavezető keresztény vallású asszírok közössége, akik zömmel szintén a kurd-szunnita arab határvidéken élnek.

A kurdokról az a kép él a köztudatban, hogy az iszlám többségi, szunnita ágát követik. A valóságban azonban, jóllehet a kurdok többsége szunnita, nem elhanyagolható számban találhatók közöttük síiták is. Az ún. *fëili* kurdok a kurd etnikum egy sajátos népcsoportja, akik a kurd nyelv egy déli dialektusát beszélik. Egészen a 18. századig egy részük szunnita muszlim, a másik részük nesztoriánus keresztény volt, s ekkor – az iráni szafavida dinasztia hatására – tértek át a síita *dzsaafarita* iszlámra. A Szaddám rendszer időszakában sokukat deportálták Iránba, de

számuk még így is becslések szerint eléri az egy millió főt. Többségük Bagdadban és Dijála tartományban él. (Több millió főre tehető viszont az Iránban élő *féili* kurdok száma.)

Külön is érdemes megemlíteni az ország déli részén, a Tigris és Eufrátesz torkolati vidékének mocsaraiban élt síita "mocsári arabokat". A mocsarakban százezrek folytattak több mint négyezer éve, a sumér idők óta kezdetleges körülmények között hagyományos életmódot. Miután a második (vagyis az 1991-es) Öböl-háború után a kormány ellen fellépő síiták tömegével menekültek a mocsarakba, az iraki vezetés grandiózus program keretében lecsapolta azokat, s az ott élők jelentős részét az ország más területeire telepítette át, kifejezetten erre a célra létesített településekre, illetve Bagdad Szaddámról elnevezett (eredetileg asz-Szaura, Forradalom nevű) kerületébe. (A rendszer megdöntése után a síiták ezt a negyedet azonnal átkeresztelték Szadr negyed névre.)

A törzsi rendszer Irakban

A vallási illetve etnikai tagoltság mellett mindenképpen meg kell említeni Irak törzsi tagoltságát is. Irak egyike a Közel-Kelet, illetve az iszlám világ azon országainak, ahol a törzsi rendszer, bizonyos fokig még az iszlám előtti időszakban gyökerező törzsi szokások és hagyományok igen erőteljesen befolyásolják a mindennapi életet. Egyes esetekben nem is egyértelmű, hogy valamely szokás vagy viselkedésmód, valamely norma az iszlámból vagy a törzsiségből következik-e. Egyes értékelések szerint a mai Irakban a beduin törzsi szokásokból eredő értékek és normák különösen a szunnita arabok esetében játszanak meghatározó szerepet.[12] A törzsiség a síiták körében is erőteljesen él, ugyanakkor esetükben a hierarchizáltabb vallási struktúra esetenként „felülírja" a törzsiség befolyásoló szerepét. Hozzá kell tenni, hogy a törzsiség szerepe mindig is lényegesen nagyobb volt a kisebb településeken és vidéken, mint Bagdadban vagy más nagyvárosokban, jóllehet sajátos módon az utóbbi években – eltérően a korábbi időszaktól – itt is erősödni látszik a törzsi identifikáció.

A 19–20. századtól több tényező is a törzsiség szerepének bizonyos mértékű csökkenését eredményezte. Mindenekelőtt az Oszmán Birodalom által bevezetett gazdasági és politikai reformokat említhetjük a késő 19. században. A hatalom centralizációja ugyanis azt eredményezte, hogy egy sor, korábbi törzsi funkciót a központi kormányzat vett át és jó néhány nagy törzsszövetség fragmentálódni kezdett. Ráadásul az oszmán adminisztráció kifejezetten a városokat preferálta a vidékkel szemben, azokat a városokat, amelyek lakói a leginkább elszakadva a törzsiségtől a török és a perzsa kultúra befolyása alá kerültek. Jóllehet a britek sokkal kiegyensúlyozottabb politikát követve inkább egyensúlyt próbáltak tartani a városok és a vidék között, a modernizáció folyamatának felgyorsulása és a nyomában végbement szociális átalakulások tovább erodálták a törzsiséget.

A törzsiség a központi hatalommal szemben mindig is egyfajta önálló helyi hatalmi struktúrát testesített meg. Bármilyen politikai vezetés volt azonban hatalmon Irakban, sohasem hagyhatta figyelmen kívül a törzsi struktúrát és mindig igyekezett megnyerni bizonyos törzsek lojalitását, vagy éppen csökkenteni a törzsiség szerepét.

[12] Vö. Lin TODD et al. [2006]: *Iraq Tribal Study – Al-Anbár Governorate*. June 18, 2006. p. 66. A beduin értékek modern arab társadalmakban betöltött szerepéhez lásd Raphael PATAI [1983]: *The Arab Mind.* Charles Scribner's Sons, New York, különösen a VI-VIII. fejezeteket.

Szaddám Huszein – hasonlóan a vallási vezetéshez való viszonyához – hol a törzsiséggel szembeni (a hetvenes években), hol a törzsiséget elfogadó és azzal együttműködő (a kilencvenes években) politikát folytatott.

A források többségének becslése szerint az iraki lakosság legkevesebb háromnegyede tagja valamilyen törzsnek. Irakban összességében mintegy 150 törzs található, amelyek további mintegy 2.000 kisebb klánra oszlanak. A legnagyobb törzs(szövetség) tagjainak száma meghaladja az egy milliót, a legkisebbeké csupán néhány ezer fő.[13] Kilenc nagy, már a 17. század előtt is létezett törzsi konföderáció *(kabíla)* tömöríti az iraki törzsek jelentős részét: Muntafik, Zubaid, Dulaim, Ubaid, Hazal, Banu Lam, Ál Bu Muhammad, Rabía, Kaab. A 19. század folyamán újabb nagy szövetségek alakultak: Sammár, Anaza, Banu Tamím, Zafir.[14]

Az iraki törzsek egy része Arábiából vándorolt be Mezopotámia területére, értékeiket, szokásaikat illetően máig fellelhetők rokon vonások Arábia törzseivel. A törzsek Irakba történő bevándorlása különböző időszakokban történt. A Zubaid törzs például közvetlenül a terület muszlimok általi meghódítását követően, 634-ben vándorolt be Arábiából a mai Irak területére, mégpedig az arábiai Kahtáni törzsből kiválva. A késő 19. században azután a Zubaidból jött létre a Dulaim és az Al Bu Muhammad. Ugyancsak a korai iszlám időszakában vándorolt be a Rabía és a Kaab.

---

[13] Hussein D. HASSAN [2007]: Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities. *CRS Report for Congress*, March 15, 2007. p. 1. Ugyanezeket az adatokat közli Pinar DERELI [2004]: *Tribes in Iraq & Their Reactions against American Attacks.* T.C. Middle East Technical University Institute of Social Sciences, Ankara, p. 3. Miután erre vonatkozó megbízható felmérések nem készültek, a törzsekre vonatkozó adatokat csak becsülni lehet. Egyes források több száz – akár ezernél is több – törzsről beszélnek, amelyek közül csak 20-30 az igazán nagy, 100.000 főt is meghaladó tagsággal. (Sharon OTTERMAN [2003]: *Iraq: The Role of Tribes.* Council on Foreign Relations, November 14, 2003. http://www.cfr.org/publication/7681). A becslések nagy eltéréseit az is okozza, hogy a törzsi rendszeren belül különböző egységek, szervezetek léteznek: törzsi konföderációk, törzsek, klánok, nagycsaládok, családok, s ezek közül nem mindenki ugyanarra alkalmazza a "törzs" szót. A rendszer legkisebb egysége a család *(ötgenerációs család, khamsz),* amelynek mindazok a tagjai, akik több generációra visszamenőleg ugyanattól a felmenőtől származnak. Másik elnevezése ház *(bait)*, s tagjainak száma a több százat is elérheti. Több ház együttese képezi a nagycsaládot *(hamúla)*, amelynek mérete már az ezer főt is meghaladja s rendszerint egy egész települést, vagy annak egy részét magában foglalja. Több *hamúla* alkotja a klánt *(fahdz)*, vagyis a törzsi struktúra harmadik szintjét. A klánok egy csoportja alkotja a tulajdonképpeni törzset *(asíra)*, amelynek élén a sejk (vagy *háza*) áll. Törzsek pedig gyakran konföderációba *(kabíla)* tömörülnek, amely a törzsi rendszer legmagasabb és legátfogóbb szintje. Ami a törzsszövetség törzseit és klánjait összeköti, az a közös leszármazás. (Persze a közös leszármazás esetenként inkább a mítoszok szintjén áll fenn, mint a valóságban.)

[14] Az iraki törzsi rendszer – legalábbis külső szemlélő számára – nem könnyen áttekinthetőségét mutatja, hogy más források szerint a mai Irak legtöbb törzse három konfödrációra vezethető vissza: Tajj, Zubaid és Rabía. A Zubaid konföderáció "altörzsei" például az Ubaid, a Dzsannabi, az Azza, a Dzsubúr és a Dulaim törzsek. (Lin TODD et al. [2006]: *i.m.* pp. 2-43. A szerzők megjegyzik, hogy az idők folyamán ezeket az "altörzseket" esetenként magukat is mint önálló konföderációkat tartották számon.) A második legnagyobb szunnita törzsi konföderáció az al-Anbár tartomány népességének nagy részét felölelő Dulaim, amely magát a Zubaid törzsi konföderációból eredezteti, s a mítoszok szerint nagy patriarchája, Szaad bin Ebadda bin Dulaim bin Harísza i.e. 600 körül élt. A Dulaim törzsi konföderáció jelenleg 21 főbb törzsből áll. Bővebben lásd Lin TODD [2006]: *i.m.* 4. fejezet. Irak legnagyobb törzsi konföderációja a Sammár, amelyhez mintegy másfél millió iraki tartozik, szunniták és síiták egyaránt. Hussein D. HASSAN [2007]: *i.m.* pp. 4-5.

Több törzs a 18. században telepedett le Irakban (a Sammár törzsszövetség-beli Tuka és Szaih, vagy a Nedzsdből bevándorolt Banu Tamím). Az iraki törzsi struktúra a végső formáját a 19. században nyerte el, miután 1791 és 1805 között a *vahhábita* nyomás következtében újabb törzsek (a Sammárhoz tartozó Dzserba, az Anaza konföderáció és a Zafir törzs) érkeztek Arábiából.[15]

A helyzet külön érdekessége, hogy az arábiai eredetű, a radikális szunnita vahhábizmus országának törzseivel számos hasonlóságot mutató iraki törzsek jelentős hányada a 18. században áttért a síita iszlámra! Ebben az áttérésben komoly szerepet játszott a *vahhábizmus*. A 18. század végétől ugyanis a szaúdi vahhábiták többször is behatoltak Irakba, kétszer is megostromolták Nedzsef városát, Kerbelát pedig kifosztották. Ebben a két városban pedig a 18. század közepén Perzsiából bevándorolt síita vallástudósok éltek, akik többszörösen is érdekeltek voltak a szunnita arab törzsek áttérésében. A síita iszlámra áttért törzsek védelmet nyújthattak az esetleges újabb vahhábita támadásokkal szemben, ezáltal kiegyensúlyozottabbá válhattak az erőviszonyok a szunnita Bagdaddal szemben is.

A törzsiség Irakban sokszor „felülírja" az etnikai és a szektariánus törésvonalakat, megosztottságot.

Ki számít irakinak?

Az első iraki állampolgársági törvény 1924-ben lépett hatályba, s az iraki állampolgárságot a korábbi, igen fejlett oszmán jogrendszer alapján határozta meg. Az minősült irakinak, aki 1924 előtt oszmán állampolgárságú volt, határozottan kizárva mindazokat, akik iráni állampolgársággal rendelkeztek. Ez utóbbi sok, az oszmán adózást vagy a hadseregbe sorozást elkerülni kívánó és ezért iráni állampolgárságot felvett arab síitát kizárt az iraki állampolgárságból.

Ezt az alapelvet már a törvény megszületése előtt, a monarchia létrejöttét követően a gyakorlatban is alkalmazták. 1922-ben síita *mudzstahid*ok erőteljesen ellenezték a tervbe vett angol-iraki szerződést. Miután nagy többségük iráni állampolgár volt (köztük nagy számú arab etnikumú), a kormány olyan rendeletet hozott, miszerint a kormány-ellenes tevékenységet folytató „idegenek" kiutasíthatók az országból.[16]

Lényegében ugyanezt az elvet fogalmazta meg a Baasz első, 1963-as hatalomra kerülése után hozott állampolgársági törvény[17], amely szerint irakiak mindazok, akik 1924 előtt oszmán állampolgársággal rendelkeztek. Az 1964-ben elfogadott ideiglenes alkotmány pedig jó néhány magas állami poszt betöltését csak azok számára tette lehetővé, akiknek a szülei oszmán állampolgársággal rendelkeztek. A baaszista rendszer nagy számú síitától tagadta meg az iraki állampolgárságot iráni eredetük miatt. Konfliktusok esetén pedig gyakran került sor iráni eredetű irakiak Iránba történő deportálására (1963-ban, 1969–71-ben). A legnagyobb mértékű deportálási hullámra az iraki-iráni háború során került sor, amikor is mintegy 300.000 iraki kényszerült Irak elhagyására.

---

[15] Vö. Yitzhak NAKASH [1995]: *The Shi'is of Iraq*. Princeton University Press, Princeton and Oxford, p. 26.

[16] Yitzhak NAKASH [2006]: *i.m.* p. 86.

[17] Lásd *Amended Iraqi Nationality Law No. (43) for 1963.* http://iom-iraq.net/Library/Iraqi_Nationality_Law.pdf

Az új iraki alkotmány meglehetősen tágan értelmezve az iraki állampolgárságot irakinak minősíti mindazokat, akik iraki apától vagy iraki anyától születtek. (Az előbbiek alapján persze fölvetődik a kérdés az apa vagy anya irakiságának pontos értelmezését illetően.)

A síita iszlám térhódítása Irakban

Amint arra már utalás történt, a mai Irak területe évszázadokon át az iszlám központjának számított, lévén Bagdad az abbászida kalifátus székhelye. A későbbiekben a régió mintegy „ütközőzónaként" szolgált az oszmánok és a perzsa *szafavidá*k között, teret adva egyúttal egyfajta szunnita-síita rivalizálásnak, illetve konfrontálódásnak is. A síita iszlám markáns megerősödését eredményezte ugyanis a perzsa *szafavida* dinasztia azon döntése, hogy a tizenkettes síita iszlámot tette meg hivatalos vallásává. E lépés eredményeként a perzsa fennhatóság alá tartozó területeken – beleértve a mai Irak egyes részeit is – a síita iszlám gyökeresedett meg. Miután azonban a 17. században a mai Irak területének túlnyomó része az iszlám többségi, szunnita ágát képviselő oszmán uralom alá került, az ekkor még a lakosság kisebbségét kitevő síiták alárendelt helyzetbe kerültek.

A 18. majd a 19. században meghatározó változások mentek végbe egyfelől a síizmuson belül, másfelől az iraki síiták helyzetében. A 18. században alakult ki ugyanis a síita iszlámot mindmáig jellemző erőteljes hierarchikus rendszer a síita vallási vezetők már-már a kereszténység papságára emlékeztető hierarchiájával, beleértve a rendszer „tetején" elhelyezkedő *mardzsaija* intézményét[18].

A másik, Irak szempontjából meghatározó változás is a 18–19. században ment végbe (de még a 20. század elején is tartott), mégpedig a Dél-Irak területén élő arab törzsek tömeges áttérése a síita iszlámra. E folyamat következményeként egyfelől Irak népességén belül többségbe kerültek a síiták, másfelől eredendően megváltozott az iraki síita iszlám jellege. Addig ugyanis a síizmus Irakban kis, elsősorban városlakó közösségeknek volt a vallása, innentől kezdve viszont meghatározóan a dél-iraki törzsi tradíciók nyomták rá bélyegüket az iraki síita iszlámra.

A korábban nomád életformát folytató törzsek közül sokan letelepedve az Eufrátesz mentén mezőgazdasági műveléssel kezdtek foglalkozni. Így a letelepedett dél-iraki síita népesség fokozatosan elérte Nedzsef és Kerbela a síita imámok itt található sírjai miatt évszázadok óta meghatározó síita vallási központjait, amelyekben elsősorban iráni síita vallási hierarchia élt. Az iráni származású síita vallási vezetők természetesen befolyásuk alá vonták az iraki síita lakosságot, egyes letelepedett törzseket kifejezetten „ütközőként" felhasználva a síita-ellenes *vahhábit*ák Arab-félszigetről időről-időre kiinduló támadásainak a kivédésére. Mire Irak szunnita vallási vezetői és a távoli Isztambulban élő oszmán hatóságok észbe kaptak, már késő volt: Irak lakosságának többsége visszafordíthatatlanul síita lett.

A törzsek körében egészen sajátságos helyzetek alakultak ki. Gyakran fordult ugyanis elő az a helyzet, hogy egy törzsszövetség egyik törzse áttért a síita iszlámra, a másik ugyanakkor szunnita maradt. Számtalan példa akadt ugyenerre a helyzetre egy adott törzsön belül is: tagjainak nagyobb (vagy kisebb) része síita lett, a másik maradt szunnita. Sőt, bár kétségkívül az volt a gyakoribb eset, hogy a törzs tagjai a törzset

[18] A kérdésről a későbbiekben bővebben lesz szó.

vezető sejket követték az áttérésben, több olyan eset is előfordult, amikor a törzs tagjainak túlnyomó többsége felvette a síita iszlámot, vezetői viszont nem.[19]

Az iraki síiták az oszmán uralom végnapjaiban politikai szerepet is vállaltak, mégpedig összefogva a szunnita törökökkel: vallási vezetőik (mások mellett a későbbi nagy ajatolláh, Muhszin al-Hakím) dzsihádot hirdettek az Irak területét fokozatosan elfoglaló britek ellen. Irak iszlám identitásának veszélyeztetése ebben az esetben „felülírta" a szunnita-síita, illetve az arab-iráni-török ellentéteket. 1918-ban kirobbant egy kisebb, főként Nedzsefre és környékére kiterjedő, 1920-ban pedig egy nagyobb, Irak területének jelentős részére kiterjedő felkelés a britek ellen. A britek azonban leverték a felkelést, az iraki síiták több évtizedre defenzívába szorultak. Vallási vezetőik nem ismerték el az iraki politikai vezetés legitimitását, ugyanakkor híveiket a politikától való távolmaradásra szólították fel.

Az 1920-as felkelés mindazonáltal mély nyomokat hagyott az iraki síiták identitás-tudatában. A felkeléssel foglalkozó síita irodalom szerint a vallási tényező nagyobb szerepet játszott a felkelésben, mint a nacionalizmus. A fő vesztesek azonban az iraki síiták voltak, s a síita irodalom álláspontja szerint a felkelés leverése tette lehetővé a britek számára egy olyan modern Irak megteremtését, amely nem az irakiak egységén, hanem éppen ellenkezőleg: a szunniták és a síiták közötti szektariánus megosztottságon alapult.[20]

A mardzsaíja

A 18. század végén, 19. század elején élénk vita bontakozott ki a síita iszlám két irányzata, az *ahbári* és az *uszúli* között, amely végül is utóbbiak javára dőlt el. Előbbiek a korábbi síita imámok autoritásához ragaszkodtak, míg utóbbiak az *idzstihád*nak, a független megokolásnak, önálló véleményformálásnak adtak meghatározó szerepet, amelyet a *mudzstahid*ok gyakorolhatnak. *Mudzstahid*ok pedig értelemszerűen a vallástudósok és vallásjogi tudósok (*ulemá* és *fukahá*) lehetnek, a lakosság nagy tömegeinek pedig nincs más dolga, mint hogy kövesse őket, vagyis *taklíd*ot[21] gyakorló *mukallid* legyen.[22]

A vallástudósokat (tkp. a *mudzstahid*okat) tudásuk, tanult mivoltuk – következésképpen képességük és alkalmasságuk az isteni törvény értelmezésére – jogosítja fel arra, hogy a síita közösség vezetői legyenek.[23] A hierarchia alján az

[19] A konkrét példák sorát lásd Yitzhak NAKASH [1995]: *i.m.* pp. 43-48.
[20] A kérdéshez bővebben lásd Yitzhak NAKASH [2006]: *i.m.* pp. 74-81.
[21] utánzás, imitáció
[22] A síita iszlám Iránban és Irakban domináns irányzata a "tizenkettes" *Dzsaafarída*, amely szerint a muszlim közösség első jogos vezetőjét, a Mohamedet követő negyedik kalifát, Ali imámot még 11 jogos utód követte. Az utolsó, tizenkettedik imám, Abu l-Kászim Muhammad ibn Haszan 872-ben eltűnt, ő az ún. "rejtőző imám", aki valamikor mahdíként, tkp. Megváltóként tér majd vissza. A "rejtőzés" *(gaiba)* időszakában minden (síita) muszlim két lehetőség közül választhat: vagy *mudzstahid* lesz, vagy pedig egy *mudzstahid* követője ("utánzója"), *mukallid*. A síiták tehát két csoportra oszlanak: vezetők és vezetettek (követők). A *mudzstahid*ok legkiválóbbika – aki tökéletesen képzett – az imám képviselője ez utóbbi távolléte ("rejtőzése") idején, s ő látja el az imám funkcióit.
[23] Egy, a tizenkettes síita irányzat "névadójának", Dzsaafar asz-Szádik imámnak tulajdonított mondás szerint "egy *mudzstahid* autoritásának a tagadása ugyanaz, mint az imám autoritásának a tagadása; az imám autoritásának a tagadása pedig ugyanaz, mint Allah

egyszerű *molla*, tetején az ajatolláhok (*ájat Alláh* = Isten jele) és a néhány nagy ajatolláh (*ájatulláh al-uzmá*) állnak, a piramis csúcsát pedig a *mardzsa-i-taklíd*, az „imitáció forrása" jelenti, vagyis a legtanultabb, legtekintélyesebb, legfőbb vallási vezető(k). Ettől kezdve a *mardzsaíja* intézményesülve a síita iszlám szerves részévé vált, rányomva bélyegét a modern Irak politikai életére is.

A síita vallási hierarchia élén álló *mardzsia*[24] autoritását mind a *mukallid*ok, mind a *mudzstahid*ok elfogadják. Ahhoz, hogy egy *mudzstahid*ból *mardzsia* legyen, nagyon sok minden szükséges. A legfontosabb az intellektuális kapacitás, a vallási – mindenekelőtt vallásjogi – kérdésekben való jártasság, ami csak sok évtizedes tanulás révén érhető el. Csakis abból válhat *mardzsia*, aki egész életét az iszlám jog tanulásának – és tanításának – szenteli, s fokról-fokra előrehalad a vallási ranglétrán. Eltérően a keresztény pápától, a *mardzsiá*t nem választják formális választás, vagy valamilyen elektori testület útján. Jóllehet elvileg minden síita muszlim maga döntheti el, kit tekint mardzsiának, általában a gyakorlatban a magasabb szintű mudzstahidok konszenzusa alapján lesz valakiből *mardzsia*. Ideális esetben csak egy mardzsia van, akit a síita közösség minden tagja elfogad, a valóságban azonban – miután ilyen konszenzust elérni szinte lehetetlen – általában több.

Persze az intellektuális kapacitás és a tanult mivolt mellett más tényezők is számítanak, így például a *mardzsia* családjának tekintélye, szociális kapcsolatrendszere, gazdasági-pénzügyi kérdésekben való jártassága. A *mardzsia* pozícióját elért vallási vezető ugyanis elvileg szinte minden tekintetben független országa kormányától. A politikai vezetés ugyanis egyszerűen nem írhatja felül a *mardzsia* által hozott *fetvá*kat[25] – mégha azok ellentétesek is érdekeivel – ugyanúgy, ahogy nem tilthatja meg a síita lakosságnak a *mardzsia* követését. Vagyis bár a *mardzsia* funkciója vallási, általában komoly befolyásoló szerepe van a politikára is. Ráadásul a vallási adók révén a *mardzsia* pénzügyi szempontból is függetlenné válik az államtól. A síiták ugyanis jövedelmük ötödét *(khumsz)* fizetik vallási adóként, mégpedig elvileg ennek felét a „rejtőző imám" – vagyis tulajdonképpen az általuk kiválasztott *mardzsia* – számára, a másik felét pedig nélkülözőknek, árváknak, zarándokoknak stb. Sokan azonban a teljes ötödöt a mardzsiának adják s rá bízzák annak felhasználását.

A *mardzsaíja* intézménye szorosan összefügg a *hauzá*val, vagyis a tradicionális síita iszlám-tanulmányok szemináriumával. A *hauzát* prominens nagy ajatolláhok alkotják, s itt történik a síita vallástudósok és vallásjogi tudósok képzése. Az első *hauza* Nedzsefben jött létre a 11. században. Azóta is bizonyos szempontból a nedzsefi számít a világ első számú *hauzá*jának, de fő vetélytársa, az iráni Kom városában lévő *hauza* több téren is megelőzte.[26] Rangos hauzák működnek még az iraki Kerbelában és az iráni Meshedben és Iszfahánban.

---

autoritásának a kétségbe vonása; ez pedig egyenértékű a *sirk*-kel." (A *sirk*, társítás az egyik legnagyobb, az iszlám által mélyen elítélt vétség.)

[24] A *mardzsia* szó jelentése mérvadó forrás, kompetens autoritás

[25] Muszlim vallásjogi tudósok *(muftik)* által kibocsátott állásfoglalások különböző kérdésekben.

[26] Az elmúlt évtizedek eseményei – a Szaddám-rendszer diktatúrája, illetve a harcok – kifejezetten negatívan érintették Nedzsefet, ugyanakkor Kom az iráni iszlám forradalom győzelme óta prosperáló, gazdag várossá vált. Jóllehet napjainkban összességében a nedzsefi *ulemá* a síita vallástudósok hierarchiájában megelőzi a komit, a szemináriumok és diákok számát és minőségét, az infrastrukturális ellátottságot és felszereltséget tekintve Kom áll az élen. Nem véletlen, hogy a Nedzsefben székelő Szisztáni ajatolláh internetes honlapjának (sistani.org) a székhelye Komban található. Vö. Vali NASR [2006]: *The Shia Revival. How Conflicts within Islam Will Shape the Future.* W.W. Norton & Company, New York, London, p. 218.

Ezek a *hauzá*k teszik azután közzé a legrangosabb nagy ajatolláhok – a *mardzsiá*k – listáját, amely azonban nem ritkán nagy vitákat vált ki. Egyes nagy ajatolláhok ugyanis – bár az ehhez szükséges valamennyi feltételnek eleget tesznek – nem fogadják el a *mardzsiá*nak minősítést, viszont olyanok is akadnak, akik szeretnének felkerülni a listára.[27]

A síita iszlám és a baaszizmus viszonya

Az ötvenes évekig az iszlám gyakorlatilag nem játszott szerepet az iraki politikában. 1958-ban azonban Kerbela városában az akkori első számú síita vallási vezető, Muhszin al-Hakím nagy ajatolláh elvi támogatásával megalakult a síita Daava párt[28], amely hamarosan meglehetősen nagy népszerűségre tett szert, hiszen alternatívát kínált az addig domináns szekuláris arab nacionalizmus, illetve kommunizmus ideológiájával szemben. Egyetemi hallgatók, értelmiségiek, középosztály-beliek sora csatlakozott a párthoz, amely – szakítva az addigi síita gyakorlattal – a direkt politizálás mellett foglalt állást. Első számú szellemi vezetőjévé az egyik legtekintélyesebb iraki síita arab családból származó, vallási, filozófiai és gazdasági kérdésekben meglévő alapos elméleti felkészültsége miatt széles körű elismertségnek örvendő Muhammad Bákir asz-Szadr ajatolláh vált. Sohasem volt egyértelmű a párt viszonya a *mardzsaíjá*hoz, a síita vallási vezetéshez – pontosabban szólva a vallási vezetés viszonya a párthoz. A fő problémát a párthoz – illetve általában egy párthoz –, és a vallási vezetéshez fűződő lojalitás összeegyeztethetőségének a kérdése okozta. Senki nem kívánta ugyanis, hogy megkérdőjeleződjék a síiták közösségének az élén álló nem politikai, hanem vallási intézmény, a *mardzsaíja* egyértelmű vezető szerepe.[29] Mindenesetre a hatvanas években a Daava párt szerepe Irakban látványosan növekedett.

Az 1968-as baaszista hatalomátvételt követően a Baasz párt regionális kongresszusán a „vallási reakciót" jelölte meg mint fő veszélyforrást, ezzel támadást hirdetve Irak iszlám alapokon működő szervezetei, mindenekelőtt a Daava párt ellen. Maga a *mardzsaíja* is a Baasz támadásainak a célpontjává vált. Muhszin al-Hakím nagy ajatolláh azonban 1970-ben meghalt, őt Abu-l-Kászim Al-Khúi nagy ajatolláh követte az iraki mardzsaíja élén. Al-Khúi a síita iszlám kvietista felfogását vallotta, kifejezetten elutasítva a Khomeini ajatolláh által a hetvenes években az iraki Nedzsefben

---

[27] Szajjid Ali Khamenei ajatolláh, az iráni Legfelső Vezető például anélkül lett Irán vallási vezetője, hogy elérte volna a *mardzsia* státuszát. Többször tett erre irányuló kísérletet, míg végül rákerült a kom-i *hauza* listájára. Maga erre úgy reagált, hogy amennyiben a listára kerülés előtt megkérdezték volna, nem fogadta volna el a titulust. Így azonban a külvilág felé – vagyis Iránon kívül – elfogadja, Iránon belül viszont nem, mivel egy sereg kiváló, magasan képzett *mudzstahid* létezik, s semmi sem teszi szükségessé, hogy ő is magára vállalja a *mardzsia* felelősségét. Lásd Khamenei honlapján az életrajzi részt. http://www.leader.ir/langs/en/index.php?p=bio

[28] Hizb ad-Daava al-Iszlámíja, tkp. Iszlám Felhívás Pártja. A *"daava"* – felhívás, küldetés – az iszlamizmus egyik alapkategóriája.

[29] Muhszin al-Hakím nagyajatolláh a problémát egy *fatva* kibocsátásával próbálta áthidalni, amely szerint csakis olyan, iszlám alapokon álló politikai párthoz szabad csatlakozni, amelyet támogat, legalábbis elfogad a *mardzsaíja*. Voltak ugyanakkor olyan vallási vezetők is, akik eleve nem fogadták el egy politikai párt – mint eredendően nyugati intézmény – létét. Ez volt Haszan Sirázi ajatolláh véleménye is. Ő például néhány más vallási vezetővel együtt bár részt vett a Daava első összejövetelein – egyetértve a vallási vezetők politikai aktivitásának a szükségességével –, azonban hamarosan elhagyták a pártot, létrehozva az Iszlám Akció Szervezetet (*Munazzamat al-Amal al-Iszlámi*).

kidolgozott, a síita vallási vezetés aktív politikai szerepvállalására vonatkozó *vilájat al-fakíh* teóriát. Emiatt a mérsékelt felfogása miatt a Baasz az ő személyét – és ezáltal a *mardzsaíját* – nem támadta, annál inkább a Daava pártot és annak vezetőjét, Bákir asz-Szadr ajatolláhot.

Bákir asz-Szadr – aki korábban maga is al-Khúi tanítványa volt – egészen másfajta, aktivista, politizáló iszlám-felfogást képviselt, a *vilájat al-fakíh* koncepcióhoz némileg hasonló nézeteket vallva[30]. Hamarosan a Daava párt vált az iraki baaszista rezsimmel szembeni ellenállás legfőbb szervezetévé, egyúttal a rezsim első számú célpontjává. A hetvenes évek elején betiltották a síiták újságját (*Riszálat al-iszlám*), bezártak sok vallási létesítményt, majd hamarosan megkezdődtek a letartóztatások és kivégzések. A Daava vezetői ugyanakkor nyíltan felszólítottak az ellenállásra és Szaddám Huszein meggyilkolására. 1979 végén megalakult a Daava katonai szárnya (Sahíd asz-Szadr), sokan ettől datálják a politikai iszlamizmus kezdetét Irakban.

Az iráni iszlám forradalom győzelmét követően éleződött a küzdelem a Daava és az iraki politikai vezetés között. Bákir asz-Szadr ajatolláh kibocsátott egy *fetvát,* amely megtiltotta a muszlimoknak a Baasz párthoz való csatlakozást. Válaszul őrizetbe vették és Bagdadba szállították. Országszerte rendszer-ellenes demonstrációk kezdődtek, a tömeg több helyütt összecsapott a rendőrséggel. Iszlamisták merényletet kíséreltek meg Szaddám Huszein közvetlen munkatársa, Tárik Azíz ellen. Ez adta meg a végső lökést a vezetésnek a Daava párttal való teljes leszámoláshoz. A Forradalmi Parancsnoki Tanács 1980 márciusában rendeletet hozott, amely szerint halállal büntethető, aki tagja a Daava pártnak. Bákir asz-Szadr ajatolláhot és nővérét kegyetlenül meggyilkolták[31], a párt tagjai és szimpatizánsai közül sok ezren estek a vezetés brutalitásának áldozatául. Iraki síiták tízezreit űzték át Iránba azzal a váddal, hogy nem lojálisak a rendszerhez, sokan pedig az ország déli részén elterülő hatalmas kiterjedésű mocsarakban kerestek menedéket.[32]

Két fő tényező gátolta meg, hogy a vezetés véglegesen leszámoljon a *mardzsaíja* intézményével. Egyik al-Khúi a hivatalos iráni felfogástól gyökeresen különböző nézetei az iszlám és a politika viszonyáról – ami a felszínen még akár a baaszista

[30] Bákir asz-Szadr és a Daava felfogása egy lényegi ponton azonban különbözött Khomeini felfogásától. Utóbbi ugyanis a vallástudósoknak szánt meghatározó szerepet, előbbi viszont magának a muszlim közösségnek, az *ummának* (*vilájat al-fakíh* helyett *vilájat al-umma*). Bákir asz-Szadr a síita vallási vezetés két típusát különböztette meg egymástól: egyik az *al-mardzsia al-dzátí*, az egyértelműen legtanultabb, legképzettebb vallási vezető, aki pozíciójára konszenzus – legalábbis a többség konszenzusa – révén tesz szert, a másik pedig az *al-mardzsia al-szálih*, aki nem feltétlenül a síita vallási hierarchia legmagasabb fokán áll, ugyanakkor aktívan politizál, s emiatt élvezi a helyi közösség támogatását. Vö. Yitzhak NAKASH [2006]: *i.m.* pp. 94-95.

[31] Halálát nem sokkal megelőzően üzenetet intézett követőihez, amelyben a rezsim megdöntésére és egy iszlám kormányzat létrehozására szólította fel őket.

[32] A retorika síkján a baaszista vezetés, illetve személy szerint Szaddám Huszein – bizonnyal a régió országaiban tapasztalható "iszlám reneszánsz" hatására – gesztusokat is tett az iszlám felé. Szaddám Huszein a hetvenes évek végén a következőket mondta: "Pártunk az ateizmus és a vallásos hit között nem semleges. Mindig is a hit oldalán állt anélkül, hogy teokratikus lenne… Az ateista jellegű vallásellenességet visszautasítjuk." Vö. Szaddám HUSZEIN [1978]: *Nazra fid-dín va-t-turász* (Egy pillantás a vallásra és a tradícióra). Bagdad. Idézi Heinz GSTREIN [1982]: *Marx oder Mohamed?* Verlag Ploetz, pp. 49-51. Az iszlám melletti még erőteljesebb állásfoglalását tükrözi az Iszlám Konferencia Szervezetének 3. csúcsértekezletén, 1981 januárjában Táifban mondott beszéde. (*Árá va-manákif* (Vélemények és álláspontok). Dár an-Núr, Bejrút, 1981.

rendszer iránti lojalitásnak is tűnhetett[33] –, a másik pedig az 1980-ban kitört iraki-iráni háború. Az iraki csapatok soraiban nagy számban harcoltak síiták az ugyancsak síita irániak ellen, s a baaszista vezetésnek vigyáznia kellett, nehogy kockára tegye Irak iránti lojalitásukat és síitaságuk kerekedjék felül az ellenséges iráni síitákhoz való átállásra késztetve őket.

Ha a *mardzsaíja* intézményével nem is, a baaszista vezetés a nyolcvanas években tovább folytatta a leszámolást különböző ellenzéki iszlamista szervezetekkel, illetve vezető síita családokkal. Muhszin al-Hakím nagy ajatolláh fiát, Bákir al-Hakím ajatolláhot Irak elhagyására kényszerítették, csakhogy ő Teheránban – más iszlamista vezetőkkel együtt – 1982-ben létrehozta az Iraki Iszlám Forradalom Legfelső Tanácsát[34]. Erre az iraki vezetés 1983-ban az al-Hakím család 18 Irakban maradt tagját kivégeztette, csupán egyet, Huszein al-Hakímot hagyva életben és arra kényszerítve, hogy végignézze a többiek kivégzését és személyesen vigye meg a hírt Bákir al-Hakímnak Teheránba.

A nyolcvanas évek végén, az iraki-iráni háborút követően az iraki belpolitikát határozott „nyitás", a demokratizálás irányában megtett lépések kezdték jellemezni. A háborút követő nehéz helyzetben egyfelől a vezetés a „nemzeti egység" jegyében a lakosság minél szélesebb rétegeinek a támogatását igyekezett megszerezni, másfelől a külvilág felé minél kedvezőbb képet próbált magáról festeni. Gesztusok sorát tették a síita vallási vezetés, illetve lakosság irányában (Nedzsefben, Kerbelában és egyebütt síita emlékek helyreállítása, a vezetés iszlám iránti elkötelezettségének demonstrálása stb.).

A korábbi időszakra is jellemző volt egyébként, hogy ha érdekei úgy diktálták, a baaszista vezetés a „mézesmadzag" elve alapján nem az erőszak, elnyomás taktikáját alkalmazta, hanem kedvezményeket adott, gesztusokat tett különböző iszlamista szervezeteknek, mozgalmaknak, közösségeknek. Az iraki síiták Iránnal szembeni mobilizálását szolgálta például, hogy Szaddám Huszein életrajzírója 1980-ban elkészítette az iraki vezető családfáját, eredetét egészen Ali imámig vezetve vissza. A nyolcvanas évektől kezdődően pedig a törzsi értékekre és intézményekre helyeztek különös hangsúlyt, a törzsiséget használva fel mint a szunnita és síita arabok számára közös identifikációs keretet. A törzsiség hangsúlyozása ugyanakkor alkalmasnak tűnt a feléledő vallásosság ellensúlyozására is.

A kilencvenes évek iraki síiták szempontjából a leginkább meghatározó eseményére az 1990–91-es öbölháborút közvetlenül követően, 1991 márciusában került sor. Ekkor robbant ki a *„saabán havi intifáda"*, vagyis a síiták felkelése a baaszista vezetés ellen. A felkelés március 1-jén a déli Baszra városában kezdődött, amelyet a felkelők egy nap alatt elfoglaltak. A szövetségesek csapásai által szétzilált iraki fegyveres erők képtelenek voltak megakadályozni, hogy a síita felkelés viharos

[33] Az iraki-iráni háború folyamán az iraki *mardzsaíja* nem tett közzé semmiféle állásfoglalást a háborúval kapcsolatban.

[34] Az Iraki Iszlám Forradalom Legfelső Tanácsa *(al-Madzslisz al-Aala li-sz-szaura al-Iszlámíja fi-l-Irák)* különböző iraki síita iszlamista szervezetek (Daava párt, Iszlám Akció Szervezete, Mudzsáhedin Mozgalom, türkmén és kurd iszlamisták) szövetségeként alakult meg, célul tűzve ki egy iszlám állam megvalósítását Irakban. Az iraki-iráni háború alatt zömmel iraki hadifoglyokból az iráni csapatok oldalán harcoló, eleinte az Iráni Forradalmi Gárda tisztjei, később már kizárólag iraki parancsnokok által vezetett jól képzett és felszerelt egységeket (Badr Brigádok) szervezett. Máig vitatott a szervezet Iránitól való függősége, iráni kapcsolatai.

gyorsasággal ne terjedjen tovább. Március 5-ére már valamennyi jelentős déli város a síiták kezébe került – többek között Nedzsef és Kerbela is.

Nedzsef síita felkelők kezébe kerülése hirtelen ismét előtérbe helyezte a *mardzsaíját*, illetve az ekkor már kilencvenes éveiben járó Al-Khúi nagy ajatolláh személyét: elkerülhetetlenné vált valamiféle megnyilatkozása. Ki is bocsátott egy teljesen semleges nyilatkozatot (hogy ti. mindenki az iszlám normáknak megfelelően viselkedjen), amely semmiféle biztatást vagy támogatást sem nyújtott a felkelőknek. Maga a felkelés teljesen spontán módon, bármiféle központi, összehangolt szervezés vagy irányítás nélkül zajlott. A külföldön élő emigráns iraki szervezetek is távol tartották magukat tőle. Egyedüli kivétel az Iraki Iszlám Forradalom Legfelső Tanácsa volt, azonban ez sem merült ki másban, mint Khomeini képeinek és egy iraki iszlám köztársaságot követelő propagandaanyagnak az osztogatásában. Mindez azonban éppen elegendő volt ahhoz, hogy a megnövekedett iráni befolyástól tartó arab országok – mindenekelőtt Szaúd-Arábia – és az Egyesült Államok végérvényesen letegyenek arról, hogy bármiféle támogatást nyújtsanak a síita felkelőknek. A gyorsan magához tért politikai vezetés mindenekelőtt a Köztársasági Gárdára támaszkodva alig több mint tíz nap leforgása alatt kegyetlenül leverte és megtorolta a felkelést. Nedzsefből és Kerbelából több mint száz ajatolláhot szállítottak el, akikről többé nem lehetett hallani. Al-Khúi nagy ajatolláhnak pedig az iraki állami televízióban együtt kellett szerepelnie az őt látványosan lekezelő Szaddám Huszeinnel.

A vezetés nagyszabású akció-sorozatba kezdett, hogy minél jobban meggyengítse az iraki síizmus doktrinális alapjait és szervezeti struktúráját. Vallási vezetők bebörtönzése és eltűnése, vallási iskolák és mecsetek bezárása, könyvtárak megsemmisítése voltak a fő eszközei ennek a folyamatnak. A kormány hivatalos lapjában sorra jelentek meg a „deviáns" síizmust lejáratő cikkek.[35] Miután azonban a síiták megváltoztathatatlan tényként a lakosság többségét képezték, a baaszista vezetés arra törekedett, hogy egy lojális, arab etnikumú vallási vezetői réteg jusson meghatározó szerephez. Al-Khúi nagy ajatolláh 1992 augusztusi halála ehhez megteremtette a kedvező feltételeket. A politikai vezetés szabadon bocsátotta az előző évi felkelés során bebörtönzött Muhammad Szádik asz-Szadr ajatolláhot – aki nem tartozott sem a legismertebb, sem a legnépszerűbb vallási vezetők közé – deklaráltan azzal a szándékkal, hogy ő vegye át az iraki síiták vallási vezetői funkcióját. Szaddám Huszein azonban rosszul mérte föl a helyzetet.

Szádik asz-Szadr ajatolláh (ahogy síita körökben nevezték: Szadr II) ugyanis nemcsak közeli rokona (unokatestvére) és tanítványa volt a néhai Bákir asz-Szadr ajatolláhnak[36], hanem hozzá hasonlóan vélekedett a síita iszlám és a politika viszonyáról is. Egy sor állásfoglalásában aktivista módon újra-értelmezett különböző síita

[35] Egyes feltételezések szerint az *asz-Szaura* (Forradalom) nevű lapban megjelent síita-ellenes cikkek egy részét maga Szaddám Huszein írta. Vö. A.A. ALLAWI [2007]: *i.m.* p. 54. 34. jegyzet.

[36] Harmadik unokatestvérük, Szajjid Múszá asz-Szadr alapította meg 1975-ben Libanonban a síita Amal pártot, amelyből nem sokkal később kivált a Hezbolláh. (Múszá asz-Szadr egy 1978-as líbiai látogatás során eltűnt, feltételezések szerint vagy Kaddáfi, vagy az iráni sah utasítására meggyilkolták. Csak érdekesség: nővére Khomeini ajatolláh fiának, Ahmed Khomeininek a felesége, unokahúgát pedig Muhammad Khátami korábbi iráni elnök vette feleségül. A rokoni kapcsolatoknál maradva a libanoni Hezbolláh szellemi vezetője, az egyébként az iraki Nedzsefben született síita arab Szajjid Muhammad Huszein Fadlalláh pedig anyai ági rokonságban áll az iraki al-Hakím családdal: Muhszin al-Hakím nagyajatolláh gyermekei – így Bákir al-Hakím és Abd al-Azíz al-Hakím – az unokatestvérei.)

fogalmakat. Egy aktivista, „elkötelezett" *mardzsaíja (mardzsaíjat al-maidán)* szükségességét vallotta – szemben előde, Al-Khúi nagy ajatolláh „néma" mardzsaíjájával[37] –, ami fő vonásaiban emlékeztetett a Khomeini-féle *vilájat al-fakíh* koncepcióra.[38] Arra törekedett, hogy „semlegesítse" az államot s így lehetőséget teremtsen fő céljai – a síita lakosság mobilizálása és az iraki síita intézményrendszer megreformálása – megvalósítására.

Sajátos módon a baaszista vezetés ehhez eleinte megfelelő partnernek bizonyult. A kilencvenes évek közepétől megint tett egy fordulatot az iszlám irányába, különböző gesztusokat téve a síitáknak. Bevezették a Korán tanítását állami iskolákban, a vallástudományokat oktatók képzésének új központjait hozták létre, az elektronikus média vallási műsorokat kezdett sugározni, az alkoholt betiltották nyilvános helyeken, a nőket ösztönözték fejkendő viselésére, sőt új egyetemet is létesítettek „Iszlámtudományok Szaddám Egyeteme" néven. Bagdad arculata jelentősen megváltozott: mecsetek sorát építették vagy állították helyre, vallási szimbólumok lepték el az utcákat. Egy megújult, vallási alapokon álló Baasz párt képe kezdett kirajzolódni.

Az eredendően szekuláris vezetés „iszlamizációs" lépései persze nemcsak a síitáknak szóltak. Legalább ennyire fontos volt a kisebbségi szunniták megnyerése, különös tekintettel arra, hogy körükben a kilencvenes évek elejétől kezdve markáns radikalizálódás volt megfigyelhető. A szunnita iszlamizmus megerősödése a régióban Irakot sem hagyta érintetlenül. Radikális vallási vezetők jelentek meg egyes mecsetekben, radikális szervezetek kezdtek kiépülni. A vezetés „iszlamizációja" ennek a folyamatnak is gátat kívánt vetni, a mérsékelt szunnizmust erősítve a radikálissal szemben. A korábban betiltott szunnita Iraki Iszlám Pártot – a Muszlim Testvérek egyfajta iraki leágazását – újból engedték tevékenykedni, mégha fél-legális keretek között is. A vezetés jelentős támogatásban részesített bizonyos, a kormány ellenőrzése alatt álló, Irakban népszerű szúfi rendeket.[39]

Mégis: a fő problémát nyilvánvalóan a síiták jelentették. A baaszista vezetés a síiták irányában tett gesztusokért cserében azt várta el a *mardzsaíjá*tól, hogy tartsa távol magát a politikától. A rezsim iránt lojális *mardzsaíja* sokkal kedvezőbb eszköznek tűnt az iraki síita lakosság kézben tartására, mint ha ezt a rezsim közvetlen beavatkozásával kellett volna biztosítani. A politikai vezetés egyértelműen Szádik asz-Szadr ajatolláhot ismerte el *mardzsa-i-taklíd*nak, ami bizonyos jogokat biztosított számára[40]. Úgy tűnt, hogy normalizálódott a baaszista és a síita vezetés viszonya. Asz-Szadr azonban ezt a helyzetet további céljai megvalósítására használta fel. E célok legfontosabbika viszont homlokegyenest ellentétes volt a baaszista vezetés szándékaival: ti. a síita tömegek mozgósítása.

Asz-Szadr újból nagy hangsúlyt adott a pénteki imáknak és szónoklatoknak, ezeket a *hauza* és a síita tömegek közötti közvetlen kapcsolat kiépítésére használta, s a

[37] "Mi kinyitjuk a szemünket, miután Szajjid al-Khúi lecsukta az övét" – mondta egy beszédében. Idézi A.A. ALLAWI [2007]: *i.m.* p. 55.

[38] Szádik asz-Szadr nem kritikátlanul támogatta a *vilájat al-fakíh* koncepcióját: nem értett egyet a vallásjogi tudósok korlátlan vezető szerepével valamennyi muszlim fölött. Azt is el kívánta kerülni ugyanakkor, hogy erős iráni befolyás érvényesüljön az iraki síiták körében.

[39] Jelentős összegeket fordítottak például a *szúfi* szent, Abd al-Kádir al-Gíláni bagdadi sírjának helyreállítására.

[40] Ő ellenőrizte a nedzsefi szemináriumokat, tartózkodási engedélyeket adhatott ki a szemináriumok külföldi hallgatói számára stb.

szokásoktól eltérő módon[41] maga tartott gyújtó hatású beszédeket gyakran több tízezres tömegek előtt. Mindez hatalmas ismertséget és népszerűséget biztosított számára. *Fatvá*k sorát bocsátotta ki, amelyekben az iszlám előírásait egyeztette össze a törzsi szokásokkal és gyakorlattal. Mindez különösen népszerűvé tette a szegény síita lakosság körében – egyebek mellett Bagdad keleti, az ország déli törzseiből származó síitákkal betelepített, Szaura (Forradalom) nevű külvárosában. Gyorsan növekvő népszerűsége azonban nemcsak a baaszista vezetést töltötte el növekvő aggodalommal, hanem a tradicionális szemléletű iraki síita vallási vezetőket, sőt a külföldön élő iraki iszlamista ellenzéket is. A Teheránban élő Bákir al-Hakím ajatolláh például eleinte szkeptikusan, később már kifejezetten ellenségesen viseltetett asz-Szadr iránt, a rezsimmel való együttműködéssel vádolva.

Kiéleződtek az iraki síita vallási vezetésen belüli ellentétek is. Al-Khúi halálát követően (az iráni származású) Ali asz-Szisztáni nagy ajatolláh lépett az első helyre a vallási hierarchiában, mint a legtanultabb, legtekintélyesebb várományosa a mardzsia pozíciójának. Asz-Szadr azonban – mégpedig nyilvánvalóan a baaszista vezetés támogatásával – veszélyeztette Szisztáni vezető pozícióját. Éleződött a konfliktus a két fél (és követőik) között, amelyhez még hozzájárult két vezető nagy ajatolláh, al-Garavi és Borudzserdi meggyilkolása 1998-ban.

1998 végére a baaszista vezetés is támadásba lendült asz-Szadr ellen. Biztonsági okokra hivatkozva megpróbálták korlátozni nyilvános szerepléseit, ő azonban erre nem volt hajlandó, emiatt demonstrációkra is sor került a kormány ellen. Miután az iraki titkosszolgálatok két vezetőjének személyes felszólítására is nemet mondott, 1999. február 18-án két fiával együtt meggyilkolták. (Harmadik fia, Muktada asz-Szadr azért maradt életben, mert akkor nem tartózkodott otthon.) Halálát Irak szerte híveinek tömegdemonstrációi követték, amelyeket a vezetés levert. Legalább háromezer követőjét letartóztatták, mintegy ötszázat kivégeztek. A (második) szadrista mozgalom[42] egy időre illegalitásba vonult, de azóta is jelen van Irakban Muktada asz-Szadr vezetésével.

Szádik asz-Szadr halála egyfelől felértékelte az emigrációban tevékenykedő iraki iszlamista szervezeteket – többek között az Iraki Iszlám Forradalom Legfelső Tanácsát, – másfelől egyértelművé tette Szisztáni nagy ajatolláh azóta is tartó vezető szerepét. Szádik asz-Szadr ugyanis Szajjid Kázim al-Hairi ajatollához nevezte meg utódaként. Ő azonban – jóllehet az iraki Kerbelában született arab, egyik alapítója a Daava Pártnak – 1973 óta az iráni Komban él igen jó kapcsolatokat ápolva az iráni legfelső vallási vezetéssel.[43]

---

[41] A *mardzsa-i-taklíd* hagyományosan mindig távol tartotta magát a tömegektől, közvetlenül nem nagyon érintkezett az emberekkel.

[42] Lásd később bővebben

[43] Al-Hairi másokkal együtt azután hagyta el Irakot, miután a politikai vezetés törvénybe iktatta, hogy halál jár a Daava-tagságért. Al-Háiri az egyik vezetője maradt az iráni emigrációban tevékenykedő Daava pártnak egészen a nyolcvanas évek végéig. A Vallásjogi Tanács (Madzslisz Fikhí) vezetőjeként meghatározó szerepe volt a párt programjának kidolgozásában, vétójoggal rendelkezett a párt döntéseit illetően. Miután azt a nézetet vallotta, hogy Irán a világon élő síiták vezetője, a Daava párt és Irán szoros kapcsolatát támogatta. Az iraki-iráni háborút követően a párt kongresszusa ellene szavazott és elmozdította pozíciójából. Al-Hairi elhagyta a pártot és a Daava Párt Vallásjogi Tanácsa (Hizb ad-Daava – Madzslisz Fikhí) néven új pártot alapított.

Az iszlamista emigráció

A Baasz mindenfajta ellenzéki mozgalommal brutálisan leszámoló politikája az iraki ellenzéki szervezeteket az ország elhagyására és külföldön való tevékenységre késztette. Ez történt sok iszlám alapokon álló szervezettel is.

Miután a baaszista vezetés Irakban felszámolta a Daava pártot, a párt Teheránba tette át székhelyét. Jóllehet a Daava támogatta az iráni iszlám forradalmat, sok kérdésben (elsősorban a *vilájat-e fakíh* koncepcióját illetően) komoly nézetkülönbségek álltak fenn a Daava és az iráni vezetés között. A nyolcvanas években a párt tagjai merényletek és merénylet-kísérletek sorát hajtották végre részint Irakban (egyebek mellett Szaddám Huszein és fiai ellen[44]), részint Irakon kívül.[45]

Ugyancsak Teheránban volt a székhelye az Iraki Iszlám Forradalom Legfelső Tanácsának (IIFLT), amely a legjelentősebb, emigrációban működő iraki síita iszlamista szervezet volt. Jóllehet – amint arra már korábban utalás történt – az IIFLT a különböző iraki síita csoportosulások ernyő-szerű szervezeteként kívánt tevékenykedni – beleértve a Daava pártot is –, jelentős ideológiai különbségek voltak a két szervezet között. Ezek közül a legfontosabb a *vilájat-e fakíh* koncepciójával kapcsolatos, amelyet a IIFLT elfogadott, a Daava viszont nem. Ezzel együtt mindig is szoros volt a kapcsolat a két szervezet között.

1988-ban Nedzsefben hozta létre Al-Khúi nagy ajatolláh a róla elnevezett alapítványt, amelynek székhelye az 1991-ben véresen levert síita felkelés óta Londonban van, de fiókintézményei működnek Montrealban, New Yorkban és több európai városban is. Az alapítvány elsődleges célja a síiták támogatása – éljenek bárhol a világon.

A kilencvenes évek során két említésre méltó változás történt, ami jelentős mértékben befolyásolta az iraki síita iszlamista szervezetek pozícióit. Az iráni iszlám forradalom látszólag elveszítette „forradalmi lendületét", Rafszandzsáni, majd Khátami időszakát a mind pragmatikusabbá váló bel- (és kül) politika egyre meghatározóbbá váló szerepe jellemezte a forradalmi retorika rovására. Ezzel párhuzamosan régió-szerte erősödött az iszlamizmus, egyes iszlamista szervezetek mind inkább radikalizálódtak. Az iszlamizmus pedig túlnyomóan a szunnita iszlámon belül nyert teret, a szunnita iszlamista szervezetek zöme pedig élesen síita-ellenes volt. Mindez jelentős mértékben megnehezítette az iraki síita iszlamista szervezetek helyzetét, hogy ti. az iszlamizmus közös ideológiai platformján együttműködjenek a szunnita szervezetekkel.

---

[44] 1982-ben Dudzsail városában kísérelt meg sikertelen merényletet a Daava Szaddám Huszein ellen, amit véres megtorlás követett. Ez utóbbi volt a fő indoka a Szaddám Huszein ellen hozott halálos ítéletnek.

[45] 1981 decemberében egy öngyilkos merénylő felrobbantotta Irak bejrúti követségét. A merényletet a Daava párt vállalta magára. Ez volt az (egyik) első, síiták által végrehajtott öngyilkos merénylet, s ürügyként szolgált Irak számára Irán megtámadásához. 1983 decemberében Kuvaitban több létesítményt (amerikai és francia követségek, kuvaiti repülőtér, a legnagyobb olajfinomító) is rakéta- illetve bombatámadás ért. A kuvaiti hatóságok 17 gyanusítottat vettek őrizetbe, többségük a Daava tagja volt. Közülük többet halálra ítéltek (egyebek mellett távollétében – miután sikerült Kuvaitból elmenekülnie – Dzsamál Dzsaafar Mohammedet, aki jelenleg az iraki parlament tagja). 1985 májusában a Daava egy öngyilkos merénylője a kuvaiti uralkodót próbálta – sikertelenül – felrobbantani. Ezeken kívül még számos egyéb merényletre került sor. A Daava vezetői azonban rendre elhatárolódtak ezektől az akcióktól, az iráni Forradalmi Gárda ügynökeit téve felelőssé. Vö. Mahan ABEDIN [2003]: Dossier: Hezb al-Daawa al-Islamiyya. *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol.5, No.6, June 2003. http://www.meib.org/articles/0306_iraqd.htm

Az 1990–91-es Öböl-háborút követően megváltozott egyes nyugati kormányok viszonya az iraki síita iszlamista szervezetekhez. Felismervén bennük azt az erőt, amely felhasználható az iraki baaszista vezetés ellen, keresni kezdték velük az együttműködés lehetőségét. Ehhez azonban két feltételt szabtak: a terrorizmustól való teljes elhatárolódást és politikai platformjuk módosítását – ti. lemondást egy iráni típusú iszlám állam minden áron való létrehozásáról Irakban. Arra is szükség volt ugyanakkor, hogy a Daava pártot az Egyesült Államok levegye a terrorista szervezetek listájáról (amelyre még 1985-ben került fel).

Az emigráns iraki síita iszlamista szervezetek eleget is tettek ezeknek a feltételeknek. A Daava párt új nyilatkozatot tett közzé, amely szerint egy iszlám vallási gyökerekkel rendelkező szociáldemokrata pártként kíván működni. Az iszlám köztársaság létesítése csupán marginális szerepet kapott, a korábbi forradalmi retorikát pragmatizmus váltotta fel. Hasonló pragmatizmus jellemezte az IIFLT megnyilatkozásait is. Bákir al-Hakím ajatolláh többször is hangsúlyozta, hogy bár ő személyesen egy Iraki Iszlám Köztársaság híve, sohasem szándékozna ezt erővel megvalósítani. A IIFLT politikai programja továbbra is azt tartalmazta, hogy „az iraki muszlim nép a kormányzat iszlám formáját választja" – azonban szabad választások útján! Az IIFLT nagyon közel jutott ahhaz, hogy megfeleljen a „demokratikus ellenzék" amerikai kritériumainak, több vezetője is az iszlám értékek és a demokrácia összeegyeztethetősége mellett foglalt állást.

A szervezet 2007-ben még tovább lépett: a nevét is megváltoztatta. Május 11-i állásfoglalása szerint a megváltozott iraki feltételek miatt elhagyja nevéből a „forradalom" szót, miután az a szekuláris baaszista rendszer megdöntésére vonatkozott. A szervezet új neve: Iraki Iszlám Legfelső Tanács (*al-Madzslisz al-Aalá al-Iszlámi al-Iráki*). Az állásfoglalás egyúttal elítélte a terrorizmust és az extremizmust, valamint a polgárháborút, illetve szektariánus háborút – utalva az Irakban időközben kialakult helyzetre.

1990-től kezdve alakultak meg az emigráns iraki ellenzéki szervezeteket összefogó nagyobb, ernyő-szerő szervezetek, amelyeknek szekuláris és iszlamista szervezetek egyaránt a tagjaivá váltak. Az 1990 szeptemberében Szíriában alakult Közös Akció Bizottsághoz (Ledzsnat al-amal al-mustarak) kurd, kommunista, baaszista és nacionalista szervezetek mellett csatlakozott az IIFLT és a Daava is. Ez a szervezet képezte az alapját az Ahmed Csalabi vezette, 1992-ben Bécsben alakult, az Egyesült Államok által finanszírozott Iraki Nemzeti Kongresszusnak, amelyhez azonban megalakulásakor a két síita iszlamista párt – bár küldött megfigyelőket –, nem csatlakozott. Az iraki kurdisztáni Szaláhuddín városában 1992 októberében tartott konferencián – amely ratifikálta a bécsi konferencia határozatait és megválasztotta a szervezet tisztségviselőit – azonban már az iszlamisták is részt vettek s be is kerültek a testület vezetésébe.

Az amerikai törvényhozás 1998 októberében fogadta el az ún. Irak Felszabadítása Törvényt (*Iraq Liberation Act*), amelynek értelmében az USA támogatja azokat az emigráns iraki ellenzéki szervezeteket, amelyek célja a „demokratikus változás" elérése Irakban. A „demokratikus ellenzék" hét szervezetét nevezték meg, mégpedig azokat, amelyek az Iraki Nemzeti Kongresszus ernyője alatt tömörültek, köztük két iszlám alapokon álló szervezettel: egyik az IIFLT, a másik pedig a Kurdisztáni Iszlám Mozgalom.

Az arab világ meglehetősen bizalmatlanul – mondhatni ellenségesen – viseltetett mind általában az iraki ellenzékkel, mind konkrétan az Iraki Nemzeti Kongresszussal szemben: a Nyugat – konkrétan az Egyesült Államok – eszközét látták benne, hogy

lerombolja az egyik jelentős arab államot. Nem is adtak helyet az 1999 áprilisában az INK által javasolt Iraki Nemzetgyűlés összehívása számára. Erre végül is 1999 októberében, New Yorkban került sor. A rendezvényen sem az IIFLT, sem a Daava párt nem képviseltette magát, s attól is elzárkóztak, hogy részt vegyenek az iraki ellenzék új vezető testületében, az újonnan létrehozott végrehajtó bizottságban. Mindazonáltal figyelemmel kísérték az új vezetés tevékenységét, tudván, hogy azt az Egyesült Államok támogatja.

A kilencvenes évek végére egyértelműen az IIFLT vált az iraki ellenzék egyik – talán a leginkább – meghatározó szervezetévé. A szervezet nem értett egyet a kilencvenes években Irakkal szemben alkalmazott szankciós rezsimmel és a kettős feltartóztatás politikájával, s kifejezetten gyanakvással – gyakorta ellenségesen – viszonyult az USA Irak-politikájához. Nyilvánvaló iráni kapcsolatai nem könnyítették meg nyugati elfogadtatását, azonban az Egyesült Államok is egyre világosabban látta megkerülhetetlenségét. Frank Ricciardone, az Egyesült Államok „iraki átmenetért felelős különleges koordinátora”[46] rendkívül reális véleménnyel volt az IIFLT-ról, mint olyan szervezetről, amely nem jószántából tette át Teheránba a székhelyét, hanem mert nem volt máshová mennie, s amely függetlenségének fenntartására törekszik. Ricciardone úgy vélekedett, az Egyesült Államoknak azokkal az iraki ellenzéki szevezetekkel is kapcsolatot kell keresnie, amelyekkel korábban problémái voltak – mint például a Daava.[47]

Egy másik, az iraki síiták szempontjából jelentős fejlemény is történt a kilencvenes években, mégpedig egy sajátos iraki síita (politikai) identitás megjelenése és megerősödése. Speciális iraki síita identitásról korábban aligha lehetett beszélni. A síiták különböző pártok, szervezetek és irányzatok által képviselt ideológiákhoz csatlakoztak (arab nacionalizmus, iszlamizmus, baaszizmus, nasszerizmus, liberalizmus, kommunizmus stb.). Az 1991-es síita felkelés és annak véres leverése ebből a szempontból mérföldkőnek bizonyult.

Az Al-Khúi Alapítvány 1992-ben konferenciát rendezett „Az iraki síiták keresztúton” címmel, amelyen előadások sora foglalkozott az iraki síiták speciális helyzetével. 2002 júliusára pedig megszületett „Az iraki síiták nyilatkozata”, amely hitet tesz egy olyan új Irak mellett, amely három alapelven – demokrácia, föderalizmus, közösségi jogok – alapul.[48]

Az Irak elleni offenzíva és a síiták

Az Irak elleni 2003 márciusi támadást két ellenzéki összejövetel előzte meg. 2002 decemberében amerikai kezdeményezésre Londonban konferencián vettek részt a főbb iraki ellenzéki szervezetek, hogy megvitassák a Szaddám utáni Irak helyzetét. Bár az álláspontok jelentősen különböztek egymástól (alapvető jelentőségű kérdésekről nem is esett szó), az is eredmény volt, hogy a síita iszlamista szervezetek – amelyek bojkottálták a nem sokkal korábbi New York-i összejövetelt – is részt vettek és véleményt mondtak a konferencián. Nem sokkal ezt követően, 2003 januárjában az iraki kurdisztáni Szaláhuddín városában összeült az iraki ellenzéki szervezetek vezetőiből

[46] Special Coordinator for Transition in Iraq.

[47] Lásd Frank Ricciardone Nevine Khalilnak adott interjúját az *Al-Ahram Weekly* 1999. július 22-28-i számában: The (Broad) View from Washington. http://weekly.ahram.org.eg/1999/439/intervw.htm

[48] Lásd *Declaration of the Shia of Iraq*. http://www.al-bab.com/arab/docs/iraq/shia02a.htm

álló, Londonban felállított 65 tagú bizottság, amely egy hat tagú vezetőséget választott, köztük Abdel-Azíz al-Hakímmal, az IIFLT egyik vezetőjével.[49]

Az amerikai támadás Irak ellen 2003. március 19-én kezdődött. Az IIFLT fegyveres osztaga, a Badr Brigád készen állt arra, hogy átlépje az iraki határt, az USA azonban egyértelmű jelzést adott az IIFLT-nak, hogy ebben az esetben ellenséges erőként fogja kezelni. Ez azonban nem akadályozta meg az IIFLT-t abban, hogy a Badr Brigád könnyű fegyverekkel felszerelt és jól kiképzett egységei (összesen mintegy 10.000 fő) átszivárogjanak Iránból a határon, és április közepén elfoglalják Dijála tartomány székhelyét, Baakúba városát.

Az iraki lakosság nem fogadta kitörő örömmel az amerikai csapatokat. A baaszista rezsim gyors összeomlása viszont hatalmi vákuumot teremtett – különösen a síita délen és Bagdad síiták lakta külvárosaiban –, amelyet a határt átlépő síita iszlamista erők és helyi szövetségeseik gyorsan betöltöttek. Dél-Irak szinte minden jelentősebb településén rövid időn belül párhuzamos síita hatalmi struktúrák épültek ki. Bagdad legnagyobb síiták lakta külvárosában pedig egyik pillanatról a másikra megjelent a Szadrista Mozgalom – amelyről korábban a Nyugat szinte semmit sem tudott – és átvette az irányítást.

Ennek a „második szadrista mozgalomnak" (*szadrijún, dzsamáat asz-Szadr asz-száni*) a keletkezése Muhammad Szádik asz-Szadr nagy ajatolláh tevékenységéhez köthető[50], aki személyes karizmájának is köszönhetően kiterjedt síita hálózatot hozott létre, amely nem csupán vallási, hanem jelentős szociális tevékenységet is folytatott. Mindez különösen fontos volt a kilencvenes években, amikor az ENSZ szankciók keményen sújtották az iraki lakosság jelentős részét. Szádik asz-Szadr népszerűsége különösen Bagdad és Baszra síiták lakta szegénynegyedeiben volt óriási.

Amikor Szaddám Huszein a kilencvenes években – az 1991-es síita felkelés leverését követően – lecsapoltatta az ország déli részén lévő, évszázadok (sőt talán évezredek) óta a „mocsári arabok" lakhelyéül szolgáló hatalmas kiterjedésű mocsarakat – amelyek mindig kiváló rejtekhelyül szolgáltak a rendszer brutalitásai elől menekülők számára, – a mocsári arabok tízezrei kényszerültek áttelepülésre részint Bagdad keleti, Szaddámról elnevezett külvárosába[51], részint Baszra Hajanija negyedébe, részint a környező síiták lakta településekre (Amára, Kút, Nászirija). Ezek a szegény, az embargó által a leginkább sújtott, törzsi hagyományaikat megőrző (az iraki törzsi hierarchia legalján elhelyezkedő) mocsári arab síiták képezték a második szadrista mozgalom fő bázisát. A mocsári arabok körében korábban – elzártságuk miatt – alig érvényesült a nedzsefi mardzsaíjja befolyása, egyfajta népi vallásosság volt elterjedt. A városlakó síiták, valamint a Nedzsef és Kerbela környékének termékeny vidékein élő síita törzsek mindig is kellő távolságtartással – mondhatni erős bizalmatlansággal – tekintettek Szádik asz-Szadr „plebejus síizmusára".

Szádik asz-Szadr és két fia megölését követően a szadristák „illegalitásba vonultak", ami olyannyira sikeresnek bizonyult, hogy szinte mindenki megfeledkezett róluk. Az amerikaiak vezette inváziót követően Muktada asz-Szadr gyorsan reaktiválta a mozgalmat és pillanatok alatt átvette a vezető szerepet annak élén. A Szádik asz-Szadr

[49] A másik öt tag Dzsalál Tálabáni, Maszúd Barzáni, Ahmed Csalabi, Ijád Allávi és Adnan Pácsacsi volt.

[50] Az "első szadrista mozgalom" elnevezés a Daava Párt egyik alapítója és szellemi vezetője, Muhammad Bákir asz-Szadr nagyajatolláh követőinek mozgalmát takarja.

[51] Szaddámvárost (a Bagdad keleti részén fekvő negyed neve eredetileg *szaura* [forradalom] volt, s a nyolcvanas években nevezték el az iraki vezetőről) a baaszista rendszer megdöntését közvetlenül követően Szádik asz-Szadr nagy ajatolláhról Szadrvárosnak nevezték át.

által kijelölt utódaként megnevezett al-Hairi ajatolláh egy 2003 áprilisában kibocsátott *fetvájában* Muktada asz-Szadrot nevezte meg mint saját iraki képviselőjét, ezáltal még nagyobb legitimitást adva Muktada asz-Szadr vezető pozíciójának – legalábbis a szadrista mozgalmon belül.[52]

Sokan a cunamihoz hasonlítják azt a lakosság támogatását élvező síita iszlamista hullámot, amely rövid idő alatt végigsöpört Dél-Irakon.[53] Mindez több helyütt is komoly konfliktusokat okozott a településeket ugyancsak ellenőrizni kívánó amerikai megszálló erők és a síiták között.

Az új helyzet elmélyített egyes, különböző síita csoportok között már régóta létező törésvonalakat is, amit egy tragikus esemény tett nyilvánvalóvá. A Khúi Alapítvány főtitkára, a jó nyugati kapcsolatokkal rendelkező Szajjid Abd el-Madzsíd Al-Khúi – az egykori nagy ajatolláh, Abu-l-Kászim Al-Khúi fia, az iraki nagy ajatolláhi cím jogos várományosa – több évtizedes londoni tartózkodás után visszatért Irakba azzal a szándékkal, hogy közvetítsen a koalíció és a nedzsefi *mardzsaíja* között. Több látogatást tett Ali asz-Szisztáni nagy ajatolláhnál. 2003. április 10-én azonban Nedzsefben Ali imám sírjánál a Muktada asz-Szadr híveiből álló feldühödött tömeg meggyilkolta.[54]

Az iráni származású Al-Khúiban egyfelől sok síita iszlamista illetve vallási vezető potenciális riválist láthatott, másfelől elnyugatiasodottsága, széleskörű nyugati kapcsolatrendszere miatt sokan a Nyugat kiszolgálójának tartották. Al-Khúi meg kívánta szerezni az ellenőrzést a nedzsefi Ali Imám mecset fölött, amely nemrégiben a szadrista mozgalom kezébe került. A szadristák szemében mindez elegendő okot szolgáltatott Al-Khúi likvidálására.

Nem sokkal május 12-ét megelőzően – amikor az amerikai helytartó, Paul Bremer megérkezett Bagdadba – az iraki síiták szempontjából fontos esemény történt: Muhammad Bákir al-Hakím ajatolláh – a korábbi nagy ajatolláh, Muhszin al-Hakím fia –, az IIFLT vezetője hosszú iráni tartózkodás után visszatért Irakba. Mintegy 100 autóból álló konvoja május 10-én lépte át a határt a déli Baszra mellett, ahol az IIFLT jól kiépített és megszervezett bázissal rendelkezett. Nedzsefben híveinek tízezrei fogadták.

Bákir al-Hakím ellenezte a megszállást és egy olyan alkotmányos kormányzat mellett foglalt állást, amely az iszlám értékeken alapul. Világosan látta ugyanakkor, hogy a *vilájat-e fakíh* koncepciója az irakiak többsége számára elfogadhatatlan. Ezért újított és némileg újra-értelmezte a *mardzsaíja* koncepcióját. Ennek lényege a két

---

[52] Muktada asz-Szadr félbehagyta vallási tanulmányait, következésképpen a hagyományos módon nem léphetett előre a síita hierarchiában. Viszonya mentorával, al-Háiri ajatolláhhal is megromlott, miután az elutasította Muktada asz-Szadr többszöri felszólítását, hogy térjen vissza Irakba, sőt 2004-ben bejelentette, hogy többé nem kíván a politikával foglalkozni és minden idejét a vallási kérdések tanulmányozásának és a tanításnak szenteli. Ennek ellenére iraki síiták keresik fel rendszeresen az iráni Komban, hogy állásfoglalását kérjék különböző kérdésekben. (Egyes források szerint a hivatalos iráni vallási vezetés is akadályozza visszatérését Irakba attól tartva, hogy ott az első számú iráni politikai-vallási vezetővel, Szajjid Ali Khamenei ajatolláhhal rivalizáló hatalmi központot hozhatna létre.)

[53] A.A. ALLAWI [2007]: *i.m.* p. 91.

[54] Al-Khúi a sír kulcsainak Szaddám által kinevezett őrzője, a rendkívül népszerűtlen baaszista Hajder al-Rufaii társaságában volt, akit a tömeg ugyancsak meggyilkolt. Al-Khúi ugyanakkor nem volt tisztában a helyi viszonyokkal, a szadristák Szádik asz-Szadr ajatolláh meggyilkolása után hatalmas mértékben megnövekedett népszerűségével, ami hatványozottan igaz volt a meggyilkolt ajatolláh életben maradt fiára, Muktada asz-Szadr-ra.

funkció, a vallási-spirituális és a politikai különválasztása, és egy politikai *mardzsaíja* bevezetése. A politikai *mardzsia* a síiták első számú politikai vezetője, aki például autoritást gyakorol az iszlamista politikai pártok fölött. Ő maga is „alárendeltje" ugyanakkor a vallási *mardzsa-i-taklíd*nak, aki a politikai ügyekbe nem avatkozik be, viszont ő a síiták megkérdőjelezhetetlen első számú (vallási-spirituális) vezetője.

Maga Bákir al-Hakím a saját maga számára képzelte el a politikai *mardzsia* státusát. Ennek érdekében intenzív konzultációkat folytatott a nedzsefi négy nagy ajatolláhhal, Ali asz-Szisztánival, Szaid al-Hakímmal, Iszhák Fajjáddzal és Basír an-Nadzsafival. Maga korábban, a kilencvenes években határozott lépéseket tett a (vallási) *mardzsia* státus elérésére: folytatta ehhez szükséges tanulmányait a síita vallási tradíció területén a legfelső szinten, de bizonnyal amiatt is, hogy közben sem adta fel az intenzív politizálást, nem érte el a megkérdőjelezhetetlen vallási tekintély szintjét.

Intenzív politikai tevékenysége és mérsékelt felfogása nyomán egyre inkább ő vált az első számú síita politikai vezetővé Irakban. Ez azonban nem sokáig tartott: augusztus 29-én Nedzsefben Ali imám sírjánál egy mintegy száz áldozatot követelő bombamerénylet áldozata lett. A merénylet feltételezett elkövetője vagy az al-Káida tagjai (esetleg szunnita *vahhábita* militánsok), vagy a korábbi rendszer hívei, vagy a szadristák közül került ki. Bákir al-Hakímot testvére, Abd al-Azíz al-Hakím követte az IIFLT élén, aki addig a Badr Brigád vezetőjeként tevékenykedett. Ez a merénylet is jelezte, hogy konszolidálódás helyett az erőszak indult növekedésnek Irakban.

Az iraki síiták differenciáltsága

Az eddigiekből is látható, hogy alapvető tévedés – mindenfajta „blokkosodási törekvés" ellenére – Irak síita lakosságát egységes tömbként kezelni. Eleve jelentős a különbség a „világi" (szekularizált) és a „vallásos" síiták között. Jóllehet Szaddám Huszein rendszere a szunnita arabok dominanciájára épült, a rendszerrel együttműködő síiták is elérhettek komoly pozícókat. Síita tagjai voltak többek között a Baasz pártnak és a kommunista pártnak is. Az iraki emigráns, nem vallási alapokon létrejött szervezetek közül jó néhánynak síita tagjai is voltak, többnek a vezetője is (szekularizált) síita.[55] A szekularizált síiták mindig is világi alapokon politizáltak, síita mivoltukból nem következik, hogy eleve szorosabb kapcsolatokat ápolnának a síita vallásos szervezetekkel.

Távolról sem képviselnek egységes álláspontot a vallási alapokon működő síita szervezetek sem. Óriási rivalizálás folyik ugyanis a különböző síita csoportok – és a bázisukat adó síita vallási vezetői családok, mondhatni dinasztiák – között. Ez a rivalizálás esetenként komoly konfrontációkban, merényletekben, fegyveres összecsapásokban ölt testet.

A konfliktusok egyik oka a származás. A síiták között az iraki nacionalisták az arab származásnak adnak (gyakorta abszolút) elsődlegességet az „idegen" (mindenekelőtt iráni) származással szemben. Mások a „pánsíita" szempontot helyezik előtérbe, ami viszont felülírja az etnikai hovatartozást. Az asz-Szadr család tősgyökeres

[55] Mások mellett Íjád Allávi, az Iraki Nemzeti Egyetértés korábbi vezetője, az iraki átmeneti kormány első miniszterelnöke (2004. június 1-től 2005. április 7-ig), Ahmed Csalabi, az Iraki Nemzeti Kongresszus korábbi vezetője, miniszterelnök-helyettes (2005 májusától 2006 májusáig), vagy Hamíd Madzsíd Múszá, az Iraki Kommunista Párt Központi Bizottságának főtitkára (aki ugyancsak tagja volt a 2003. július 13-án felállt Iraki Kormányzótanácsnak).

arab származású, az Al-Khúi család viszont iráni csakúgy, mint a nedzsefi *mardzsaíját* a kezében tartó asz-Szisztáni ajatolláh. Nehéz pontosan meghatározni az al-Hakím család etnikai hovatartozását. Mint a korábbi nagy ajatolláh, Muhszin al-Tabátabái al-Hakím nevében a Tabátabái családnév jelzi, olyan családról van szó, amelyik eredetét a második síita imámig, Haszan ibn Aliig vezeti vissza. A Tabátabái család különböző leágazásai Iránban, Irakban és Libanonban is élnek.[56] Mindazonáltal az iraki al-Hakím családot általában arabként tartják nyilván.

Az „idegen" eredet is szerepet játszott abban, hogy 2003. április 13-án a szadrista mozgalom fegyveresei Nedzsefben körülvették két nagy ajatolláh – asz-Szisztáni és Szaíd al-Hakím[57] – házát, a város elhagyására szólítva fel őket. Hasonló követeléssel léptek fel a harmadik nedzsefi nagy ajatoláhhal, a tíz éves kora (1939) óta Irakban élő, afgán *(hazara)* származású Muhammad Iszhák al-Fajjáddzal szemben is. (Sajátos módon a negyedik nedzsefi nagy ajatolláh – Huszein Basir an-Nadzsafí – sem arab, hanem pakisztáni származású.)

A konfliktusok igen komoly oka a vallási kérdések különböző értelmezése. Ezek közül talán a leginkább gyakorlati konzekvenciájú a *mardzsaíja*, a vezetés kérdése, a vallási-spirituális és a világi-politikai vezetés egymáshoz való viszonya. „Aktív" vagy „passzív", „pozitív" vagy „negatív" *mardzsaíja*; csak egyfajta *mardzsaíja* vagy kettő (ti. vallási és politikai) és ha kettő, milyen az egymáshoz való viszonyuk; „kvietista" *mardzsaíja*, vagy – ellenpólusként – *vilájat-e fakíh*, és a sor folytatható.

Szaddám Huszein rendszerének a megdöntése a legkedvezőtlenebbül Irak szunnita arab lakosságát érintette, akik évtizedek óta az első számú haszonélvezői voltak a rendszernek. A szunnita arabok mindig is kerülték azt a fajta „blokkosodást" – ti. egy szunnita arab blokk létrehozását –, ami a kurdokat és a síiták nagy részét jellemezte. Többségük kifejezetten elutasította a megszállást és komolyan tartott a baaszista rendszer megdöntése utáni időszaktól, a síita dominanciától és a szunnita arabok priférіára szorulásától.

A megszállást követően volt egy viszonylag rövid időszak, amikor egyfajta iszlám összefogás jegyében kezelhetőnek tűnt a szunnita-síita megosztottság. Mindkét fél vallási vezetői részéről az iszlám egységre vonatkozó felhívások hangzottak el s olyan demonstrációkra is sor került, amelyeken mind szunnita, mind síita vallási vezetők részt vettek. A síiták részéről különösen a szadristák álltak ki a szunnitákkal közös iszlamista egységfront mellett – egyfajta iraki nacionalizmus alapján –, amiben szerepe volt annak is, hogy a rivális síita csoportosulás, az IIFLT sokkal szorosabb kapcsolatokat fenntartva mind a *mardzsaíjá*val, mind Iránnal, a markánsan különböző síita arculat mellett foglalt állást.

Az iraki síiták identitása és politikai tudatossága a kilencvenes években jelentősen megerősödött. A baaszista rendszer megdöntése számukra alapvetően új helyzetet eredményezett: áldozatokból hirtelen érdekeiket érvényesíteni képes többséggé váltak. A baaszista állam eleve diszkriminatív módon kezelte állampolgárainak (síita) többségét, és csaknem teljesen lerombolta vallási vezetését és intézményeit. Hogy mindez nehogy még egyszer megismétlődhessen, az iraki síiták többsége kezdett ragaszkodni ahhoz, hogy saját igényeinek megfelelően alakítsa ki az új

[56] Az iráni Alláma Szajjid Muhammad Huszein Tabátabái (1892-1981) a síita iszlám egyik legjelentősebb gondolkodója, akiről Teheránban egyetemet neveztek el.

[57] Szaíd al-Hakím nagyajatolláh a korábbi nagy ajatolláh, Muhszin al-Hakím öccse, az IIFLT korábbi, meggyilkolt vezetője, Bákir al-Hakím és a jelenlegi vezető, Abd al-Azíz al-Hakím nagybátyja.

államot, identitását és lojalitását pedig szekuláris közösségek helyett iszlamista csoportosulásokhoz és vallási vezetőkhöz kötötte.

A síita politikai vezetők kiválóan tudták mobilizálni a tömegeket, nagyszabású utcai demonstrációkat szervezve. E téren is kiemelkedik Muktada asz-Szadr, aki anélkül, hogy az ajatolláhok autoritásával rendelkezett volna, átvette a kúfai nagymecsetben a pénteki imák vezetését, abban a mecsetben, ami valamikor apjának volt a bázisa. A síiták lakta részeken a különböző szociális szolgáltatások is a síita iszlamista szervezetek ellenőrzése alá kerültek.

A baaszista rendszer megdöntésével egyidejűleg megjelentek a síita fegyveres milíciák is. Az IIFLT-hoz kötődő Badr Brigádról már szóltunk. A riválisszadrista milícia – a Mahdi Hadserege (Dzsais al-Mahdi) – némileg lassabban állt fel, azonban ezt követően annál aktívabban kapcsolódott be a harcokba. Egyik fő célpontját a koalíciós – elsősorban az amerikai – csapatok képezték, egy sor fegyveres összecsapásra került sor közöttük. A Mahdi Hadseregével Muktada asz-Szadr saját politikai vezető pozícióját kívánta biztosítani. A milícia „rendfenntartó", a biztonságot biztosító szerepet is vállalt mind Bagdad síiták lakta kerületeiben, mind a nagyobb síita településeken. Ennek kapcsán nemcsak a koalíciós csapatokkal csaptak össze, hanem gyakorta a riválissíita milíciákkal is.

Az egyik legkeményebb összecsapásra 2004 májusában Nedzsefben került sor. Az ezt megelőző időszakban a szadristák egy összehangolt felkelés során a déli városokban sorra összecsaptak a koalíciós erőkkel és középületek sorát vonták ellenőrzésük alá. Maga Muktada asz-Szadr főhadiszállását Nedzsefbe tette át, hitet tett Szisztáni nagy ajatolláhhal való szolidaritása mellett és magát az ajatolláh „katonai szárnyának" nevezte.[58] A koalíció ellentámadást indított, sorra visszaszerezte az ellenőrzést a Mahdi Hadserege által elfoglalt városok fölött. Nedzsef volt azonban a legkényesebb hely. A Mahdi Hadserege itt is több száz fős veszteségeket szenvedett, asz-Szadr és hívei azonban bevették magukat a város szívében található, Ali imám sírját is magában foglaló mecsetbe. Egy támadás pedig komoly károkat okozhatott volna a sírban, illetve a mecsetben. Az ideiglenes kormányzótanács „síita háza" megpróbált közvetíteni a koalíció és asz-Szadr között, majd a szadristák mecset-foglalását elítélő mardzsaíjja is kénytelen volt közbelépni: Szisztáni nagy ajatolláh fia, Muhammad Ridá Szisztáni is bekapcsolódott a tárgyalásokba. Végül a felek megállapodása alapján a Mahdi Hadserege kivonult Nedzsefből, a koalíciós csapatok pedig visszatértek bázisaikra. A koalíció leállította offenzíváját a Mahdi Hadserege ellen, sőt eltekintett korábbi, a Mahdi Hadserege teljes leszerelésére és feloszlatására vonatkozó szándékától is. Csöndben „elfelejtődött" a Muktada asz-Szadr letartóztatására korábban kiadott utasítás is.[59]

A Daava pártnak formális értelemben vett milíciája sohasem volt, jóllehet szervezett fegyveres osztagokat. Maga a párt azonban Irakon belül jóval kisebb támogatottsággal rendelkezik, mint síita riválisai. Szimpatizánsai főként értelmiségiek, igazi tömegtámogatásra nem tudott szert tenni.

[58] "Kinyilvánítom szolidaritásomat Ali Szisztánival akinek tudnia kell, hogy én vagyok az ő katonai szárnya Irakban." Közli Charles RECKNAGEL [2004]: Symbol of insurgency. *Asia Times*, April 9, 2004. http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/FD09Ak03.html

[59] Paul Bremer a *szadristák* ellen indított offenzíva kezdetekor kiadta az utasítást: Muktada asz-Szadrot vagy megölni, vagy foglyul ejteni.

A fegyveres felkelés

Az iraki reguláris haderők az Irakot megtámadó amerikai csapatokkal szemben csupán meglepően csekély ellenállást voltak képesek kifejteni, ráadásul a szakértők által előzetesen becsült nagyságú iraki fegyveres erők egy részének egyszerűen „nyoma veszett". Nem sokkal a megszállást követően azonban már viszonylag jelentős fegyveres felkelés/ellenállás bontakozott ki, amely az amerikai csapatok, majd a velük együttműködő irakiak elleni sorozatos támadások formáját kezdte ölteni. Az iraki amerikai polgári adminisztráció – hivatalos nevén – a Koalíciós Ideiglenes Hatóság (CPA)[60], az amerikai és a brit kormány eleinte határozottan tagadta, hogy bármiféle szervezett ellenállásról lenne szó, jóllehet egyes szakértők már 2003 nyarán erről beszéltek.[61] Eleinte azt sem lehetett pontosan tudni, vajon nem Szaddám Huszein és a hozzá hű baaszisták állnak-e a háttérben. Szakértők körében is sokan vélték úgy, hogy a Baasz pártnak részletes ellenállási terve készült a megszállást követő időszakra vonatkozóan, s ezt az ellenállást esetleg maga Szaddám Huszein irányítja.

Sokkal valószínűbbnek tűnik azonban, hogy az iraki vezetés ténylegesen nem számított arra, hogy az Egyesült Államok nemcsak fenyegeti Irakot, hanem meg is fogja támadni. Sokkal inkább úgy vélték, az USA csak előkészíti a talajt egy Szaddám-ellenes síita felkelés számára – ahogy azt tette jó egy évtizeddel korábban. A baaszista vezetés még 2003 márciusát megelőzően inkább egy síita felkelés megakadályozására, pontosabban leverésére készült fel, mint az amerikai reguláris hadsereg elleni védekezésre. Az amerikai megszállás azonban mindent megváltoztatott. A 2003 nyarán kibontakozó felkelés a legkülönbözőbb erőket állította egy táborba a koalíció megszálló erőivel szembeni fegyveres harc bázisán. Az ehhez szükséges könnyűfegyverek bőségesen álltak rendelkezésre.

A felkelésben résztvevők összetétele rendkívüli heterogenitást mutat. A leginkább három nagy – önmagában ugyancsak heterogén, mégis bizonyos vonások által összekapcsolt – csoportot érdemes meglülönböztetni egymástól: az iraki szunnita arabokat, az iraki síita arabokat és a nagyrészt külföldiekből álló, az al-Káida hálózatához kötődő – részben egyes iraki szunnita arab szervezetekkel is kapcsolatot tartó – *dzsihádista szalafista*[62] (zömmel terrorista) csoportosulásokat. Az iraki kurdok –

---

[60] Coalition Provisional Authority.

[61] Vö. Ahmed S. HASHIM [2003]: The Sunni Insurgency In Iraq. *Middle East Institute Commentary*, August 15, 2003. http://www.mideasti.org/scholars/editorial/sunni-insurgency-iraq

[62] A *dzsihádista szalafizmus* kifejezés a kilencvenes évek végétől használatos, Gilles Kepel szerint először a Londonban élő radikális Abu Hamza imám alkalmazta egy 1998 februárjában adott interjúban. (Vö. Gilles KEPEL [2007]: *Dzsihád.* Európa Könyvkiadó, Budapest, p. 727. 8. jegyzet) A *dzsihádista szalafizmus* az iszlamizmus "klasszikus" radikális, *"kutbista"* vonulatát is meghaladó (azt egyébként bíráló) ultraradikális aktivista mozgalom, amelynek bázisát zömmel az Afganisztánt megjárt "afgán-arabok" adják. Vallási legitimációját egyes – zömmel afganisztáni veterán – abszolút tekintéllyel rendelkező vallási vezetők megkérdőjelezhetetlennek tartott kinyilatkoztatásai szolgáltatják. Maga a *szalafizmus* egy 19. századi irányzat az iszlámon belül, amely az újításokkal szemben az "elődök", a "régiek" *(szalaf)* hagyományaihoz való visszatérést hirdette. Bár mind a gyökerek (Ibn Tajmíja, illetve az Afgháni-Abduh-Ridá vonulat), mind a filozófia azonos, igen komoly konfliktus feszül a *dzsihádista szalafisták* és – ahogy Gilles Kepel nevezi – a *"sejkisták"* (*i.m.* p. 369.) között. Utóbbiak ugyanis nem mások, mint a "hivatalos" szaúdi *vahhábiták*, akik – és innen a *"sejkista"* elnevezés – elsősorban az olajsejkeket és a Szaúd-dinasztiát szolgálják, ráadásul hajlandóak együttműködni a fő ellenséggel, az Egyesült Államokkal. A *dzsihádista szalafisták* viszont abszolút elsődlegességet adnak a permanens dzsihádnak, amely elsősorban az Egyesült Államok (és a vele együttműködők) ellen irányul.

köszönhetően majdnem teljeskörű autonómiájuknak is – szórványos kivételektől eltekintve nem vettek részt a felkelésben.

A felkelés egyik fő jellegzetessége, hogy alapvetően iszlamista jelleget öltött. Mindez azonban nem változtat decentralizált jellegén, a benne részt vevő fegyveres csoportok rendkívüli heterogenitásán. A felkelésnek négy, egymástól bizonyos szempontból elkülöníthető fázisa különböztethető meg.[63]

1. A 2003 nyarától 2003 teléig tartó „baaszista szakaszban" a felkelésben meghatározó szerepet játszottak a korábbi baaszisták, a domináns felkelő csoport pedig a Mohamed Hadserege (Dzsais Muhammad) volt. A szervezet elsősorban gerillaharcot folytatott, mégpedig főként katonai célpontok ellen. 2003 augusztusában már sor került öngyilkos merényletre is, azonban ekkor még nem ez volt a meghatározó.

2. 2004 elejétől 2005 nyaráig tartott a „dzsihádista szakasz", amelyet Abú Muszaab az-Zarkávi és az általa vezetett szervezet, az al-Káidához kötődő Dzsamáat at-Tauhíd va-l-Dzsihád neve fémjelzett. A szervezet által elkövetett „látványos" és kegyetlen terrorakciók látszólag Zarkávit állították a felkelés középpontjába. Ebben a szakaszban kezdték meg a megszálló erők elleni fegyveres tevékenységüket egyes síita iszlamista csoportok is, mindenekelőtt a Muktada asz-Szadr vezette Mahdi Hadserege.

3. 2005 tavaszán indult a harmadik, „nemzeti iszlamista szakasz", amelyben iraki nacionalista/iszlamista erőkből álló szervezetek (Iraki Iszlám Hadsereg [al-Dzsais al-Iszlámi fí-l-Irák], 1920-as Forradalom Brigádjai [Katáib Szaurat al-Isrín]) kerültek a figyelem homlokterébe s váltak egyúttal a dzsihádista szervezetek riválisaivá. A konfliktus a nemzeti iszlamista és a dzsihádista szervezetek között egyre fokozódott, nem egyszer fegyveres összecsapásokban öltve testet.

4. 2006 elejétől beszélhetünk a „szektariánus konfliktusok" szakaszáról. A szunniták és síiták között kiéleződő ellentétek, a szervezeteik közötti fegyveres összetűzések, a civil lakosság ellen elkövetett merényletek – amelyekben nem kis szerepet játszanak az ebben érdekelt dzsihádisták – polgárháború-közeli helyzetbe sodorták az országot. A szektariánus erőszak egyik kiindulópontját jelentette 2006 tavaszán Szamarrában a két síita imám, Ali al-Hádi és al-Haszan al-Aszkari sírjánál elkövetett merénylet.

A szunniták

Amint arra már utaltunk, a Szaddám-rezsim megdöntése az iraki szunnitákat érintette a legkedvezőtlenebbül. Nem véletlen, hogy a megszállás óta eltelt években az erőszakos cselekmények többsége Irak középső, szunniták lakta tartományaiban (al-Anbár, Szaláhuddín, Dijála, Ninive, az ún. szunnita háromszög) összpontosult. 2003 nyarára a nacionalizmus és a militáns szunnita iszlamizmus sajátos kombinációjának eredményeként egyértelműen az iraki szunniták váltak a koalíció-ellenes felkelés meghatározó erejévé.

A Szaddám-rezsim általában keményen fellépett a szunnita iszlamizmussal szemben is. A baaszista rendszer utolsó éveiben azonban az iraki szunniták körében is teret nyert egyfajta – a rendszer által elnézett, sőt bizonyos szempontból támogatott – vallásosság, amit kihasználtak a különböző, magukat *mudzsáhid*oknek nevező szunnita

[63] Vö. Guido STEINBERG [2006]: The Iraqi Insurgency. Actors, Strategies, and Structures. *SWP Research Paper,* Berlin, December 2006. p. 7.

iszlamista csoportok saját pozícióik erősítésére. A Szaddám-rendszer megdöntését követően az Irakot megszálló koalíció a szunnita iszlamisták és a baaszisták közös ellenségévé vált, akiknek ráadásul ugyanaz volt a fő aggálya: a síita dominancia az új iraki politikai rendszerben. Nem véletlen, hogy sok szunnita iszlamista felkelő csoportban a baaszisták is szép számmal képviseltették magukat.

Az iraki síita vallási vezetőknél általában politikailag kevésbé aktív szunnita vallási vezetők köréből – nem kis mértékben szaúdi ösztönzésre – egyre többen kapcsolódtak be a politizálásba, mozgósítva az iraki szunnita arabokat. Bagdad elestét nem sokkal követően alakult meg az egyik legradikálisabb, az ellenállásban meghatározó szerepet betöltő szunnita arab szervezet, a Muszlim Tudósok Szervezete (Hajat Ulemá al-Muszlimín), amely átvette az ellenőrzést a bagdadi Umm al-Maárik mecset fölött, amelyet átnevezett Umm al-Kura[64] mecsetnek. A szervezet vezetője a kairói Al-Azharon végzett Hárisz Szuleimán al-Dári sejk[65] lett. Vezető ideológusa, Muhammad Ajjás al-Kubaisi a *saría*-tudományok professzora Irak bármiféle külföldi katonai jelenlét alóli felszabadítását nevezte meg elsődleges célként[66]. Hamarosan kidolgozták a felkelés vallási-teoretikai megalapozását is.[67] Eleinte a Muszlim Tudósok Szervezete volt az egyedüli szunnita arab szervezet, amelyik nyíltan felvállalta az ellenállás támogatását. Jóllehet szunnita szervezetről van szó, számos megnyilatkozásában az irakiakhoz szólt és iraki érdekek képviseletében lépett fel, nyilvánvalóan az ellenállásban ugyancsak érdekelt síita csoportok (különösen a szadristák) megnyerése céljából. Kategorikusan elutasította a részvételt minden olyan politikai folyamatban, amely az általa illegitimnek minősített CPA-hoz vagy

[64] "A települések anyja" – Mekka koráni elnevezése.

[65] A következetes Amerika-ellenességéről ismert ad-Dárit – akit sokan a legbefolyásosabb iraki szunnita vallási vezetőnek, illetve az iraki felkelés szellemi vezetőjének tartanak – hosszú időn keresztül komoly kritikák érték, mivel nem ítélte el – esetenként nyíltan támogatta – az al-Káida tevékenységét (mondván, hogy az segíti az iraki szunnita felkelők fő céljának, az amerikai csapatok Irakból történő kiűzésének az elérését), sőt vallásilag legitimnek minősített olyan akciókat, mint külföldiek elrablása vagy megölése. (Fia, Muszanna Harísz ad-Dári az "1920-as Forradalom Brigádjai" [Katáib Szaurat al-Isrín] csoportnak az egyik vezetője.) Sokan őt olyan "szélsőséges keményvonalasnak" minősítik, aki megakadályoz bármiféle, az iraki politikai vezetés részéről jövő megegyezési javaslatot. 2006 novemberében az iraki (egyébként síita) belügyminiszter, Dzsavád al-Búláni az állami televízióban bejelentette, hogy körözési parancsot adtak ki Hárisz ad-Dári ellen, mivel erőszakra, illetve terrorizmusra buzdított. 2007 közepén azonban "az al-Káida elveszítette legerősebb iraki barátját", mivel a TIME magazinnak nyilatkozó Harísz al-Dári szerint az al-Káida "túl messzire ment", ezért a felkelők "megváltoztatták róla alkotott nézeteiket". (Vö. Al-Qaeda Loses an Iraqi Friend. *TIME*, May 14, 2007. http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1620607,00.html.) Mindebben bizonnyal annak is része volt, hogy ad-Dárí sejk bátyját, az 1920-as Forradalom Brigádjai egyik vezetőjét 2006 novemberében, unokaöccsét, Muhammad Mahmúd ad-Dárit, az 1920-as Forradalom Brigádjai másik vezetőjét 2007 januárjában az Abú Muszaab az-Zarkávi által alapított és 2006 végéig vezetett al-Káida Mezopotámiai Dzsihád Szervezete (Tanzím Káidat al-Dzsihád fi Bilád ar-Ráfidain) meggyilkolta.

[66] Vö. Iraq: Liberation before polls says AMS. *Aljazeera.net*, May 10, 2004. http://english.aljazeera.net/English/archive/archive?ArchiveId=726

[67] *Fikh al-mukávama*, az ellenállás vallásjoga. A megszállt területek felszabadításáért folytatott dzsihádot *fard ain*-nak, vagyis a muszlimok egyéni kötelezettségének nyilvánították. Ennek értelmében tehát az ellenállásban való részvétel a hívők ugyanolyan kötelezettségévé válik, mint az imádkozás vagy a bőjtölés. Azt azonban leszögezték, hogy az ellenállás célpontját csakis a megszállók és a velük együttműködők jelenthetik, s az ártatlanok életét követelő erőszakos akciók nem elfogadottak.

kormányzótanácshoz kötődik mindaddig, ameddig idegen csapatok tartózkodnak Irak területén.[68] A szervezet azon az álláspontón van, hogy „a megszállás valamennyi probléma keresztanyja"[69]. 2007. március 19-én, „Irak angol-amerikai megszállásának negyedik évfordulóján" nyílt levelet intéztek az iraki néphez, amely részletesen szól a megszállás borzalmairól (halottak ezrei, infrastruktúra 70 százalékának pusztulása, milliók emigrációba kényszerítése stb.) és felszólítja az irakiakat az ellenállás folytatására. „Az amerikai projektum Irakban megbukott és nagyon közel a győzelem" – emeli ki a nyílt levél.[70]

A Muszlim Tudósok Szervezete alapvetően olyan szunnita iszlamista szervezet, amelyben korábbi baaszisták nem vesznek részt (Harísz ad-Dári Szaddám-ellenessége miatt a kilencvenes évek második felében Irak elhagyására kényszerült). Az egyik legismertebb szunnita szervezet, a Muhammad Hadserege (Dzsais Muhammad) tagjainak többsége viszont korábbi baaszistákból – köztük a hadsereg és a Köztársasági Gárda volt tagjaiból – áll.[71] Több más szunnita arab szervezethez hasonlóan a szervezet mind inkább az iszlamista ideológia mentén fogalmazza meg céljait.

Az-Zarkávi és az Iraki al-Káida

Köztudomású, hogy a 2003 márciusi Irak elleni offenzíva egyik deklarált oka Irak terrorista szervezetekkel – mindenekelőtt az al-Káidával – fenntartott kapcsolata volt, amire Bush elnök számos beszédében tényként hivatkozott.[72] A kérdéskörrel foglalkozó szakértők túlnyomó többsége ezzel kezdettől nem értett egyet, mégpedig mindenekelőtt azon indokok alapján, amelyeket a 2004 januárjában publikált Carnegie-jelentés is megfogalmazott.[73] Az ún. Amerika-ellenesség, mint közös nevező kevés lett volna

---

[68] Vö. AMS Rejects Role in Iraqi Politics. *Aljazeera,* 2005. 04. 11. http://www.iraqirabita.org/english/index.php?do=article&id=186

[69] Lásd a szervezet angol nyelvű honlapját: Sheikh al-DHARI [2007]: *The Occupation is Godmother of the Problems.* 22 March 2007. http://heyetnet.org/en/content/view/104/34/, továbbá *No Solution Under The Shade of The Occupation.* 24 December 2007. http://heyetnet.org/en/content/view/2327/38/

[70] Lásd *AMSI: The Iraqi Resistance Defeated the Occupation in Iraq*. 26 March, 2007. http://heyetnet.org/en/content/view/117/26/

[71] Egyes források szerint a szervezetet maga Szaddám Huszein hozta létre közvetlenül Irak inváziója követően.

[72] "We know that Iraq and al Qaeda have had high-level contacts that go back a decade... We've learned that Iraq has trained al Qaeda members in bomb-making and poisons and deadly gases." *President Bush Outlines Iraqi Threat.* Cincinnati, Ohio, October 7, 2002. http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html; "Evidence from intelligence sources, secret communications, and statements by people now in custody reveal that Saddam Hussein aids and protects terrorists, including members of al Qaeda. Secretly, and without fingerprints, he could provide one of his hidden weapons to terrorists, or help them to develop their own." – mondotta 2003 január 28-i, az Unió helyzetét értékelő beszédében. http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html; 2003. március 18-án mondott, Irakhoz ultimátumot intéző beszédében pedig ugyancsak tényként állította, hogy "The regime… has aided, trained and harbored terrorists, including operatives of al Qaeda." *George Bush's War Ultimatum Speech from the Cross Hall in the White House.* March 18, 2003. http://www.guardian.co.uk/world/2003/mar/18/usa.iraq

[73] "Was there reason to believe that Saddam Hussein would turn over unconventional weapons or WMD capability to Al Qaeda or other terrorists? The president presented this possibility as the ultimate danger and the centerpiece of his case for war… In fact, however, there was

ahhoz, hogy egy táborba hozza az iraki politikai vezetést és az al-Káidát, olyannyira nagy volt közöttük az ideológiai különbség. Az al-Káida mindig is a szélsőséges iszlamizmus talaján állt, az iraki, szekuláris alapokon álló baaszista vezetés pedig keményen üldözte és elnyomta az iszlamizmust. Sokkal inkább tekintették egymást ellenségnek, mint szövetségesnek. Iraknak a „terrorizmushoz" annyi köze volt, hogy támogatott egyes, Izrael ellen harcot folytató palesztin szervezeteket, illetve öngyilkos merényleteket végrehajtók családjait.

Irak ténylegesen a Szaddám-rendszer megdöntését követően vált a terrorizmus melegágyává. 2003 nyarától kezdődött meg a dzsihádisták beáramlása Irakba, vagyis azoké a többnyire fiatal, arab, jól képzett harcosoké, akik feltüzelve anyaországaik imámjai által, elkötelezett iszlám alapokon Irakba, mint a dzsihád földjére érkeztek, harcot folytatni a megszállt ország területének felszabadításáért.

Az inváziót követően Irak határai szinte teljesen ellenőrizetlenné váltak.[74] A legtöbben Szíria felől érkeztek, Damaszkusz az iraki dzsihádisták fontos átszállóhelyévé vált. Ami pedig az iraki-iráni határt illeti, mindig is nagy volt a kölcsönös átáramlás a másik ország területén található síita szent helyekre. Egyes síita ünnepek, zarándoklatok idején naponta több ezres tömegek keltek át a határon. Sok Afganisztán és Pakisztán felől érkező arab harcos jutott át Irakba elvegyülve a határon átkelő iráni síiták tömegében. 2003 végére állt fel Irakban az a terrorista hálózat, amely az al-Káidához, illetve iraki vezetőjéhez, Abú Muszaab az-Zarkávihoz kötődött.

2001 végén alakult meg iraki Kurdisztán iráni határhoz közeli részén az Anszár al-Iszlám nevű szélsőséges kurd szervezet, amelynek egyes szakértők szerint voltak kapcsolódásai az al-Káidához – ami azonban feltehetően nem jelentett többet, mint (Afganisztán révén) bizonyos személyes ismeretséget, illetve közös ideológiát *(„alkáidizmus"*). Az afganisztáni tálib rendszer bukását követően feltételezések szerint Afganisztánból visszatérő arab dzsihádisták (szaúdiak, jordániaiak, szíriaiak) is csatlakoztak a szervezethez. Miután központjukat 2003 áprilisában az amerikaiak lebombázták, a szervezet egyes csoportjai külföldre távoztak, mások Irak szunnita arab részeire mentek. 2003 őszére többen visszatértek külföldről és a szervezet egyfelől ismét összeállt, másfelől kivált belőle egy új csoport, az Anszár asz-Szunna. Abú Muszaab az-Zarkávi[75]

---

no positive evidence to support the claim that Iraq would have transferred WMD or agents to terrorist groups and much evidence to counter it. Bin Laden and Saddam were known to detest and fear each other, the one for his radical religious beliefs and the other for his aggressively secular rule and persecution of Islamists. Bin Laden labeled the Iraqi ruler an infidel and an apostate, had offered to go to battle against him after the invasion of Kuwait in 1990, and had frequently called for his overthrow... The most intensive searching over the last two years has produced no solid evidence of a cooperative relationship between Saddam's government and Al Qaeda." *WMD in Iraq. Evidence and Implications*. Carnegie Endowment for International Peace, January 2004

[74] 2003 augusztusában a CPA forrásai szerint mindössze 2.500 fő őrizte Irak határait. Vö. A.A. ALLAWI [2006]: *i.m.* p. 184.

[75] Az-Zarkávi Ahmad Fádil Nazzál al-Halaila néven született 1966-ban a jordániai Zarkában (innen ered felvett neve, amelyen ismertté/hírhedtté vált). Családja transzjordániai eredetű, a Banu Haszan törzshöz tartozik. Gyermekkorában nagy szegénységben élt, korán kimaradt az iskolából. A nyolcvanas évek végén Afganisztánba ment, épp amikor a Szovjetunióval vívott háború már a végéhez közeledett. Itt ismerkedett meg – egyes források szerint jó barátságba került – Oszáma bin Ládennel, valamint szellemi tanítómesterével, Abú Muhammad al-Makdiszivel is. Visszatérvén Jordániába a kilencvenes évek elején csatlakozott egy iszlamista szervezethez. Ennek tagjaként elfogták és 15 év börtönbüntetésre ítélték. A fő vádpont az volt ellene, hogy a monarchia megdöntésére és egy iszlám állam létrehozására törekszik. 1999-ben amnesztia keretében szabadon bocsátották. Ezt követően először

2003 nyarán érkezett Irakba és először az Anszár al-Iszlámhoz csatlakozott, hamarosan létrehozta azonban saját szervezetét Dzsamáat at-Tauhíd va-l-Dzsihád néven. Szervezete terrorakciók sorát hajtotta végre Irakban tartózkodó külföldiek és irakiak ellen, köztük öngyilkos merényleteket és videóra vett, az interneten közzétett lefejezéseket. 2004 decemberében Oszáma bin Láden elismerően szólt az-Zarkávi tevékenységéről és mint az al-Káida iraki műveleteinek vezetőjét említette. Az-Zarkávi ezután új nevet adott szervezetének: Al-Káida Mezopotámiai/Iraki Dzsihád Szervezete (Tanzím Káidat al-Dzsihád fí Bilád ar-Ráfidain)[76].

Mint ahogy annak idején Oszáma bin Ládennek is megvolt a maga szellemi mentora Abdulláh Azzám sejk személyében, Abú Muszaab az-Zarkávi nézeteit nagymértékben befolyásolta Abú Muhammad Iszám al-Makdiszi[77] gondolatvilága, akit sokan a radikális, militáns iszlamizmus, a „szalafista dzsihádizmus" egyik szellemi megalapozójának és vezető ideológusának tartanak.

Makdiszi fő művében (Millat Ibráhím, Ábrahám-vallás) fogalmazta meg a „lojalitás és megtagadás/el nem ismerés" *(al-valáa va-l-baráa)* koncepcióját, ami tkp. azt a kérdéskört járja körül, meddig lehet valaki lojális a politikai hatalomhoz és mikor kell megtagadni azt.[78] Minden olyan esetben szembe kell fordulni bármilyen

---

Pakisztánba, majd Afganisztánba ment, ahol Herát mellett kiképzőtábort nyitott. (Közben távollétében Jordániában terrorcselekmények elkövetése miatt halálra ítélték.) Az Északi Szövetség előrenyomulása miatt a tábort először Kandahár mellé telepítette át, majd a tálib hatalom megdöntését követően elhagyta Afganisztánt, először Pakisztánba, majd Iránba ment. Hamarosan átlépte az iraki határt és iraki Kurdisztán északi részén felvette a kapcsolatot az Anszár al-Iszlámmal, s két kiképzőtábort is létrehozott. Vö. A Profile in Terror: Zarqawi's Journey: From Dropout to Prisoner to Insurgent Leader. *The New York Times*, July 13, 2004

[76] Szó szerint al-Káida Dzsihád Szervezete Mezopotámiában, vagyis a Két Folyó (a Tigris és az Eufrátesz) országában. (Az *ar-Ráfidán* szó a két mezopotámiai folyó, a Tigris és az Eufrátesz elnevezése, egyúttal ez Mezopotámia arab neve.) A szervezet nevének angol fordításában ezért hol "Mezopotámiában", hol pedig "a két folyó országában" szerepel – sőt esetenként Iraki al-Káidának is nevezik –, de természetesen ugyanarról a szervezetről van szó.

[77] Al-Makdiszi 1959-ben született a ciszjordániai Náblusz melletti Barkában. Még gyermek volt, amikor szülei Kuvaitba emigráltak. Az iraki Moszul egyetemén folytatott tanulmányok után Szaúd-Arábiában főként Ibn Tajmíja és Muhammad ibn Abd al-Vahháb írásait tanulmányozta. Saját elmondása szerint különböző iszlamista mozgalmakkal és személyekkel került kapcsolatba (Muszlim Testvérek, *kutbisták, szalafisták*), de kétségkívül a legnagyobb hatást Dzsuhaimán al-Utaibi csoportja (akik 1979-ben elfoglalták a mekkai Nagymecsetet az iszlámtól való eltéréssel vádolva a szaúdi vezetést) gyakorolta rá. (A Nidá al-Iszlám magazin 1997 októberi számában megjelent interjúból részleteket közöl: Nibras KAZIMI [2005]: A Virulent Ideology in Mutation: Zarqawi Upstages Maqdisi. In: Hillel FRADKIN – Husain HAQQANI – Eric BROWN (eds.): *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 2. Hudson Institute, 2005. pp. 59-73.) Ennek során alakult ki radikális *dzsihádista-szalafista* iszlamista szemlélete. Később Pakisztánba és Afganisztánba utazott, majd Jordániába tért vissza. Itt hasonló vádak alapján ítélték börtönbüntetésre mint az-Zarkávit, akivel még Pakisztánban ismerkedtek össze a kilencvenes évek elején, s négy évet töltöttek együtt börtönben. 1999-ben őt is szabadon bocsátották, később terrorizmus vádjával ismét bebörtönözték. 2005 júliusában ismét szabadon engedték, azonban egy, az al-Dzsazírának adott interjú után újból letartóztatták.

[78] Vö. Abu Muhammad Ásim AL-MAQDISI: *Millat Ibráhím* (*The Religion of Ibrahim*). At-Tibyán Publications, é.n. A koncepció alapját egy Korán-vers képezi (60:4): „Szép példaképetek volt pedig Ábrahámban és azokban, akik vele voltak. [Emlékezz arra], amikor azt mondták a népünknek: »Mi ártatlanok vagyunk a ti [bűnötökben] és abban, amit Allah

államal/kormánnyal, ha az nem a *saría* alapján működik. Ezek a rezsimek ugyanis lényegében a hitetlenség *(kufr)* kategóriájába esnek, ilyen módon megtagadásuk lényegében vallási kötelezettség. Innen már csak egy lépés volt a megtagadás összekapcsolása az ellenállással, a hitetlen kormányzatokkal szembeni aktív fellépéssel. A *takfír*, a hitetlennek nyilvánítás így egyszerű „távolságtartás" helyett[79] aktív – ha szükséges, erőszakot is alkalmazó – küzdelemmé válik. Al-Makdiszi „lojalitás és megtagadás" koncepcióját később átvette az al-Káida is.

Makdiszi egész tevékenységén meglátszik, milyen nagy hatást gyakorolt gondolkodásmódjára Dzsuhaimán ibn Muhammad al-Utaibi. Makdiszi ugyanis amilyen pozitívan tekintett a szaúdi *vahhábizmus* megalapozójára, Muhammad ibn Abd al-Vahhábra, a saríától való eltávolodás miatt olyannyira elítélte a *vahhábita* szaúdi államot, sőt: kimondottan a hitetlenek kategóriájába sorolta!

A kétezres évek derekára sajátos fordulat következett be Makdiszi gondolkodásmódjában. 2004 júliusában egy, a börtönből írott levelében elhatárolta magát az-Zarkávi szélsőséges akcióitól és bírálta a síiták elleni gyilkosságokat és az öngyilkos merényletek alkalmazásának taktikáját. Egyes feltételezések szerint ennek a kritikának komoly része volt abban, hogy az-Zarkávi 2004 októberében „hűségesküt fogadott" bin Ládennek és átnevezte szervezetét.[80] 2005 júliusában az al-Dzsazírának adott interjújában Makdiszi visszavonta egy sor korábbi szélsőséges kijelentését.[81] Az-Zarkávi válasza sem sokat váratott magára. Makdiszit a múlt maradványának nevezte, akit az iszlám ellenségei használnak fel a mai idők „legnagyobb keresztes hadjáratához".[82]

2004 februárjában a CPA nyilvánosságra hozott egy levelet, amelyet nem sokkal azt megelőzően az-Zarkávi írt Oszáma bin Ládennek és helyettesének, Aiman az-Zaváhirinek. Ez a meglehetősen hosszú levél[83] kitűnően mutatja be azt a stratégiát és taktikát, amelyet az-Zarkávi és szervezete, illetve az iraki al-Káida köréhez tartozó szervezetek alkalmaztak voltaképpen nem másért, mint a káosz fokozásáért, a mind

---

helyett szolgáltok. Megtagadunk benneteket. Viszály és gyűlölség támadjon közöttünk örökre – amíg nem egyedül Allahban hisztek!«"

[79] Az iszlamista szervezetek már jóval korábban (a hetvenes-nyolcvanas években) alkalmazták az *"at-takfír va-l-hidzsra"*, vagyis a hitetlennek nyilvánítás és a kivonulás/emigráció módszerét az általuk hitetlennek nyilvánított állammal/társadalommal szemben. Egyiptomban a hetvenes évek elején Musztafa Sukri (aki az iszlamizmus egyik szellemi megalapozójának tartott Szajjid Kutbbal, a Muszlim Testvérek vezető ideológusával együtt több évet töltött börtönben) vezetésével külön szervezet is alakult ezen a néven (at-Takfír va-l-Hidzsra), amely kifejezetten ezt az utat követte. Azonban már akkor sem az elkülönülést és kivonulást tekintették végcélnak, hanem csupán alkalmas eszköznek ahhoz, hogy a társadalomból kivonuló elkötelezett "élcsapat" kívülről megkezdhesse a társadalom iszlamizálását. Makdiszi tehát kifejezetten új ideológiát nem alkotott.

[80] Vö. Nibras KAZIMI [2005]: *i.m.* p. 65.

[81] "Az én feladatom nem az, hogy felrobbantsak egy bárt vagy egy mozit. … Az én feladatom az, hogy visszaadjam az iszlám nemzet dicsőségét és létrehozzam az iszlám államot, amely menedéket nyújt minden muszlim számára. Ez egy hatalmas, grandiózus feladat, amelyet nem segítenek elő holmi kis, bosszúvágyó akciók." Az arab nyelvű interjú teljes hanganyaga meghallgatható és arab nyelvű szövege olvasható: http://www.aljazeera.net/channel/archive/archive?ArchiveID=129776

[82] "Aki ismeri az iraki helyzetet jól tudja, hogy nem az Ön által vélt átlagemberekről van szó, hanem a hitetlen megszállók katonáiról" – tette közzé válaszát az-Zarkávi internetes fórumokon. Közli Nibras KAZIMI [2005]: *i.m.* pp. 67-68.

[83] Lásd *Abu Mus'ab al-Zarqawi Letter*. http://www.cpa.gov/transcripts/20040212_zarqawi_full.html

nagyobb zűrzavarért. Mindez ugyanis olyannyira sarokba szorítaná az Egyesült Államokat, hogy nem maradna más választása mint kivonulni Irakból. A zűrzavar és káosz pedig akkor válik teljessé, ha polgárháború zajlik Irakban – következésképpen erre kell törekedni.

Fő ellenség: a síiták

Az-Zarkávi 2003 végén született levele világít rá arra, hogy egyes szélsőséges, meghatározóan külföldi eredetű szunnita erők már ekkor a síitákat tették meg támadásaik egyik első számú célpontjává, akiket az-Zarkávi „az emberiség leggonoszabbjai"-ként aposztrofál. Levelében hosszasan foglalkozik a síitákkal, akiket mint „leküzdhetetlen akadályt", „lesben álló kígyót", „ravasz és rosszindulatú skorpiót" (stb.) említ. Olyan ellenségnek nevezi őket, akik sokkal rosszabbak, mint a nyíltan támadó ellenség, mivel ravaszak, barátnak adják ki magukat, de csak a megfelelő alkalomra várnak a leszámoláshoz. A síiták jelentik a tényleges veszélyt, ők az igazi ellenség, elsősorban ellenük kell harcolni. Zarkávi az arabság szempontjából negatív következményekkel járt történelmi események soráért teszi felelőssé a síitákat s korábbi muszlim teoretikusok – mindenekelőtt Ibn Tajmíja – síita-ellenes kijelentéseit idézi.

Ami különösen figyelemre méltó, az az-Zarkávi által felvázolt taktika. Az ellenséget négy csoportba osztja: amerikaiak, kurdok, az iraki fegyveres testületek tagjai és végezetül a síiták. Ez utóbbi csoportot tartja kulcstényezőnek, messze velük foglalkozik a legtöbbet. „Ha sikerül belerángatnunk őket a szektariánus háborúba, ráébreszthetjük az erre nem figyelő szunnitákat, hogy érezzék a közvetlen, megsemmisítően halálos veszélyt, amely ezeknek a szábeusoknak a részéről fenyegeti őket. Gyengeségük és fragmentáltságuk ellenére a szunniták jelentik a legélesebb pengét, ők a legdetermináltabbak … ha szembetalálják magukat ezekkel a bátinikkal[84], akik árulók és gyávák."[85] Az-Zarkávi érvelése szerint így a síiták semlegesíthetők lesznek, mielőtt a végső és elkerülhetetlen, amerikaiak elleni harcra sor kerülne.[86]

Az-Zarkávi az egész akciót vallási keretekbe helyezi. Értelmezésében az Egyesült Államok azzal a céllal foglalta el Irakot, hogy elősegítse „a Nílustól az Eufráteszig terjedő Nagy-Izrael" létrejöttét, miután a „cionizált amerikai adminisztrációnak" az a meggyőződése, hogy ez meggyorsíthatja a Messiás eljövetelét. Isten viszont különösen kedvez az iszlám nemzetnek, mivel Mezopotámia földje, vagyis az arabság központi része – amelytől csak kőhajításnyira található Mekka, Medina és a jeruzsálemi al-Aksza – vált a dzsihád első számú színterévé.

---

[84] A síita *iszmáíliták* egy elnevezése, utalva erőteljes ezoterizmusukra (a *bátin* jelentése belső, "rejtett").

[85] *Abu Mus'ab al-Zarqawi Letter. i.m.*

[86] Zarkávi nagyon pontosan megfogalmazza azt, milyen eszközök alkalmazását tartja szükségesnek: csapásokat mérni a síiták vallási, katonai és egyéb vezetőire mindaddig, ameddig a szunniták ellen nem fordulnak. "Valaki azt mondhatja, meggondolatlanok vagyunk és az [iszlám] nemzetet olyan harcba kényszerítjük, amelyre nincs felkészülve, amely felháborító, amely vérontáshoz vezet. Hát pontosan ez az, amit akarunk, mivel a jelenlegi helyzetben nincs helye a jó és rossz mérlegelésének. A síiták leromboltak minden ilyen egyensúlyt. Isten vallása értékesebb, mint az életek vagy a lelkek." (u.o.)

2005 nyarán az-Zarkávi választ kapott levelére az al-Káida „központjából", s ezt a július 9-én kelt választ bin Láden jobbkeze, az-Zaváhiri jegyezte.[87] Ez a hangvételét tekintve sokkal racionálisabb levél amellett, hogy kifejezetten megdícséri az-Zarkávit iraki tevékenységéért, s rámutat annak szükségességére, hogy Irakban egy iszlám emirátus jöjjön létre, több megfontoltságra inti, különösen a síitákkal kapcsolatos erőszakos akcióit illetően.

Az-Zaváhiri már az amerikaiak utáni időkről beszél. A tálibok Afganisztánban elkövették azt a hibát, hogy nem vonták be az afgán népet a kormányzásba. Ezért külön felhívja a figyelmet arra, hogy a politikai fellépés legalább annyira fontos, mint a fegyveres, mégpedig „az iraki színtér minden befolyásos és véleményformáló vezetőjének bevonásával, együttműködésével és szövetségével". Elfogadja az-Zarkávi síitákkal kapcsolatos politikai és doktrinális fenntartásait[88], ugyanakkor mindezeket az egyszerű emberek nem veszik figyelembe, s megdöbbennek az-Zarkáviék síiták elleni támadásain, különösen ha az egy mecsetben, vagy mondjuk Ali ibn Abi Tálib sírjánál történik. „Véleményem szerint ezt a muszlim lakosság sohasem fogja elfogadni, bármennyire is próbáljátok nekik megmagyarázni, az ilyen akciókkal szembeni averzió folytatódni fog." Vajon érdemes-e – teszi fel a kérdést az-Zaváhiri – egy újabb, síita frontot nyitni az amerikaiakkal és a velük együttműködő kormánnyal szemben fennálló front mellé? Ez nem épp az Egyesült Államoknak kedvez-e, hiszen így az ellene harcoló *mudzsáhidok* egy része a síiták ellen fordul, az USA pedig így könnyebben kézben tarthatja a dolgokat. És miért kell támadni az egyszerű síita embereket? Csak nem akarják a *mudzsáhidok* Irak valamennyi síita lakosát megölni? Szándékozott valaha is ilyet tenni bármelyik iszlám állam? Az-Zaváhiri még hosszan taglalja kétségeit az-Zarkávi síitákkal szembeni terveit illetően.

Mindez azonban nem változtatta meg az-Zarkávi eltökélt síita-ellenességét és az Irakban követendő taktikáról alkotott korábbi véleményét. Erről tanuskodik az a négy órás hanganyag, amelyet mintegy két hónappal halála előtt rögzítettek.[89] „A muszlimok mindaddig nem lesznek képesek győzelmet aratni az olyan agresszív hitetlenek fölött, mint a zsidók és a keresztények, ameddig teljes mértékben meg nem semmisítik a maguk között lévő olyan hitehagyottakat, mint a *ráfida* (vagyis a síiták – R.Zs.)…"[90] Az-Zarkávi történelmi példával támasztja alá érvelését. Jeruzsálemet Szaláhaddín al-Ajjúbi szabadította fel a keresztesektől. Ezt azonban csak azt követően tudta megtenni, hogy sok éven át harcolt az *„Ubaidi ráfida"*, vagyis az egyiptomi síita Fátimidák ellen,

---

[87] Lásd *Letter to al-Zarqawi from al-Zawahri.* MSNBC Oct. 11. 2005. http://www.msnbc.msn.com/id/9666242/page/2/

[88] Egyfelől a síiták úgymond összejátszottak az Egyesült Államokkal Szaddám Huszein rendszerének megdöntését illetően, s cserében azért, hogy most ők kerültek hatalomra, elfogadják az amerikai katonai jelenlétet, másfelől a tizenkettesek vallásilag is eltévelyedtek, ráadásul az iszlám történetében mindig az iszlám ellenségeit támogatták.

[89] Az interneten több dzsihádista weboldalon teljes terjedelmében közzétett hanganyagból hosszas részleteket közöl Nibras KAZIMI [2006]: Zarqawi's Anti-Shi'a Legacy: Original or Borrowed? In: Hillel FRADKIN – Husain HAQQANI – Eric BROWN (eds.): *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 4. Hudson Institute, pp. 53-72.

[90] Az-Zarkávit idézi Nibras KAZIMI [2006]: *i.m.* p. 53. A *ráfida* kifejezetten negatív konnotációjú kifejezés, jelent dezertőrt, hitehagyottat, disszidenst (a *"rafada"*, elutasítani gyökből származik). Használatos azonban konkrétan is, muszlimok – mindenekelőtt síiták – bizonyos csoportjának jelölésére. Először Zaid ibn Ali ibn al-Huszein követői közül azokat nevezték így (állítólag ő maga), kik elfordultak tőle. Szunniták általában véve is gyakorta alkalmazzák általában a síiták megjelölésére, mint akik elutasítják a Mohamedet követő első három kalifa uralmát. Az-Zarkávi nem hagy kétséget afelől, hogy kiket ért a kifejezés alatt: "a tizenkét imámos síiták akik a Dzsaafari krédót követik".

majd teljesen megsemmisítette államukat. Csak ezt követően tudott a keresztesek elleni harcra összpontosítani. A történelem nagyon fontos tanulsággal szolgál számunkra, amelyet egyáltalán nem hagyhatunk figyelmen kívül – mondja az-Zarkávi – : „mindaddig nem arathatunk győzelmet az eredeti hitetlenek *(al-kuffár al-aszlijún)* fölött, ameddig ezzel egyidejűleg nem harcolunk a hitehagyott hitetlenek *(al-kuffár al-murtaddún)* ellen is".[91] Ahhoz tehát, hogy a dzsihádisták megfelelő csapást mérhessenek az Egyesült Államokra vagy Izraelre, a síitákkal is fel kell venniük a harcot, akik nem mások, mint az igaz hit ellenségeinek ügynökei.

Az-Zarkávi nem ért egyet sem korábbi mentorával, al-Makdiszivel, sem Az-Zaváhirivel – de több más, síita-ellenes szunnita dzsihádistával sem – abban a tekintetben sem, hogy a síiták elleni fellépést kizárólag a síita vezetőkre kellene korlátozni. Azt állítja, hogy a síita civilek mindenfajta megkülönböztetés nélküli támadása egyáltalán nem új az iszlám történelemben, sok korábbi muszlim uralkodó alkalmazta a síiták tömeges megsemmisítésének eszközét, amikor síita felkelést kellett levernie.[92] Ráadásul a mai helyzetet illetően azzal érvel, hogy azért sem lehet különbséget tenni a síita uralkodó elit és a tömegek között, mivel demokráciában a tömegek választják a vezetőket.

Az-Zarkávi élesen síita-ellenes nézetei persze nem légüres térben mozogtak. A kétezres évek elejére általában a szunnita iszlámon, – s különösen a szunnita iszlamizmuson – belül felerősödött a síita-ellenes hangulat. Ez persze bizonyos mértékig válasz volt a közel-keleti régió egy viszonylag új fejleményére: a síita újjáéledés több országban is tapasztalható folyamatára. Irán térségbeli szerepének rendkívüli mértékű felértékelődésével párhuzamosan általában is erősödött a síita felekezeti- illetve öntudat, növekedett a síiták politikai aktivitása, s több helyütt is felléptek a nagyobb arányú politikai képviselet érdekében. Mindez nagyfokú aggodalommal töltötte el a régió szunnita arab politikai vezetéseit. Ennek az aggodalomnak adott hangot Abdulláh jordániai uralkodó, aki egy összefüggő, Iránból Irakon, Szírián és Libanonon át az Öböl-menti monarchiákig terjedő „síita félhold" létrejöttének a veszélyéről beszélt.

A szunniták és a síiták közötti viszony érzékelhető romlása az elmúlt másfél évtizedben éles ellentétben áll a vallási vezetők azon korábbi törekvéseivel, hogy valamiféle, az iszlámon belüli ökumenizmus jegyében közelebb hozzák egymáshoz az iszlám két fő irányzatát. A legismertebb ilyen irányú lépés a szunnita iszlám legtekintélyesebb intézménye, a kairói al-Azhar vezetője, Mahmúd Saltút sejk által

---

[91] Az-Zarkávit idézi Nibras KAZIMI [2006]: *u.o.* Az-Zarkávi egy még korábbi történelmi példát is említ: az első négy *rásid* (igaz úton járó) kalifa idején a hódítások csak azért lehettek sikeresek, mert előtte "az Arab Félszigetet megtisztították a hitehagyóktól". Amint arra már történt utalás, a *szalafisták* hét évszázaddal ezelőtt élt szellemi előde, a az-Zarkávi által is gyakran hivatkozott Ibn Tajmíja ugyanezeket a síita-ellenes állításokat fogalmazza meg. "Sokan a ráfida közül a szívükben a hitetleneket részesítik előnyben a muszlimokkal szemben." A *ráfida* például sok helyütt segített a hitetlen törököknek a muszlimok meggyilkolásában, de ugyanez volt a helyzet a keresztesekkel is. "A ráfida mindig támogatja a hitetleneket, legyenek bálványimádók, zsidók vagy keresztények és segít nekik, hogy harcoljanak a muszlimokkal és agressziót kövessenek el velük szemben." IBN TAJMÍJA: *Minhádzs asz-Szunna*. A mű teljes arab nyelvű szövegét lásd http://arabic.islamicweb.com/books/taimiya.asp?book=365 Ibn Tajmíja (1263-1328) a mai Szíria területén élt, az ortodox iszlám legmerevebb jogi irányzatához, a hanbalitához tartozott. Nézeteit messzemenőkig felhasználják a *vahhábiták*, illetve a *dzsihádista szalafisták*.

[92] Ibn Tajmíja csak a síita vezetők elleni támadást fogadta el.

1959-ben kiadott *fatva*, amely „vallásilag korrektnek” ismeri el a síita tizenkét imámos irányzatot.[93] Ezt követően a síiták joggal érezhették úgy, hogy egyszer s mindenkorra vége szakadt az iszlámon belüli, sok évszázados szektariánus konfliktusoknak.

A síita-ellenesség mind erőteljesebben jelent meg egyes szunnita arab iszlamista szervezetek, irányzatok, mozgalmak tevékenységében is. A szaúdi gyökerű *vahhábizmust*, amely offenzív módon a világ különböző részein – jelentős pénzügyi háttérrel – törekedett saját konzervatív-radikális iszlám-értelmezésének a terjesztésére, mindig is erőteljes síita-ellenesség jellemezte.[94] Jó néhány alkalommal síiták elleni atrocitásokra is sor került, mint például Afganisztánban a kilencvenes években a tálib uralom időszakában, amelyet ugyancsak radikális síita-ellenesség jellemzett, ami Afganisztán síita etnikuma, a hazarák elleni esetenkénti durva megnyilvánulásokban öltött testet.

Figyelemre méltó az a dzsihádista vád a síitákkal szemben, hogy együttműködnek az iszlám ellenségeivel, így például az Egyesült Államokkal. Az-Zaváhiri levelében nyilvánvalónak nevezte a síita- (konkrétan: iráni-) amerikai együttműködést az afganisztáni invázióban, illetve a Szaddám-rendszer megdöntésében. A dzsihádisták nemcsak az Amerika- vagy Izrael-barátnak aligha tekinthető Iránt támadják, hanem még az olyan síita iszlamista szervezeteket is, mint például a Hezbollah, amellyel pedig sok szempontból „egy táborban” kellene lenniük.[95] Az-Zarkávi gúnyosan említi Ahmedinezsád iráni elnök Izrael lerombolására vonatkozó puszta „hangoskodását”, hozzátéve, hogy Irán sokkal jobban tart attól, nehogy egy erős szunnita szomszédja legyen, mivel „fő háborúja nem a zsidókkal vagy a keresztényekkel folyik, hanem első és utolsó háborúját a szunnitákkal vívja”.[96] Irán Irak-politikája következésképpen az ország demográfiai arányainak megváltoztatására irányul, mégpedig kettős módon: egyfelől masszív síita bevándorlás ösztönzésével, másfelől a szunniták lemészárlásának támogatásával. Ebben Iránnak olyan segítői vannak, mint „az iráni Szisztáni, a megszállók hitszónoka, az eretnekség és hitetlenség imámja, aki olyan fetvákat bocsát ki, amelyek katasztrofálisak a szunnitákra nézve, továbbá a megszállók olyan kiszolgálói mint al-Hakím vagy Dzsaafari és követőik” … akik hozzájárulnak ahhoz, hogy „kiterjesszék és konszolidálják az iráni perzsák ráfidi uralmának

[93] Lásd *Al-Azhar Verdict (Fatwa) on the Shia*.
http://www.geocities.com/Tokyo/Spa/7220/azhar.html

[94] Nibras Kazimi kiemeli Mamdúh bin Ali al-Harbi szaúdi hitszónok tevékenységét (akit a dzsihádisták sajátos módon – mivel elutasítja napjainkban a dzsihád alkalmazásának módszerét – a szaúdi rendszer apologétájának tartanak). Al-Harbi számos, több órás arab nyelvű előadásában (egyiknek a címe *“Al-ikhtabút al-sií fi al-álam”*, A síita polip a világon, ezek egy része elérhető a http://www.albainah.net síita-ellenes honlapon) a síitákat Irán előőrsének tartja, akik ötven éves tervet dolgoztak ki, hogy az Öböl-menti országokban, Pakisztánban, Törökországban, Irakban és Afganisztánban megszerezzék maguknak a kulcspozíciókat, aminek része az is, hogy a szunnitákat áttérítsék a síizmusra. Ennek a síita “összeesküvés-elméletet” felállító előadásnak a címe *Al-hutta al-szirríja li-ulemá va-ájját as-sía*, vagyis A síita vallástudósok és ajatollához titkos összeesküvése, az interneten “Kom bölcseinek jegyzőkönyve” címen is megtalálható. Vö. KAZIMI [2006]: *i.m.* p. 60.

[95] A Hezbollah-ellenes dzsihádista irodalom néhány példáját lásd Nibras Kazimi [2006]: *i.m.* p. 71. 52. jegyzet. A Hezbollahot például “iráni kreatúrának” tartják, amely csupán “tetszeleg” Izrael ellenségének a képében, s végső célja az, hogy végérvényesen szétzúzza Libanon szunnita identitását s lehetőleg kiszorítsa a szunnitákat a libanoni társadalomból.

[96] Az-Zarkávit idézi Nibras KAZIMI [2006]: *i.m.* p. 65.

hatókörét".[97] Az-Zarkávi kifejezetten ellenségnek tekintette a Mahdi Hadseregét is – amely pedig több ízben is összecsapott az amerikai erőkkel.

Az az-Zarkávi-féle, az iraki al-Káida szervezetei által alkalmazott taktika kétségkívül sok szempontból eredményesnek bizonyult. A terror eszközei nagymértékben hozzájárultak a káosz fokozódásához, a szunnita és síita népesség közötti viszony erőteljes megromlásához, ami a kétezres évek második felére már-már polgárháború-közeli helyzetet eredményezett. A fegyveres harcot folytató csoportok nehezen áttekinthetősége és az iraki al-Káida szélsőségesen „látványos" akciói együttvéve azt eredményezték, hogy az amerikaiak és a CAP jószerivel minden fegyveres csoportot szélőséges iszlamista terrorizmussal vádolt. Pontosabban szólva azt a látszatot keltették, mintha a felkelés nélkülözve bármiféle, a megszállással szembeni „nemzeti ellenállás" jelleget, három elemből, a korábbi Szaddám-rendszert támogató volt baaszistákból, szélsőséges iszlamistákból és külföldi dzsihádista terroristákból állna össze. Ezek az elemek a káoszban érdekeltek és ellenségei bármiféle konszolidációnak, demokratikus politikai berendezkedésnek.

2005 nyarától maga az-Zarkávi arra törekedett, hogy szervezetét minél inkább iraki kötődésű – és ne külföldi – szervezetként tartsák számon. Erre annál is inkább szüksége volt, mivel az iraki szunnita arab szervezetek többsége erős iraki nacionalista alapokon működött. 2005 nyarán például kijelentette, hogy az iraki al-Káida kizárólag irakiakból álló egységet állított fel öngyilkos merényletek végrehajtására.

Dzsihádista szervezetek

2006 januárjában alakult meg a Mudzsáhidok Konzultációs Tanácsa (Madzslisz Súrá al-Mudzsáhidín) nevű ernyő-szervezet, amely tulajdonképpen az al-Káida hálózathoz tartozó, Irakban tevékenykedő szunnita szervezeteket fogja össze. Legismertebb szervezete, az Al-Káida Mezopotámiai/Iraki Dzsihád Szervezete mellett még hat másik szervezet volt az alapítók között.[98] 2006 októberében a szervezet offenzívát indított az al-Anbár tartomány feletti ellenőrzés megszerzéséért. Ennek kezdeti sikerei nyomán október végén egy közleményben bejelentették nevük Iraki Iszlám Államra történő megváltoztatását, pontosabban szólva Irak szunniták lakta területein „kikiáltották" az Iraki Iszlám Államot Abdullah Rasíd al-Bagdádi[99] (Abu Omar), mint „emír" vezetésével. Ezt megelőzően a Mudzsáhidok Konzultációs Tanácsa kibocsátott egy

[97] Az-Zarkávi hangfelvételéből idézi Nibras KAZIMI [2006]: *i.m.* p. 65.

[98] A Győzedelmes Szekta Mudzsáhidjai (Mudzsáhidín at-Táifa al-Manszúra, másik nevén a Győzedelmes Szekta Hadserege – Dzsais at-Táifa al-Manszúra), a Tauhíd és Szunna Támogatóinak Hadserege (Dzsais Anszár at-Tauhíd va-l-Szunna), a Szarájá Anszár al-Dzsihád csoport, az al-Gurabá Brigádok, az al-Ahvál Brigádok és az Iszlám Dzsihád Brigádok. Néhány héttel később csatlakozott a szervezethez a Szunna és Közösség Embereinek Hadserege (Dzsais Ahl asz-Szunna va-l-Dzsamáa) is.

[99] Az addig ismeretlen al-Bagdádiról nagyon keveset tudni, egyes források létét is megkérdőjelezik. Al-Muhádzsir mint sejkről, a "hívők parancsnokáról" szólt róla, aki ráadásul *kurajsi hásimita* származású. "Emirsége" óta jó néhány hanganyaga jelent meg különféle dzsihádista weboldalakon, illetve adtak hírt különféle beszédeiről. (Lásd például *Iraqi Resistance Report* 857, 17 April 2007. http://www.freearabvoice.org) Az iraki belügyminisztérium 2007. május 3-án Baghdádí haláláról számolt be, később ezt az állítást cáfolták.

közleményt, amelyben támogatta Irak etnikai, illetve szektariánus határok menti megosztását. (Ez lényegében válasz is volt az iraki parlament által egy héttel korábban elfogadott föderációs törvényre, amely lehetővé teszi autonóm régiók létrehozását.)[100] Az Iraki Iszlám Állam tehát meghatározóan Irak szunnita tartományaira terjed ki, azzal a céllal, hogy megvédje Irak szunnita lakosságát és az iszlámot. Fel is állt az Iraki Iszlám Állam árnyékkormánya, benne a legismertebb taggal, az egyiptomi Abu Ajjúb al-Maszri-val (más néven Abu Hamza al-Muhádzsir) mint háborús miniszterrel[101].

Az Iraki Iszlám Állam elsősorban Anbár tartomány törzsei, illetve törzsi vezetői közül is megpróbált minél több szövetségesre szert tenni, saját pozícióit erősítendő. Erre annál is inkább szüksége volt, mivel 2006 elejétől mind több, gyakran fegyveres összecsapásokba torkolló konfliktus robbant ki az iraki al-Káida szervezetek és egyes, elsősorban nem iszlám alapokon működő de meghatározóan szunnita törzsek, illetve nacionalista csoportok között. 2006 végétől az Iraki Iszlám Állam háborút hirdetett a szekuláris csoportok ellen, az elkövetkező hónapokban különböző, szekuláris felkelő csoportok több száz tagját megölve. 2007 áprilisában megölték az egyik legjelentősebb szunnita arab nacionalista szervezet, az Iraki Iszlám Hadsereg mintegy 30 tagját.

Az Iraki Iszlám Hadsereg (al-Dzsais al-Iszlámi fí-l-Irák) egyes források szerint a legnagyobb (15-17.000 főt számláló) szunnita arab felkelő szervezet[102], amely 2004 elején a Mohamed Hadseregéről vált le, s tagjai sorában sok volt baaszista is található. Támadások sorát hajtotta végre külföldiek, iraki katonák és rendőrök ellen, s többször is összecsapott különböző síita milíciákkal is. Eleinte a szervezet ideológiája igen közel állt az al-Káidáéhoz, a későbbiekben mérsékeltebbé vált, s szakértők inkább a Muszlim Testvérekhez hasonlítják. 2006 folyamán több szakadás is végbement a szervezeten belül, néhány brigádja csatlakozott az Iraki Iszlám Államhoz, mások a mérsékeltebb Iszlám Ellenállási Mozgalomhoz. Stratégiája meglehetősen sajátosan alakult: erőszakos akciók végrehajtása mellett nem zárkózott el a kormánnyal – sőt az amerikaiakkal -

[100] "Miután a kurdok létrehozták északon a maguk államát és a raváfid (ti. a síiták) megkapták a jóváhagyást a föderalizmusra délen és a központban, északon a zsidók délen a szafavidák támogatásával, felfegyverzett milíciák védelmével, amelyeknek sötétek a szíveik, az ideológiáik és a tetteik – milíciák, amelyek megölik szunnita népünket, alávetve a gyilkosság, a tortúra és a kiszorítás legsötétebb formáinak. A szunniták olyan helyzetbe kerültek, mint egy árva a gonosz emberek ebédlőasztalánál. Mindezek miatt a tiszteletreméltó és szabad szunnita mudzsáhid ulemá és notabilitás kötelessége, hogy tegyen valamit testvéreiért és fiaiért" – áll a közleményben. Lásd *Iraq's salafi extremists lay ground for Taliban-style rule in the "Islamic Emirate in Iraq"*. December 04, 2006.

[101] Al-Muhádzsir 1967 körül született Egyiptomban. Csatlakozott a Muszlim Testvérek Szervezetéhez, majd tagja lett az egyiptomi Iszlám Dzsihádnak. Itt került közeli kapcsolatba Aiman az-Zaváhirivel, a későbbi al-Káida második emberével (akinek egyes források szerint az unokaöccse). 1999-ben Afganisztánba ment, majd 2003-tól Irakban az-Zarkávi helyettese lett. 2006 júniusában az-Zarkávi megölése után ő vette át az iraki al-Káida vezetését, majd egyedüli nem irakiként tagja lett az Iraki Iszlám Állam "árnyékkormányának". Halálhírét többször bejelentették, majd cáfolták.

[102] Irak szunnita arab alelnöke, Tárik al-Hásimi (az Iraki Iszlám Párt korábbi főtitkára) az Iraki Iszlám Hadsereget kimondottan "ellenállási szervezetnek" minősítette. (Ez is jelzi az iraki helyzet rendkívüli összetettségét, hogy ti. az Irakot megszálló koalíciós erők hajlamosak minden, ellenük harcoló szervezetet terroristának minősíteni, ugyanakkor tény, hogy az ellenállást/felkelést folytató szervezetek sorában szép számmal akadnak a káoszban és rombolásban érdekelt, terrorakciók sorát végrehajtók mellett akár az iraki nacionalizmus, akár az iszlám vallás (akár a kettő kombinációja) alapján a megszállással szembeszálló, Irak függetlenségéért harcot folytató tényleges "ellenállási szervezetek" is. Természetesen úgyszólván lehetetlen pontosan megítélni bármelyik szervezet jellegét.) A szervezetnek szunnita arabokon kívül kisebb számban szunnita kurdok és síita féili kurdok is a tagjai.

folytatott tárgyalások elől sem. A követendő politikáról és Irán ebben játszott szerepéről folytatott viták vezettek végül is a szervezet és az Iraki Iszlám Állam már jelzett összecsapásához.[103]

Az elsősorban kisebb-nagyobb külföldi dzsihádista csoportokból összeálló dzsihádista szervezetek nyilvánvalóan csak akkor tudták – különösen az iraki lakosság felé – megfelelően megindokolni iraki jelenlétüket, ha „külföldi" eredetük ellenére bizonyítani tudták iraki kötődésüket. Lévén a szunnita iszlámhoz tartozók, „célcsoportjuk" Irak szunnita arab lakossága volt. Egyfelől arra törekedtek, hogy irakiakat is bevonjanak tagjaik sorába, másfelől pedig igyekeztek a szunnita iszlámon belül felerősíteni a radikális, kevésbé rugalmas tendenciákat és minél inkább háttérbe szorítani az Irakra korábban jellemző, sokkal inkább mérsékeltnek tekinthető szunnita iszlám ortodoxiát. Lehet azt is mondani, hogy egyfajta dzsihádista-szalafista-vahhábita kampány indult, nem is eredménytelenül. Egyes iraki szunnita vallási vezetők hozzájárultak mindehhez olyan radikális beszédek mondásával, amely nemcsak (gyakran nem is elsősorban) a megszállók, hanem a síiták ellen irányult.

A dzsihádisták részéről komoly bírálatok érték a mérsékeltebb – pláne a CPA-val, vagy a kormányzótanáccsal együttműködést kereső – szunnita arab szervezeteket. Ilyen szervezet volt például a legnagyobb iraki szunnita párt, az Iraki Iszlám Párt, amely 1960-ban jött létre a Muszlim Testvérek iraki mozgalmából. A pártot 1961-ben betiltották és csak 2003-tól, a Szaddám-rendszer megdöntésétől működhetett ismét Irakban. Főtitkára, Muhszin Abdal-Hamíd szerepet vállalt a kormányzótanácsban, s a párt csatlakozott az átmeneti kormányhoz is. Az-Zarkávi már hivatkozott levelében nem a nevén nevezve, hanem csak közvetve bírálja a pártot, amikor általában az iraki Muszlim Testvérekről szól[104], akik „félretették a fegyvereket, azt mondták »nincs dzsihád« és hazudtak".[105] Egész törekvésük arra irányul – mondja az-Zarkávi –, hogy megszerezzék a kormányban a szunnita képviselet összes helyét, közben pedig pénzügyi támogatással ellenőrzésük alá vonják a *mudzsáhid* csoportokat. Ezzel kettős célt követnek: egyik propaganda (minél több külföldi támogatás megszerzése), a másik pedig a helyzet kontrollálása és a *mudzsáhid* csoportok feloszlatása „amikor véget ér a parti és szétosztották az ajándékokat". „Vallásuk meglehetősen változékony. Nincsenek szilárd elveik, egyértelmű jogi kiindulópontjuk."

Az új politikai struktúra kialakulása

Bush elnök 2003. május 1-jén bejelentette a nagyszabású hadműveletek befejeződését Irakban.[106] A háború azonban nemhogy nem fejeződött be, a fegyveres összecsapások sorozata csak ekkor kezdődött.

A Koalíciós Ideiglenes Hatóság első vezetőjét, Jay Garnert rövid idő elteltével visszahívták, s 2003. május 12-én utóda, Paul Bremer, a tulajdonképpeni helytartó (hivatalos elnevezéssel: adminisztrátor) megkezdte iraki tevékenységét. Garner még

[103] Az Iraki Iszlám Hadsereg szóvivője, Ibráhím Juszuf as-Sammári szerint a szervezet nem ismeri el az Iraki Iszlám Államot, mivel megszállás alatt nem lehet államról, csak ellenállásról beszélni.

[104] Az Iraki Iszlám Pártnak formálisan nincs kapcsolata a Testvérekkel.

[105] *Text from Abu Mus'ab al-Zarqawi Letter i.m.*

[106] Lásd George Bush's Address from the Aircraft Carrier USS Abraham Lincoln. *The Guardian*, May 1, 2003. http://www.guardian.co.uk/world/2003/may/01/usa.iraq

rövid időn belül választásokat tervezett, az idő múltával azonban a tervezett választások ideje mind jobban kitolódott.

2003. július 13-án kezdte meg tevékenységét egy 25 tagú, az amerikai adminisztráció által kinevezett kormányzótanács, amely összetételében reprezentálni kívánta Irak etnikai és vallási sokszínűségét: tagjai közül 13 síita[107], a többiek szunnita arabok és szunnita kurdok (öt-öt), egy asszír keresztény és egy türkmén. Már kezdettől sokan vitatták a kormányzótanács legitimitását. Jóllehet Irak fennállása óta még nem volt olyan vezető testület, amelyik jobban tükrözte volna a lakosság összetételét, tagjait az amerikai megszálló hatóság nevezte ki (a 25 tag közül 15 korábban kívül élt Szaddám Huszein rendszerének fennhatóságán), s valójában semmiféle önállósággal sem rendelkezett. A kormányzótanács minisztereket nevezett ki és – kevés sikerrel – megpróbálta elősegíteni az élet normalizálódását. Mivel nem sikerült konszenzusra jutni az elnök személyét illetően, a kormányzótanács kilenc tagja (öt síita, két szunnita arab és két szunnita kurd) havi rotációban töltötte be ezt a tisztséget. Irakot azonban ténylegesen nem a kormányzótanács, hanem Paul Bremer vezette, mindenekelőtt az általa kibocsátott dekrétumokkal.

Első, május 16-án hozott dekrétuma „Az iraki társadalom baasztalanítása”[108], amelynek végrehajtása során baaszisták tízezreit távolították el különböző kormányzati és egyéb pozíciókból, majd feloszlatták az iraki fegyveres testületeket is. A baasztalanítás volt a központi lépése annak a tervnek, hogy Irakban megteremtsék a demokráciát és egy olyan új politikai kultúrát honosítsanak meg, amely felváltja a korábbi autoritárius modellt. Nem számoltak azonban a helyi viszonyokkal, a Baasz párt igen mély gyökerezettségével (a pártnak a rendszer bukásakor több mint kétmillió tagja volt). Jóllehet, később – belátva e lépések elhibázott voltát – különbséget téve a Szaddámhoz hű „szaddámisták” és a „nem szaddámista baaszisták” között utóbbiakat megkezdték visszahívni, a baasztalanítás mégis nehezen helyrehozható károkat okozott. Ráadásul a rendelet végrehajtása sok helyütt összefonódott a „szunnitátlanítással” is, mélyítve az amúgy is meglévő szektariánus feszültségeket.[109]

Széles körű egyetértés mutatkozott abban a tekintetben, hogy mielőbb helyre kell állítani Irak szuverenitását, pontosabban visszaadni azt egy iraki kormánynak. Nézetkülönbségek voltak azonban a konkrét megvalósítás módját illetően. Paul Bremer javaslata szerint – amelyet az amerikai vezetés elfogadott – az alkotmány megírásának meg kell előznie a szuverenitás transzferjét. Eszerint a lépések a következők: kormányzótanács létrehozása, kormány kinevezése, alkotmányozó bizottság felállítása, alkotmány megszövegezése, népszavazás tartása az alkotmányról, azután választások, és a hatalom átruházása az új, választott kormányra. A választások későbbre halasztása mellett részint technikai érvek szóltak, részint az aggodalom, hogy egy választott alkotmányozó nemzetgyűlésben az iszlamisták lennének többségben, ami borítaná az egész eredeti amerikai elképzelést egy, a nyugati elveknek megfelelő iraki alkotmány és azon alapuló politikai rendszer létrejöttéről.

Ezzel szemben a fontosabb iraki csoportosulások többségének – etnikai és felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül – az volt az álláspontja, hogy a

[107] Öt síita tag képviselt egyértelműen vallási alapokon álló síita szervezetet: a Daava pártot, az IIFLT-t és az iraki Hizbolláhot.

[108] *CPA Order 1: “De-Ba’athification of Iraqi Society”*. Lásd http://www.cpa-iraq.org/regulations

[109] A Baasznak egyáltalán nem csak szunnita arabok voltak a tagjai, hanem síiták, türkmének sőt még – bár nem nagy számban – kurdok is. A párt helyi és országos felső, vezetői rétegeiben azonban aránytalanul nagy számban képviseltették magukat a szunnita arabok.

szuverenitás átruházása a kiinduló feltétele minden, a teljes függetlenséghez szükséges egyéb lépésnek. Egy olyan alkotmány ugyanis, amely megszállás körülményei között született, az irakiak túlnyomó többsége számára aligha lenne elfogadható. Szisztáni nagy ajatolláh is a választások minél előbbi megtartását szorgalmazta. Az erőviszonyok aszimmetriája miatt azonban a CPA álláspontja érvényesült. A kormányzótanács szekuláris tagjait egy iszlamista dominanciájú alkotmányozási folyamat veszélyének a kockázatával is sikerült a CPA-nak saját álláspontja mellé állítania. Végül is megállapodás született arról, hogy egy nem választott testület szövegezi meg az alaptörvényt, amely a későbbiekben iránymutatóként szolgál majd az átmenet számára.

A „November 15-ei Megállapodás"[110] – amelyet Paul Bremer és a kormányzótanács részéről az akkor éppen elnöki funkciót betöltő Dzsalál Tálibáni írt alá – nem más, mint az elkövetkező lépések ütemezésének és az új Irak jellemzőinek tömör összegzése. Fogadtatása meglehetősen ellentmondásos volt. A vallásos síiták például kifogásolták, hogy nem történik benne utalás az iszlámra, s a választások rövid időn belül történő megtartása mellett foglaltak állást. Egyre több helyütt került sor utcai demonstrációkra. Fennállt annak a veszélye is, hogy a síiták bojkottálják a politikai átmenet folyamatát.

Ekkor az ENSZ ismét belépett az iraki politikai folyamatok szereplői közé. Kofi Annan a Szisztáni nagy ajatolláhhal a választások kérdéséről folytatott levélváltás után úgy vélekedett, hogy a rövid rendelkezésre álló időkereten belül nem lehet megtartani a választásokat. Az ENSZ BT elnöke 2004 februárjában tényfeltáró bizottságot küldött Irakba Lahdar Brahimi[111] ENSZ megbízott vezetésével. A bizottság részletes jelentése megvizsgálva az eltérő álláspontokat és a lehetőségeket arra a következtetésre jutott, hogy a választásokat legkorábban nyolc hónappal azután lehet megtartani, hogy az ehhez szükséges megállapodások, választási intézmények és források megszülettek illetve felálltak.[112] Konkrétan a jelentés 2004. június 30-ig egy ideiglenes *(provisional)* kormány felállítását tartja szükségesnek „más módon mint közvetlen választások útján". Elvetette tehát azt a lehetőséget, hogy egy választott átmeneti nemzetgyűlés jelölje ki a kormányt, ugyanakkor nyitva hagyta a kormány felállításának a módját – ezzel tulajdonképpen szabad kezet adva a CPA-nak. A Brahimi-jelentésben foglaltakat a síiták kivételével lényegében valamennyi fontosabb politikai csoportosulás elfogadta.

Nem véletlenül töltötte el az amerikaiakat – és a CPA-t – egyre nagyobb aggodalommal az iszlamizmus térnyerésének a „veszélye". 2004 elejére ugyanis hasonló helyzettel találták magukat szemben Irakban, mint amit a szakirodalom „demokrácia-paradoxonként" tart számon. Az általuk olyannyira szorgalmazott demokratikus választásokon ugyanis mind nagyobb eséllyel volt valószínűsíthető az iszlamista többség, vagyis a remélt Nyugat-barát kormánnyal szemben egy, a legrosszabb esetben a Nyugattal szemben ellenséges, iráni befolyás alatt álló kormány létrejötte.

Az ideiglenes kormányzótanács összetétele még a 2003 nyári helyzetet tükrözte, tagjainak többsége a korábbi iraki – elsősorban szekularizáltakból álló – emigráns

[110] Lásd *The November 15 Agreement: Timeline to a Sovereign, Democratic and Secure Iraq.* http://www.cpa-iraq.org/government/AgreementNov15.pdf

[111] Az algériai származású Lahdar Brahimi arab nacionalista hírében állt, aki a végletekig ellenezte az Irak elleni háborút. Ezért az iraki politikai színtér szereplői közül sokan meglehetős bizalmatlansággal viseltettek személye iránt, a baaszizmus iránti erős rokonszenvet tételezve fel róla.

[112] Lásd *The Political Transition in Iraq: Report of the Fact-finding Mission.* http://www.ún.org/News/dh/iraq/rpt-fact-finding-mission.pdf

ellenzéki szervezetek soraiból került ki. 2004 elejére azonban az iszlamisták befolyása erőteljesen megnövekedett magán a kormányzótanácson belül is. 2004. január 14-én például a kormányzótanács azt a döntést hozta, miszerint Irakban ezentúl a vallási jog lesz a polgári- és családjog alapja.[113] A döntés egyes szekuláris szervezetek részéről heves reakciókat váltott ki, nőszervezetek például az utcára vonultak. A CPA erőteljes nyomására a kormányzótanács végül is visszavonta a döntést.

Komoly viták kísérték végig a végül is a CPA által kidolgozott ideiglenes alkotmány[114] készítésének a folyamatát. A kormányzótanács különböző blokkjai (kurdok, liberálisok, Nemzeti Egyetértés – kivéve a síitákat) elkészítették saját – komoly különbségeket mutató – verzióikat. Ezután Bremer megegyezett Pácsacsival, hogy a CPA készíti el a tervezetet.

Maga a szöveg - amely röviden jellemezve alapvetően a kisebbségi kurdoknak kedvez a többségi síitákkal szemben, tükrözve a kurdok Amerika-barátságát és jó lobbierejét –, heves vitákat váltott ki. A tervezettel kapcsolatos ellenvéleményeket mindenekelőtt a síita vezetők fogalmazták meg. Március elején mind Szisztáni ajatolláh, mind az ideiglenes kormányzótanács síita tagjai kétszer is elutasították az alkotmány aláírását, amelyre végül is március 8-án került sor. A vitatott kérdések sorában szerepelt, hogy az alkotmány 53., illetve 54. cikke erős kurd autonómiát fogalmaz meg, ugyanakkor nincs nevesítve semmiféle egyéb közösség autonómiája. Kifogásként merült fel az is, hogy az ideiglenes alkotmány túlságosan megköti a majd a végleges alkotmányt kidolgozó, az eredetileg tervezettnél két hónappal korábban, 2005 januárjában megválasztandó alkotmányozó nemzetgyűlés kezét, illetve olyan vétójogot iktat be, amely miatt még hosszan elhúzódhat a végleges rendezés folyamata.

Az ideiglenes alkotmány Irak kormányzati rendszerét "köztársasági, szövetségi, demokratikus és pluralista" rendszerként definiálta. "Irak sok nemzetiség országa, az iraki arab nép az arab nemzet elválaszthatatlan része" (7/(B)), és "Az iszlám az állam hivatalos vallása és a törvényhozás forrása" (7/(A)). Két hivatalos nyelv az arab és a kurd (9).

Az ideiglenes alkotmány az átmeneti időszakot két szakaszra osztotta. Az első szakaszban a 2004. június 30-ával felálló ideiglenes *(interim)* kormány egyik fő feladata a 2005. januári választások előkészítése. Az akkor megválasztandó, 275 tagú átmeneti nemzetgyűlés választja meg (kétharmados többséggel) az elnöki tanácsot (államfő + két helyettes), ez pedig egyhangúlag a miniszterelnököt, aki javaslatot tesz a miniszterekre. Így feláll az átmeneti *(transitional)* kormány, amely a végleges kormány felállásáig, vagyis a tervek szerint 2005 végéig marad hatalmon.

Az ideiglenes alkotmány 61. cikke szerint 2005. augusztus 15-ig kell elkészülnie a végleges alkotmány tervezetének, amelyről 2005. október 15-ig referendumot kell tartani. Amennyiben legalább három tartományban a szavazók kétharmada elveti, minden kezdődik elölről, vagyis új választásokat írnak ki, új alkotmányozó nemzetgyűlést választanak, amelyik új végleges alkotmány-tervezetet dolgoz ki. Mindez tulajdonképpen a kurdoknak nyújtott kedvezménynek tekinthető – lehetővé téve számukra az alkotmány megvétózását – hiszen Irakban éppen három, döntően kurdok által lakott tartomány van. Igaz, hogy végül a síiták is aláírták az ideiglenes alkotmányt,

[113] A döntés meghozatalakor Abd el-Azíz al-Hakím volt a Kormányzótanács soros elnöke, a liberális Adnan al-Pácsacsi pedig éppen távol volt az üléstől. Vö. A.A. ALLAWI [2007]: *i.m.* p. 225.

[114] Hivatalos elnevezéssel Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period, röviden Transition Administrative Law (TAL). Lásd *Iraq – Interim Constitution*. http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/iz00000_html

több síita vezető azonban ellenezte azt, mint nem választott, legitim szervezetek által kidolgozott, a demokratikus folyamatot sok szempontból inkább akadályozó, mint elősegítő alaptörvényt.

Az ideiglenes alkotmány 2. cikke rendelkezett a hatalmat 2004. június 30-án átvevő "teljes szuverenitással rendelkező" iraki ideiglenes kormányról, amelyet az iraki nép különböző csoportjaival folytatott konzultáció alapján a kormányzótanács és a CPA állít össze "lehetőség szerint konzultálva az ENSZ-szel". Az ENSZ valamilyen formában történő bevonása a kormányzótanácsot az amerikaiak bábjának tartó iraki erők megnyerése miatt volt különösen fontos.

Lahdar Brahimi ENSZ-megbízott és Robert Blackwill, az amerikai Nemzetbiztonsági Tanács delegáltja tárgyalások sorát folytatták az ideiglenes kormány összeállítása céljából. Brahimit és Blackwillt sokan "királycsinálóknak" tartják[115], mint akik ténylegesen eldöntötték, kikből álljon az iraki ideiglenes kormány és ki legyen a miniszterelnök – erre a posztra úgymond Brahimi választotta ki Ijád Allávit. Ezzel szemben Brahimi 2004. június 2-án így nyilatkozott: "Bremer Irak diktátora. Nála a pénz, nála az aláírás. .. Nem fogom megmondani, ki volt az első választásom és ki nem volt az első választásom. .. Csak emlékeztetem önöket, hogy az amerikaiak irányítják ezt az országot."[116]

Egy hónappal a hatalom ideiglenes kormányra történt átruházását megelőzően, június 8-án fogadta el az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1546. számú határozatát[117], amely bizonyos kompromisszumot tükrözött: megerősítette az ideiglenes alkotmányban foglalt ütemezést, anélkül, hogy megemlítette volna magát az ideiglenes alkotmányt, s csak a végleges alkotmányra utalt. A határozat 2. pontja leszögezte, hogy június 30-ával, a CPA megszűnésével véget ér a megszállás s Irak elnyeri teljes szuverenitását. Az egyhangúlag elfogadott határozat 11. pontja sajátos "biztonsági partnerséget" irányzott elő a továbbra is Irakban maradó "multinacionális erők" (értsd: meghatározóan az amerikai csapatok) és az iraki kormány között. A 12. pont értelmében ezen erők mandátumának lejártára az iraki átalakulási folyamat utolsó ütemének lezárultával, vagyis a demokratikusan megválasztott állandó iraki kormány – eredeti ütemezés szerinti – 2005. december 31-én történő beiktatásával, vagy akár korábban is az iraki kormány kifejezett kérésére kerülhet sor.

2004. július 1-jével megkezdte működését az új iraki ideiglenes kormány. (A kormány felállását a CPA 10. számú, 2004. június 9-i dekrétuma közli, a kormánytagok neveinek felsorolásával.) Az elnök a szunnita Gázi al-Javvár sejk az egyik legnagyobb iraki törzs, a Sammar fejének az unokaöccse[118], a miniszterelnök a szekularizált síita Ijád Allávi lett.[119]

---

[115] Vö. A.A. ALLAWI [2007]: *i.m.* p. 280.

[116] UN's Brahimi: Bremer the "Dictator of Iraq" in Shaping Iraqi Government. *News Center*, June 3, 2004. CommonDreams.org http://www.commondreams.org/headlines04/0603-01.htm

[117] Lásd *United Nations Security Council Resolution 1546 (2004).* http://daccessdds.ún.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement

[118] A két alelnök a síita Ibráhím Dzsaafari, a Daava szóvivője, és a szunnita kurd Rózs Sávaisz, az észak-iraki Kurdisztáni Nemzetgyűlés elnöke lett. A Sammár törzs egyike Irak legnagyobb törzseinek, tagjai között szunniták és síiták egyaránt találhatók, a vezetése azonban szunnita. Gázi al-Javvár a sejkek sorában az egyik legfiatalabb, negyvenes éveiben járó, Amerikában tanult üzletember, akinek Szaúd-Arábiában voltak komoly vállalkozásai.

[119] Allávi korábban maga is baaszista majd később emigrációba kényszerült, egy 1991-ben az iraki fegyveres erők és titkosszolgálatok volt tagjai által alapított ellenzéki szervezet, az Iraki

Az ENSZ BT 1511. sz. határozata[120] kimondta, hogy Irak első szabad választását 2004 végén – nem később, mint 2005. január 31-én – meg kell tartani. A CPA működésének utolsó heteiben rendelkezett a választásokról: a 92. dekrétum előírta egy Független Választási Bizottság felállítását, a 96. pedig maga volt a választási törvény, amely Irakot egyetlen választási körzetnek tekintette, az átmeneti (alkotmányozó) nemzetgyűlés megválasztandó tagjainak számát pedig 275-ben határozta meg. Az iszlamisták túlsúlyától való félelem volt a fő oka annak, hogy Irak egészét egyetlen választási körzetbe szervezzék, így ugyanis a politikai pártoknak és csoportosulásoknak a választási listára kerüléshez különböző szövetségeket kell szervezniük. A dekrétum azt is előírta, hogy minden harmadik jelölt nő legyen. (Hogy ennek a nemek közötti nagyobb kiegyensúlyozottság biztosítása volt-e a fő oka, vagy az a feltételezés, hogy nők kevésbé csatlakoznak radikális vallásos pártokhoz, nem derült ki.) A CPA utolsó, 100. dekrétuma (2004. június 28.) a CPA vezetőjének minden jogkörét és felelősségét átruházza a miniszterelnökre, a CPA-ét pedig az ideiglenes *(interim)*, az ezt követő átmeneti *(transitional)*, majd a végleges kormányra.

2004 közepén meg kellett kezdeni a választások előkészületeit, a listák összeállítását. Falludzsa novemberben bekövetkezett második ostroma, az emberéletben és a város vallási létesítményeiben okozott hatalmas károk azt eredményezték, hogy az Iraki Iszlám Párt kilépett az ideiglenes kormányból és a Muszlim Tudósok Szervezetével együtt a választások legalább fél évvel történő elhalasztására, majd – látva ennek kilátástalanságát – bojkottjára szólított fel.[121] A síiták ugyanis ragaszkodtak a választások megtartásához az eredeti határidőn belül. A *mardzsaíjá*ra kétoldali nyomás nehezedett: a szekuláris síiták a politikától való távolmaradását, az aktivista síiták viszont éppen ellenkezőleg: aktív politizálását sürgették.

A választási előkészületek nem voltak mentesek a feszültségektől és konfliktusoktól. A választási bizottság döntését – miszerint külföldön élő irakiak is felvehetők a választási listákra – a szunnita arabok kifejezetten a síitáknak (és kurdoknak) tett kedvezményként értékelték, hiszen ők adták az emigrációban élők túlnyomó többségét.[122] Még az ideiglenes kormányon belül sem volt egyetértés a választások megtartásának vagy elhalasztásának a kérdésében. A szekularizált síita Ijád Allávi kormányfő – aki erős, szekularizált, modernizáció-párti, az egységes Irak mellett álló vezetőnek akart mutatkozni –, saját listáját felajánlotta szekularizált síiták és a választásokat nem bojkottáló szunniták számára. Végül is döntőnek bizonyult, hogy az Egyesült Államok mindenáron ragaszkodott az eredetileg kitűzött határidők betartásához.

Nemzeti Egyetértés vezetője lett. Szervezete hosszú időn keresztül a CIA és a brit titkosszolgálat erőteljes támogatásában részesült abban bízva, hogy sikerül egy, az iraki hadsereg tagjai részéről kiinduló puccsot kirobbantania Szaddám Huszein ellen. A kilencvenes évek második felétől a riválisa, Ahmed Csalabi vezette és az amerikai adminisztráció – elsősorban a Pentagon – támogatását élvező Iraki Nemzeti Kongresszus háttérbe szorította.

[120] *United Nations Security Council Resolution 1511 (2003)*
http://dacessdds.ún.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement

[121] 2004 novemberében a bagdadi Umm al-Kurá mecsetben több mint 40 kisebb-nagyobb szunnita csoportosulás – a Muszlim Tudósok Szervezete vezetésével – elítélte a választásokat, mint amit a megszálló erők erőltettek rá Irakra s amelynek kimenetele előre el lett döntve a "kollaborátorok javára".

[122] Nem kis számú – becslések szerint mintegy egy-másfél millió – külföldön élő potenciális szavazóról volt szó. A legnagyobb számú iraki közösséget az Iránban élő iraki síiták adták.

A választásokat végül – a szunnita arabok bojkottja mellett[123] – 2005. január 30-án megtartották. A választásra jogosultak mintegy 60 százaléka adta le szavazatát, a külföldön élő irakiak a vártnál kisebb arányban vettek részt a választásokon.[124] A szavazatok 48,2 százalékát a síita Egyesült Iraki Szövetség[125] kapta, második helyen Dzsalál Tálabáni és Maszúd Barzáni Kurdisztáni Demokratikus Hazafias Szövetsége végzett (25,7 százalék), míg Ijád Allávi Iraki Listája a szavazatok 13.8 százalékát kapta.

A választások egy sor problémát hoztak a felszínre és konfliktushelyzetek sorát eredményezték. Az amerikaiak szempontjából az a paradox helyzet adódott, hogy – leglábbis az Egyesült Államok szerint – Irak történetének első demokratikus választásán egy – ráadásul iráni kapcsolatokkal rendelkező – iszlamista csoportosulás[126] szerzett meggyőző többséget, s nem valamilyen szekuláris, liberális vagy egyéb Nyugat-barát erő. A választások kimenetele tehát homlokegyenest ellentétesen alakult, mint amit az Irak elleni háború egyik fő deklarált céljaként – ti. Irak demokratizálása – az amerikai adminisztráció feltételezett.[127] A washingtoni neokonzervatívok mindezt azzal a magyarázattal próbálták enyhíteni, hogy a síita blokk által elért 48 százalék tulajdonképpen nem jelent tényleges többséget.

A választások ugyanakkor kiélezték a síiták közötti konfliktusokat is, mivel Alláviék Szisztáni nagy ajatolláhot, illetve a *mardzsaíjá*t okolták több millió síita voks elveszítéséért, mondván, hogy azok erős nyomást gyakoroltak a síita választókra, hogy az Egyesült Iraki Szövetségre adják voksukat.

A Dzsaafari vezette átmeneti kormány fő feladata Irak vezetése volt abban az átmeneti időszakban, amelynek a legfontosabb feladata az alkotmány kidolgozása volt. Egy választott nemzetgyűlés által kidolgozott alkotmány alapozhatta ugyanis meg az új Irak politikai rendszerét, a különböző etnikai, vallási, törzsi és egyéb közösségek együttélésének a módját. Szisztáni nagy ajatolláh is határozottan ragaszkodott az

---

[123] A szunnita arab Iraki Iszlám Párt közben csendben összeállította a maga listáját, látva azonban az általános szunnita arab szándékot a választások bojkottjáról, visszavonta azt. Két nem jelentős szunnita arab tömörülés indult a választásokon: egyik az elnök Gázi al-Javvár "Irakiak", a másik Adnán al-Pácsacsi "Független Demokraták Tömörülése" listája, mindkettő a szekularizált városi középosztály körében rendelkezett némi támogatottsággal. Az "Irakiak" végül is 1,8 százalékkal öt képviselői helyet szerzett, a szunnita arab jelenlét a Nemzetgyűlésben azonban minimális volt.

[124] Alig több mint negyed millióan szavaztak.

[125] Az Egyesült Iraki Szövetség síitákat tömörítő ernyő-szervezetként, a *mardzsaíja* aktív támogatásával (egyes források szerint a *mardzsaíja* kezdeményezésére) jött létre. A listát – amelyen 228 jelölt szerepelt, köztük minden harmadik nő, s szerepelt rajta valamennyi fontosabb síita iszlamista politikus (de néhány, főként Moszul környéki szunnita is!) – Abd al-Azíz al-Hakím vezette, őt Ibráhím al-Dzsaafari, Huszain al-Sahrisztáni és Ahmed Csalabi követte.

[126] Az Egyesült Iraki Szövetség úgy döntött, hogy önálló parlamenti frakcióként működik. Benne egyértelműen az IIFLT, személy szerint pedig a listavezető Abdel-Azíz al-Hakím ragadta magához a vezető szerepet. Miniszterelnöknek Ibráhím al-Dzsaafarit, a Daava vezetőjét jelölték. Mindennek hatalmas szimbolikus jelentősége is volt, hogy ti. annak az iszlamista pártnak a vezetője fogja vezetni Irak első demokratikusan választott kormányát, amelyik évtizedes küzdelmet vívott Szaddám Huszein rendszerével. A háttérből Irán támogatta egyfelől az EISZ választási kampányát, másfelől Dzsaafari miniszterelnökségét.

[127] Egy amerikai professzor megfogalmazásában "a regionális geopolitika szempontjából ez nem az az eredmény, amit az Egyesült Államok remélt". Robin WRIGHT [2005]: Iraq Winners Allied with Iran Are the Opposite of U.S. Vision. *The Washington Post*, February 14, 2005.

alkotmány mielőbbi kidolgozásához. Az előjelek azonban nem voltak kedvezőek, különös tekintettel a szunnita arabok választási bojkottjára.

A nemzetgyűlés saját tagjaiból egy 55 tagú bizottságot állított fel – közülük mindössze két fő szunnita arab –, amelynek feladata az alkotmány tervezetének a kidolgozása volt. Elnökévé Humám Hammúdi sejket, az IIFLT központi tanácsának tagját választották.[128] Az alapvető problémát már kezdetektől az alkotmány kidolgozásának folyamatában való szunnita részvétel jelentette. A síiták is világosan látták a szunnita alulreprezentáltság óriási veszélyeit, ezért maga Szisztáni nagy ajatolláh szólította fel az EISZ vezetőit több szunnita arab bevonására az alkotmányozási folyamatba. A kérdés azonban az volt: hogyan történjék mindez?

A két fő, a választásokat korábban bojkottáló szunnita arab csoportosulás némileg módosította korábbi álláspontját. Mind a Muszlim Tudósok Szervezete, mind az Iraki Iszlám Párt jelezte, hogy szívesen részt venne az alkotmányt megszövegező bizottság munkájában. Más szunnita arab szervezetek és személyek is csatlakoztak hozzájuk. Az EISZ bár egyfelől nem túlságosan támogatta, hogy nem választott szunnita arabok is bekapcsolódjanak az alkotmányozás folyamatába, végül hosszas tárgyalások után – amelyeken állandóan jelen voltak amerikai tanácsadók is – beleegyezett, hogy a bizottság 25 szunnita arab taggal bővüljön, akik közül azonban tíz nem rendelkezett szavazati joggal[129].

Még egy – persze jóelőre látható – probléma adódott, mégpedig az, hogy már létezett egy "ideiglenes alkotmány", a TAL, amelyet – mint láttuk – nem választott irakiak dolgoztak ki, ezért legitimitása erősen megkérdőjelezhető volt. A kurdok természetesen ragaszkodtak hozzá mint a végleges alkotmány bázisához (hiszen nekik vétójogot biztosított), az EISZ viszont éles kritikával viseltetett iránta. Az USA természetesen szintén úgy tekintette a TAL-t, mint a végleges alkotmány alapját. Komolyan felmerült az eredeti határidők kitolásának a lehetősége, amit az Egyesült Államok ellenzett. Végül az amerikai nagykövet, Zalmay Khalilzad és Dzsalál Talabáni megállapodtak az eredeti határidő – augusztus 15. – tartásában.

Alig négy nappal az alkotmány elkészültére kiszabott határidő lejárta előtt Abdel-Azíz al-Hakím Nedzsefben beszédet mondott, amelyben amellett foglalt állást, hogy Irak politikai kiegyensúlyozottsága érdekében olyan szövetségi rendszert kell kialakítani, amelyben a síiták lakta Dél-Irak egységes régiót képez.[130] Korábban még egyetlen síita vezető sem lépett fel ilyen, a síiták számára iraki Kurdisztánéhoz hasonló státuszt követelő igénnyel. Az Irakban kilakítandó föderalizmus rendszeréről már korábban is szó esett különféle síita megnyilatkozásokban. Az iraki síiták 2002-es Nyilatkozata például egy olyan szövetségi állam mellett foglal állást, amelyben magas fokú a decentralizáció és a hatalom delegálása választott helyi testületekre.[131] Az IIFLT azonban eddig egy egységes, nem szektariánus alapokon megosztott Irak mellett foglalt állást.

---

[128] Hammúdi sejk Bákir asz-Szadr ajatolláh nézeteinek hatására lett aktív résztvevője a síita iszlamista mozgalomnak, sok évet töltött börtönben, majd Iránba emigrált.

[129] Az új szunnita arab tagokat három szunnita csoportosulás, az Iraki Iszlám Párt, egy szunnita vallástudós, Adnan ad-Dulaimi szervezete és egy korábbi baaszista, Szálih al-Mutlak új csoportosulása, a Nemzeti Dialógus Tanács jelölte.

[130] Top Shiite Politician Joins Call for Autonomous South Iraq. *The New York Times*, August 12, 2005

[131] Lásd Declatarion of the Shia of Iraq, July 2002. http://www.al-bab.com/arab/docs/iraq/shia02a.htm

Al-Hakím beszéde különösen a szunnita arabok körében váltott ki heves reakciókat. Irak legnagyobb kőolajlelőhelyei ugyanis az ország északi, kurdok által lakott és déli, síiták lakta területein találhatók. A középső, szunnita arab régió erőforrásokban a legszegényebb. Amennyiben a régiók túlságosan nagy önállóságot kapnak, a szövetségi kormánynak nem sok beleszólása lesz a kőolajbevételek szunnita arabok szempontjából is megfelelő elosztásába. Iraki Kurdisztán konföderatív státuszát már aligha lehetett volna megkérdőjelezni. (Ráadásul a legjelentősebb északi olajlelőhely, Kirkuk hovatartozása még erősen vitatott volt.[132]) A síita dél azonban egészen más eset, mégpedig nem csak a kőolajbevételek, hanem az iraki identitás, az arab szunniták és síiták egymáshoz való viszonya szempontjából is. Egy síita "szuperrégió" ugyanis az iraki arabság egységét is megkérdőjelezi.

Vita bontakozott ki akörül a kérdés körül is, milyen szerepet kapjon az iszlám az új iraki alkotmányban. A TAL-ban a következő szerepelt: "Az állam hivatalos vallása az iszlám és a törvényhozás egyik forrása" [7(A)]. A *mardzsaíja* ennél "erősebb" megfogalmazást szeretett volna, azonban a többség nem szerette volna sem azt, hogy a *saría* szerepeljen az alkotmányban, sem azt, hogy bármi olyan megfogalmazás kerüljön bele, ami a nőkre nézve hátrányos lehet. Elfogadták azonban a *mardzsaíja* két másik kívánságát: mind a síita szent sírok különleges státusa, mind a *mardzsaíja* intézménye bekerült a végleges alkotmány szövegébe.

[132] A kurdok elképzelése az volt, hogy Kirkuk iraki Kurdisztán része – sokak szerint kimondottan a fővárosa – legyen. Egyik hivatkozási alapjuk az volt, hogy a várost Szaddám Huszein szándékosan "elarabosította", kurdokat ki- és arabokat betelepítve, illetve újra-definiálva a városban lakók egy részének hovatartozását. Elfogadták a monarchia előtti időkben a városban élő türkméneket, arabokat és keresztényeket, mint a város "őslakóit", azonban a városba a Szaddám idején betelepített arabokat el kívánták távolítani, a kitelepített kurdok számára viszont biztosítani a visszatérés jogát. Kirkuk szintén arabokkal betelepített szomszédságát is a tartományhoz kívánták csatolni. Sőt, még ennél is tovább mentek: iraki Kurdisztán területi határait még Kirkuk tartomány határainál is távolabbra szándékoztak kitolni, Moszul és Dijála tartományok bizonyos részeit is Kurdisztánhoz csatolva. Ezt az álláspontot a kurdokon kívül szinte senki sem osztotta. A kirkuki őslakos türkmének történelmi tényekre hivatkozva a kirkuki kurdok jelentős részét eleve bevándorlónak minősítették, akik a kőolaj szerepének növekedését követően telepedtek le a városban. Rossz néven vették a Szaddám-rendszer bukása utáni tömeges kurd betelepülést is Kirkukba, vitatva, hogy az ekkor betelepült kurdokat eleve kirkukiaknak kellene-e minősíteni. Az arabok pedig erősen eltúlzottnak minősítették a Szaddám által erőszakkal kitelepített kurdokra vonatkozó kurd adatokat, s ahhoz ragaszkodtak, hogy Kirkuk ne Kurdisztán, hanem az iraki állam központi régiójának a része legyen. A kérdés rettenetesen foglalkoztatta Törökországot is, amely mindent megtett annak megakadályozására, hogy Kirkuk az iraki Kurdisztán része legyen. A kirkuki kőolaj exportjából származó bevételek ugyanis megteremthetik akár egy önálló kurd állam gazdasági létalapját is. Amennyiben az iraki kurdok az Irakból történő kiválás és egy önálló állam létrehozása mellett döntenének, hozzájuk könnyen csatlakozhatnának a lényegesen rosszabb körülmények között élő törökországi kurdok is. Ennek pedig még a lehetőségét is minden eszközzel meg kívánta Törökország akadályozni. A síiták a kérdésben nem képviseltek egységes álláspontot. Az IIFLT (különösen Ádil Abdel-Mahdi) hajlott a kurd álláspont támogatására, a szadristák és a Daava viszont ellenezték azt. A TAL külön foglalkozott Kirkuk speciális helyzetével, mint egyik "vitatott területtel", s annak megoldását egyfelől a végleges alkotmány hatáskörébe utalta, másfelől egy népszámlálás megtartásától tette függővé [58(C)]. Végül is ezt vették át a végleges alkotmány megfogalmazói is, 2007. december 31-ében megszabva a kirkuki népszámlálás és a város státusáról tartandó referendum határidejét (amire végül is a megjelölt időpontban sem került sor). A referendumot mind a mai napig nem tartották meg (a szerk.).

A januári választások szunnita arabok általi bojkottjának negatív hatása az alkotmány szövegezése során mindvégig megmutatkozott, pedig meggyőzésük érdekében az alkotmány elkészültének eredeti, augusztus 15-i határidejét augusztus 28-ig meghosszabbították. A szunnita arabok azonban rendkívül elégedetlenek voltak az alkotmány szövegével, különösen a föderalizmusra és a nagy régiók létrehozására vonatkozó részekkel. Az alkotmány szövegét készítő bizottságban azonban olyan elsöprő többsége volt a síita-kurd blokknak, hogy a szunnita arabok nem tudtak módosítást elérni. Ráadásul fellépésüket sokan úgy értékelték, mintha blokkolni akarnák a politikai folyamatokat.

2005. október 15-én került sor az alkotmányról tartott népszavazásra. A 63 százalékos részvétel – bár magasabb volt, mint a januári választásokon – elmaradt a várakozásoktól. A szunnita arab pártok többsége az alkotmány elutasítása mellett foglalt állást.[133] A fő kérdés az volt, vajon legalább három tartományban összejön-e a kétharmados elutasítás, ami az egész alkotmány elutasítását és az alkotmányozási folyamat újrakezdését jelentette volna. A síita többségű tartományokban az "igen" aránya általában 90 százalék fölötti volt, a három kurd tartományban 99 százalék. Meglepetésre Bagdadban is a szavazók 78 százaléka támogatta az alkotmányt. Két szunnita arab tartományban, Anbárban és Szaláhuddínben viszont a többség elutasította (96 százalék és 82 százalék). Minden az utolsó szunnita arab többségű tartományon, Ninivén múlt. Miután azonban a "nem" szavazatok aránya (55 százalék) nem érte el a kétharmadot, az alkotmányt a referendum elfogadta.

Az új Irak felépítésének alkotmányban is rögzített alapelvei[134] a föderalizmus és a decentralizáció. A régiók és a tartományok meglehetősen nagy autonómiát élveznek. Az alkotmány Kurdisztánt elismeri önálló, szövetségi régióként, lehetővé téve új régiók létrejöttét (ezáltal akár egy síita régióét is).[135] A régiók önálló alkotmánnyal rendelkeznek, maguk biztosítják belbiztonságukat és állítják fel az ehhez szükséges fegyveres testületeket. A TAL azon kitétele, hogy "Az iszlám az állam hivatalos vallása és a törvénykezés egy forrása" változatlanul szerepel az új alkotmányban, kiegészítve azonban azzal, hogy egy törvény sem lehet ellentétes sem "az iszlám elfogadott előírásaival", sem "a demokrácia alapelveivel", sem "ebben az alkotmányban rögzített jogokkal és alapvető szabadságokkal".

A föderalizmus

Jóllehet először Irak 2005-ben elfogadott alkotmánya deklarálja hivatalosan a föderalizmust, az északi, kurdok lakta tartományok (Arbil, Duhok, asz-Szuleimánija) már hosszú ideje igen nagyfokú önállóságot élveznek. 1970-ben az iraki kormány és a kurd közösség vezetőinek megállapodása nyomán hivatalosan is létrejött a Kurd Autonóm Régió önálló törvényhozó nemzetgyűléssel. A központi kormány azonban

[133] Az Iraki Iszlám Párt végül megváltoztatta álláspontját és az "igen" szavazatokat támogatta. Ennek hátterében az állt, hogy időközben megállapodás született arról, hogy az új, választott nemzetgyűlés felállít egy bizottságot, amely módosíthatja majd az alkotmányt, s bármiféle módosítást hasonló referendumnak kell majd jóváhagynia, mint amilyen az eredeti alkotmányt jóváhagyta.

[134] Lásd *Iraqi Constitution*. http://www.export.gov/iraq/pdf/iraqi_constitution.pdf

[135] Egy vagy több kormányzóság hozhat létre régiót, amennyiben azt a kormányzósági tanácsok tagjainak egyharmada, vagy a kormányzósági választópolgárok egytizede kezdeményezi és referendum jóváhagyja (119. Cikk).

ekkor még komoly ellenőrző/befolyásoló szerepet gyakorolt a kurd régió fölött. Ez a helyzet 1991-től változott meg. Az 1990–91-es öbölháborút követően heves összecsapások bontakoztak ki a központi iraki fegyveres erők és a kurdok között. Az ENSZ BT 688. számú határozatát követően[136] létrejött a kurdok védelmét szolgáló északi repüléstilalmi övezet. Az iraki kormány 1991 októberében kivonta csapatait iraki Kurdisztán területéről, amely ettől kezdve *de facto* függetlenné vált, önálló kormánnyal (kurdisztáni regionális kormány) és választott parlamenttel (Iraki Kurdisztán Nemzetgyűlése). Ez a helyzet Irak 2003-as inváziója után sem változott. A TAL 53. cikke elismeri a Kurdisztáni Regionális Kormányzatot Kurdisztán hivatalos kormányzataként[137]. 2005. január 30-án iraki Kurdisztánban egyidejűleg három választást tartottak: egyiken az iraki átmeneti (alkotmányozó) nemzetgyűlés, a másodikon az iraki kurdisztáni nemzetgyűlés, a harmadikon pedig a helyi tartományi tanácsok tagjaira voksoltak a kurd választók.

Az iraki föderalizmus kérdése kapcsán nemcsak Irakon belül oszlanak meg a vélemények a különböző etnikumokhoz, vallási irányzatokhoz tartozók között, hanem szélesebb körben is komoly vita bontakozott ki a kérdésről. A Stratégiai és Nemzetközi Tanulmányok Központja egy tanulmányában az iraki helyzetet Pandora szelencéjéhez hasonlítja, amelyről pontosan nem lehet tudni, az USA hozta-e létre vagy egyszerűen csak kinyitotta? A tanulmány három lehetőséget vázol fel, a felosztást (durván szunnita arab, síita arab és kurd régiókra), a föderalizmust és az önálló államokra és/vagy autonóm régiókra való szétesést.[138]

Az Egyesült Államok iraki föderalizmussal kapcsolatos álláspontját egy 2006 májusi, a The New York Times hasábjain közölt tanulmány (a "Biden-Gelb terv") vázolja.[139] A szerzők Boszniát hozzák pozitív példaként, ahol is az erőteljes amerikai fellépés eredményeként az ország egyben maradt, muszlim, horvát és szerb etnikai föderációk jöttek létre s az évtizedes relatíve békés állapot elősegítette a közös központi kormányzat fokozatos, lassú megerősödését. Irakban tehát nem a hamis "azonnal hazahozni a csapatokat vagy maradni" kérdésre kell válaszolni, hanem egy harmadik utat választani, ez pedig az egységes Irak fenntartása decentralizáció révén. A szerzők mindezt kétpárti (ti, az amerikai republikánusok és demokraták) összefogással tartják megvalósíthatónak.[140]

Az amerikai szenátus 2007. szeptember 26-án 75 szavazattal 23 ellenében elfogadott egy, lényegében a fenti terven alapuló, Joe Biden és a republikánus Sam Brownback szenátorok által kezdeményezett kiegészítést a 2008-as védelmi kiadásokra vonatkozó törvényhez, amely felhatalmazza az amerikai kormányt, hogy támogassa az

---

[136] Lásd *Resolution 688 (1991).* http://www.fas.org/news/un/iraq/sres/sres0688.htm

[137] Lásd Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period, 8 March 2004. http://www.cpa-iraq.org/government/TAL.html

[138] Lásd Anthony H. CORDESMAN [2007]: *Pandora's Box: Iraqi Federalism, Separatism, "Hard" Partitioning, and US Policy. Working Draft.* Center for Strategic and International Studies, October 9, 2007. p. 1., pp. 3-4.

[139] Joseph R. BIDEN Jr. – Leslie H. GELB [2006a]: Unity Through Autonomy in Iraq. *The New York Times*, May 1, 2006. Joseph R. Biden Jr. a Szenátus Külügyi Bizottságának rangidős tagja, a 2008 november elején megválasztott új amerikai elnök, Barack Obama alelnöke, Leslie H. Gelb pedig a Council on Foreign Relations emeritus elnöke. Lásd még *Biden-Gelb Plan for Iraq*. http://planforiraq.com

[140] Joseph R. BIDEN Jr. – Leslie H. GELB [2006b]: Bipartisan Redeployment. *Wall Street Journal*, October 24, 2006

irakiakat abban, hogy "föderális" megoldást találjanak konfliktusaikra.[141] A kiegészítés fogadtatása meglehetősen ellentmondásos volt. Arra a mondatára hivatkozva, miszerint "az Egyesült Államoknak aktívan támogatnia kell a politikai rendezést Irak fő csoportosulásai *(Iraq's major factions)* között az iraki alkotmánynak megfelelően, amely előirányozza a szövetségi kormányzati rendszer megteremtését és lehetővé teszi szövetségi régiók létrehozását" – egyes értékelések éppenséggel az iraki alkotmánnyal ellentétesnek minősítették. Az iraki alkotmány ugyanis a föderalizmust földrajzi és nem etnikai/szektariánus alapokon teszi lehetővé. Ezzel szemben az *"Iraq's major factions"* kifejezés kifejezetten a kurdokra, valamint a síita és szunnita arabokra vonakozik[142], ráadásul az előterjesztők ezt még úgymond rá is akarják erőltetni Irakra.

Irak amerikai nagykövete is elutasította a szenátus döntését, mint ami "implicit módon Irak etnikai és szektariánus vonalak mentén három különálló entitásra történő felosztását" irányozza elő, következésképpen nem Irak egyben maradását, hanem inkább szétesését segíti elő, s ezáltal az al-Káida és egyéb szélsőségesek kezére játszik.[143]

A Biden-Gelb szerzőpáros nem sokkal a szenátusi szavazást követően utalt eredeti tervük félreértelmezéseire. Megvádolták többek között a bagdadi amerikai nagykövetséget is azzal, hogy úgy tálalta az ügyet az iraki vezetésnek, mint amit az Egyesült Államok ha kell erőszakkal is keresztülvisz.[144] Hangsúlyozták, hogy teljes félremagyarázás a tervet úgy értelmezni, mint ami Irak meg/felosztását szorgalmazza. Ellenkezőleg: a terv egységes, viszont föderatív alapokon működő Irakban gondolkodik.

2008 elejére meglehetősen sajátos helyzet alakult ki Irakban. 2007 decemberében elhalasztották a tervezett népszavazást egyes észak-iraki "vitatott területek" hovatartozásáról (vagyis hogy a kurd régió részei legyenek-e), illetve Kirkukról. Felmerült ugyanakkor a terve egy 2008 áprilisában a kilenc déli, zömmel síiták lakta tartomány státusáról tartandó népszavazásnak. Egy esetleges síita autonóm régió kérdése sokkal több problémát vet fel, mint a kurd régióé. Maguk a síiták ugyanis rendkívüli módon megosztottak, még a regionális autonómia vonatkozásában is. A két meghatározó síita csoportosulás közül a zömmel iraki nacionalizmus alapján álló szadristák nem támogatják egy síita régió létrehozását, az IILT viszont hajlik ebben az irányban. Már utaltunk Abdel-Azíz al-Hakím 2005 augusztusában e tárgyban tartott

---

[141] Lásd *S.Amdt. 2997: To express the sense of Congress on federalism in Iraq. An amendment to H.R. 1585: National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2008.* http://www.govtrack.us/congress/amendment.xpd?session=110&amdt=s2997

[142] Vö. Reidar VISSER [2007]: *The US Senate Votes to Partition Iraq. Softly.* Historiae.org, 27 September 2007. http://historiae.org/biden.asp A szerző – aki a kiegészítést kifejezetten "etnikai alapú" Irak-politikának tartja, – a társ-előterjesztő, Brownback szenátor szenátusi vitában elhangzott kijelentésére hivatkozik, aki Irak "három fő etno-szektariánus csoportjáról", a síitákról, a kurdokról és a szunnita arabokról beszélt. Egyébként csaknem ugyanez a szófordulat szerepel a Biden-Gelb szerzőpáros eredeti "Irak-tervében" is: "az ötlet – csakúgy, mint Bosznia estében – az egységes Irak fenntartása decentralizáció révén, mindegyik etno-vallási csoportnak – kurdok, szunnita arabok és síita arabok – kellő teret adva saját ügyeik intézésére, miközben a központi kormányzat a felelős a közös érdekek megvalósításáért". BIDEN-GELB [2006a]: *i.m.*

[143] *Iraqi Ambassador Rejects Partitioning of Iraq. Embassy of the Republic of Iraq*, Washington, DC, September 28, 2007.
http://abcnews.go.com/images/Politics/Iraq_Partition_070928.pdf

[144] Vö. Joseph R. BIDEN Jr. – Leslie H. GELB [2007]: Federalism, Not Partition. *Washington Post*, October 3, 2007. Lásd továbbá a Leslie Gelbbel készült interjút: *Gelb: Federalism Is Most Promising Way to End Civil War in Iraq.* Council on Foreign Relations, October 16, 2007. http://www.cfr.org/publication/14531/gelb.html

nagy feltűnést keltett beszédére. Több okból is megalapozatlannak tűnnek ugyanakkor azok az aggályok, amelyek szerint az IILT egy iráni befolyás alatt álló déli "síita miniállamot" kívánna létrehozni.

Az IILT tagja a (síita) Núri al-Máliki vezette iraki kormánynak. A szervezet és vezetője, al-Hakím tevékenységében nyilvánvaló elmozdulás figyelhető meg az Egyesült Államok irányában.[145] Al-Hakím maga is járt az Egyesült Államokban, ahol találkozott Bush elnökkel is. 2006 decemberében a washingtoni Béke Intézetben elmondott beszédében megpróbálta eloszlatni a föderalizmussal kapcsolatos aggályokat, hangsúlyozva, hogy álláspontja szerint a föderalizmus sokkal inkább Irak egységét, mint megosztottságát segíti elő.[146] Al-Hakím és az IILT láthatólag egyenlő távolságot tartva közvetíteni próbál az Egyesült Államok és Irán között. Iráni kapcsolatai lényegesek, hiszen egyedül Irán az a jelentős súllyal rendelkező, síita dominanciájú állam, amelynek külső támogatására egy iraki – szunnita országokkal körülvett – síita vezetés számíthat. Az USA-val szemben pedig az IILT (illetve előde, az IIFLT) – beleértve fegyveres milíciájukat, a Badr Brigádot – soha nem lépett fel, ráadásul a Badr Brigád időközben csatlakozott a központi iraki biztonsági erőkhöz.

2007 végére – 2008 elejére fegyveres harcok robbantak ki a két fő síita csoportosulás és fegyveres milíciáik, a Mehdi Hadserege és a Badr Brigád között. A háttérben nyilvánvaló hatalmi helyezkedés, a síiták lakta területek feletti ellenőrzés megszerzésének szándéka húzódott. A 2008 őszére tervezett választásokat megelőzően mindkét fél arra törekedett, hogy minél jobban megerősítse pozícióit. Mindez történt annak ellenére, hogy 2007 októberében a két fő síita csoportosulás vezetői megállapodtak egymással, hogy beszüntetve az egymás elleni küzdelmet inkább "Irak iszlám és nemzeti érdekei" érvényesítésének előmozdításán munkálkodnak.[147] A tervezett választásokat végül is elhalasztották.

Irak szétesése önálló miniállamokra aligha valószínűsíthető. Bár a legnagyobb támogatottsága bizonnyal az iraki kurdok részéről lenne egy önálló Iraki Kurdisztán létrehozásának, Törökország már sokszor kinyilvánította, hogy ezt minden eszközzel megakadályozná. Egy független kurd államot – miután beláthatatlan konfliktusokhoz és átrendeződési folyamatokhoz vezetne a térségben – az Egyesült Államok sem támogatna. Egy önálló iraki síita arab állam létrejötte még kevésbé tűnik reálisnak, ráadásul e kérdésben az iraki síiták jóval megosztottabbak, mint a kurdok.

---

[145] Vö. a síita iszlám kiváló szakértőjével, Vali Nasr-ral készült interjút: *Nasr: Iraqi Prime Minister "Irrelevant" in Shiite Power Struggle.* Council on Foreign Relations, March 26, 2008. http://www.cfr.org/publication/15837/nasr.html

[146] Lásd *Reconciling Iraq.* H.E. Sayyed Abdul Aziz Alhakim, President of the Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq (SCIRI) and the Leader of the United Iraqi Allience. U.S. Institute of Peace, December 4, 2006. http://www.usip.org/events/2006/Alhakim_speech.pdf Al-Hakím kiemelte, hogy jóllehet az alkotmány tartalmazza a föderalizmus lehetőségét, arról majd az irakiak maguk döntenek regionális referendumokon.

[147] Vö. Babak RAHIMI [2007]: The Hakim-Sadr Pact: A New Era in Shiite Politics? *Terrorism Monitor*, Vol. V, Issue 20, October 25, 2007.

Felhasznált irodalom

ABEDIN, Mahan [2003]: Dossier: Hezb al-Daawa al-Islamiyya. *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol.5, No.6, June 2003. http://www.meib.org/articles/0306_iraqd.htm (Letöltve: 2009. 03. 07.)

AFLAQ, Mísil [1973]: *Al-Baasz va-l-istirákíja* (A Baasz és a szocializmus). Al-Mu'asszasza al-Arabíja li-d-Dirászát va-n-Nasr, Bejrút.

AFLAQ, Mísil [1976]: *Al-Baasz va-t-turász* (A Baasz és a múlt öröksége). Dár al-Hurríja, Bagdad.

ALLAWI, Ali A. [2007]: *The Occupation of Iraq. Winning the War, Losing the Peace.* Yale University Press, New Haven and London.

Amended Iraqi Nationality Law No. (43) for 1963. http://iom-iraq.net/Library/Iraqi_Nationality_Law.pdf (Letöltve: 2009. 03. 07.)

AMS Rejects Role in Iraqi Politics. *Aljazeera*, 2005. 04. 11. http://www.iraqirabita.org/english/index.php?do=article&id=186 (Letöltve: 2009. 03. 07.)

AMSI: The Iraqi Resistance Defeated the Occupation in Iraq. 26 March, 2007. http://heyetnet.org/en/content/view/117/26/ (Letöltve: 2009. 03. 07.)

Al-Azhar Verdict (Fatwa) on the Shia
http://www.geocities.com/Tokyo/Spa/7220/azhar.html (Letöltve: 2009. 03. 07.)

BAKER, James A., III – HAMILTON, Lee H. (Co-Chairs)[2006]: *The Iraq Study Group Report.* Vintage Books, New York.

BAR, Shmuel – MINZILI, Yair [2006]: The Zawahiri Letter and the Strategy of Al-Qaeda. In: FRADKIN, Hillel, Husain HAQQANI, Eric BROWN (eds.): *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 3. Hudson Institute, pp. 38-51.

BARAM, Amazia [1990]: The Impact of KKhomeini's Revolution on the Radical Shi'i Movement of Iraq. In: David MENASHRI (ed.): *The Iranian Revolution and the Muslim World.* Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, pp. 131-151.

BEEHNER, Lionel [2007]: Iran's Involvement in Iraq. *Council on Foreign Relations*, February 12, 2007

BIDEN, Joseph R. Jr. – GELB, Leslie H. [2006a]: Unity Through Autonomy in Iraq. *The New York Times*, May 1, 2006

BIDEN, Joseph R. Jr. – GELB, Leslie H. [2006b]: Bipartisan Redeployment. *Wall Street Journal*, October 24, 2006

BIDEN, Joseph R. Jr. – GELB, Leslie H. [2007]: Federalism, Not Partition. *Washington Post*, October 3, 2007

Biden-Gelb Plan for Iraq. http://planforiraq.com (Letöltve: 2009. 03. 07.)

BREMER, Ambassador L. Paul III with Malcolm MCCONNELL [2006]: *My Year in Iraq. The Struggle to Build a Future of Hope.* Threshold Editions, New York, London, Toronto, Sydney.

BROOKE, Steven [2006]: The Preacher and the Jihadi. In: FRADKIN, Hillel, Husain HAQQANI, Eric BROWN (eds.): *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 3. Hudson Institute, pp. 52-66.

BUSH, George W. [2002]: *President Bush Outlines Iraqi Threat.* Cincinnati, Ohio, October 7, 2002. http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html (Letöltve: 2009. 03. 07.

BUSH, George W. [2003]: *President Delivers „State of the Union"*, January 28, 2003.
http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030128-19.html (Letöltve: 2009. 03. 07.)

BUSH, George W. [2003]: *George Bush's war ultimatum speech from the Cross Hall in the White House*, March 18, 2003. http://www.guardian.co.uk/world/2003/mar/18/usa.iraq (Letöltve: 2009. 03. 07.)
BUSH, George W. [2003]: George Bush's Address from the Aircraft Carrier USS Abraham Lincoln. *The Guardian*, May 1, 2003. http://www.guardian.co.uk/world/2003/may/01/usa.iraq (Letöltve: 2009. 03. 07.)
BYMAN, Daniel L. – POLLACK, Kenneth [2007]: Things Fall Apart: Containing the Spillover From an Iraqi Civil War. *The Saban Center for Middle East Policy at The Brookings Institution*, Analysis Paper Number 11, January 2007.
The Constitution of the Baath Party, 1947. In: ISMAEL, Tareq Y. [1976]: *The Arab Left.* Syracuse University Press, pp. 126-137.
CORDESMAN, Anthony H. [2007]: *Iraq's Sectarian and Ethnic Violence and Its Evolving Insurgency. Developments through Spring 2007.* CSIS, April 2, 2007
CORDESMAN, Anthony H. [2007]: *Iraq's Insurgency and Civil Violence and US Strategy: Developments through June 2007.* CSIS, July 9, 2007
CORDESMAN, Anthony H. [2007]: *Iraq's Sunni Insurgents: Looking Beyond Al Qa'ida.* Center for Strategic and International Studies, July 16, 2007
CORDESMAN, Anthony H. [2007]: *Pandora's Box: Iraqi Federalism, Separatism, "Hard" Partitioning, and US Policy. Working Draft.* Center for Strategic and International Studies, October 9, 2007
CPA Order 1: "De-Ba'athification of Iraqi Society" http://www.cpa-iraq.org/regulations (Letöltve: 2009. 03. 07.)
Declaration of the Shia of Iraq. http://www.al-bab.com/arab/docs/iraq/shia02a.htm (Letöltve: 2009. 03. 07.)
DERELI, Pinar [2004]: *Tribes in Iraq & Their Reactions against American Attacks.* T.C. Middle East Technical University Institute of Social Sciences, Ankara.
DHARI, Sheikh al- [2007]: *The Occupation is Godmother of the Problems*. 22 March 2007. http://heyetnet.org/en/content/view/104/34/ (Letöltve: 2009. 03. 07.)
DHARI, Sheikh al- [2007]: *No Solution Under The Shade of The Occupation.* 24 December 2007. http://heyetnet.org/en/content/view/2327/38/ (Letöltve: 2009. 03. 07.)
DIAMOND, Larry [2004]: What Went Wrong in Iraq? *Foreign Affairs*, September/October 2004
FEARON, James D. [2007]: Iraq's Civil War. *Foreign Affairs*, March/April 2007
FISK, Robert [2006]: *The Great War for Civilisation. The Conquest of the Middle East.* Harper Perennial, London, New York, Toronto and Sydney.
FRADKIN, Hillel – HAQQANI, Husain – BROWN, Eric (eds.)[2005]: *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 2. Hudson Institute.
FRADKIN, Hillel – HAQQANI, Husain – BROWN, Eric (eds.)[2006]: *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 3. Hudson Institute.
FRADKIN, Hillel – HAQQANI, Husain – BROWN, Eric (eds.)[2006]: *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 4. Hudson Institute.
GALBRAITH, Peter W. [2007]: *The End of Iraq. How American Incompetence Created a War Without End.* Pocket Books, London, Sydney, New York, Toronto.
Gelb: Federalism Is Most Promising Way to End Civil War in Iraq. Council on Foreign Relations, October 16, 2007. http://www.cfr.org/publication/14531/gelb.html (Letöltve: 2009. 03. 07.)
GSTREIN, Heinz [1982]: *Marx oder Mohamed?* Verlag Ploetz.
HASEEB, Khair El-Din (ed.)[2006]: *Planning Iraq's Future. A Detailed Project to Rebuild Post-Liberation Iraq.* Centre for Arab Unity Studies, Beirut.

HASHIM, Ahmed S. [2003]: The Sunni Insurgency In Iraq. *Middle East Institute Commentary*, August 15, 2003. http://www.mideasti.org/scholars/editorial/sunni-insurgency-iraq (Letöltve: 2009. 03. 07.)
HASSAN, Hussein D. [2007]: Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities. *CRS Report for Congress*, March 15, 2007
HUSZEIN, Szaddám [1981]: *Árá va-manákif* (Vélemények és álláspontok). Dár an-Núr, Bejrút.
IBN TAJMÍJA: *Minhádzs asz-Szunna*. http://arabic.islamicweb.com/books/taimiya.asp?book=365 (Letöltve: 2009. 03. 07.)
Iraq – Interim Constitution. http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/iz00000_html (Letöltve: 2009. 03. 07.)
Iraqi Constitution. http://www.export.gov/iraq/pdf/iraqi_constitution.pdf (Letöltve: 2009. 03. 07.)
Iraq: Liberation before polls says AMS. *Aljazeera.net*, May 10, 2004. http://english.aljazeera.net/English/archive/archive?ArchiveId=726 (Letöltve: 2009. 03. 07.)
Iraqi Ambassador Rejects Partitioning of Iraq. Embassy of the Republic of Iraq, Washington, DC, September 28, 2007. http://abcnews.go.com/images/Politics/Iraq_Partition_070928.pdf (Letöltve: 2009. 03. 07.)
Iraqi Resistance Report 857, 17 April 2007. http://www.freearabvoice.org (Letöltve: 2009. 03. 07.)
KAZIMI, Nibras [2005]: A Virulent Ideology in Mutation: Zarqawi Upstages Maqdisi. In: FRADKIN, Hillel – HAQQANI, Husain – BROWN, Eric (eds.): *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 2. Hudson Institute, pp. 59-73.
KAZIMI, Nibras [2006]: Zarqawi's Anti-Shi'a Legacy: Original or Borrowed? In: FRADKIN, Hillel – HAQQANI, Husain – BROWN, Eric (eds.): *Current Trends in Islamist Ideology*, Vol. 4. Hudson Institute, pp. 53-72.
KEDOURIE, Elie [1987]: The Iraqi Shi'is and Their Fate. In: Martin KRAMER (ed.): *Shi'ism, Resistance, and Revolution.* Westview Press, Boulder, pp. 135-157.o.
KEEGAN, John [2004]: *Az iraki háború.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
KEPEL, Gilles [2007]: *Dzsihád.* Európa Könyvkiadó, Budapest.
KHALIDI, Ashraf al- – TANNER, Victor [2006]: *Sectarian Violence: Radical Groups Drive Internal Displacement in Iraq.* An Occasional Paper. The Brookings Institution – University of Bern Project on Internal Displacement, October 2006. http://www.brookings.edu/fp/projects/idp/20061018_DisplacementinIraq_Khalidi-Tanner.pdf (Letöltve: 2009. 03. 07.)
KOHLMANN, Evan F. [2007]: *State of the Sunni Insurgency in Iraq: August 2007.* The NEFA Foundation.
KRAMER, Martin (ed.)[1987]: *Shi'ism, Resistance, and Revolution.* Westview Press, Boulder.
Law of Administration for the State of Iraq for the Transitional Period, 8 March 2004. http://www.cpa-iraq.org/government/TAL.html (Letöltve: 2009. 03. 07.)
Letter to al-Zarqawi from al-Zawahri. MSNBC Oct. 11 2005 http://www.msnbc.msn.com/id/9666242/page/2/ (Letöltve: 2009. 03. 07.)
LEWIS, Bernard [1987]: The Shi'a in Islamic History. In: Martin KRAMER (ed.): *Shi'ism, Resistance, and Revolution.* Westview Press, Boulder, Colorado, Mansell Publishing Limited, London, England, pp. 21-30.
MAKDISZI, Abu Muhammad Ászim al- [é.n.]: *Millat Ibráhím* (The Religion of Ibrahim). At-Tibyan Publications.

MCCANTS, William (editor & project director)[2006]: *Militant Ideology Atlas.* Executive Report, November 2006. Combating Terrorism Center, West Point, New York.

MORROW, Jonathan [2005]: *Iraq's Constitutional Process. An Opportunity Lost.* United States Institute of Peace, Special Report 155, November 2005.

NAKASH, Yitzhak [1995]: *The Shi'is of Iraq.* Princeton University Press, Princeton and Oxford.

NAKASH, Yitzhak [2003]: The Shi'ites and the Future of Iraq. *Foreign Affairs*, July/August 2003.

NAKASH, Yitzhak [2006]: *Reaching for Power. The Shi'a in the Modern Arab World.* Princeton University Press, Princeton and Oxford.

NASR, Vali [2006]: *The Shia Revival. How Conflicts within Islam Will Shape the Future.* W.W. Norton & Company, New York, London.

Nasr: Iraqi Prime Minister "Irrelevant" in Shiite Power Struggle. Council on Foreign Relations, March 26, 2008. http://www.cfr.org/publication/15837/nasr.html (Letöltve: 2009. 03. 07.)

The November 15 Agreement: Timeline to a Sovereign, Democratic and Secure Iraq. http://www.cpa-iraq.org/government/AgreementNov15.pdf (Letöltve: 2009. 03. 07.)

OTTERMAN, Sharon [2003]: *Iraq: The Role of Tribes.* Council on Foreign Relations, November 14, 2003. http://www.cfr.org/publication/7681 (Letöltve: 2009. 03. 07.)

PATAI, Raphael [1983]: *The Arab Mind.* Charles Scribner's Sons, New York.

The Political Transition in Iraq: Report of the Fact-finding Mission. http://www.ún.org/News/dh/iraq/rpt-fact-finding-mission.pdf (Letöltve: 2009. 03. 07.)

A Profile in Terror: Zarqawi's Journey: From Dropout to Prisoner to Insurgent Leader. *The New York Times*, July 13, 2004.

Al-Qaeda Loses an Iraqi Friend. *TIME*, May 14, 2007. http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1620607,00.html (Letöltve: 2009. 03. 07.)

RAHIMI, Babak [2007]: The Hakim-Sadr Pact: A New Era in Shiite Politics? *Terrorism Monitor*, Vol. V, Issue 20, October 25, 2007.

RECKNAGEL, Charles [2004]: Symbol of insurgency. *Asia Times*, April 9, 2004. http://www.atimes.com/atimes/Middle_East/FD09Ak03.html (Letöltve: 2009. 03. 07.)

Reconciling Iraq. H.E. Sayyed Abdul Azíz Alhakim, President of the Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq (SCIRI) and the Leader of the United Iraqi Allience. U.S. Institute of Peace, December 4, 2006. http://www.usip.org/events/2006/Alhakim_speech.pdf (Letöltve: 2009. 03. 07.)

RICCIARDONE, Frank [1999]: The (Broad) View from Washington. (Nevine Khalil interjúja.) *Al-Ahram Weekly* 1999. július 22-28. http://weekly.ahram.org.eg/1999/439/intervw.htm (Letöltve: 2009. 03. 07.)

ROSTOVÁNYI Zsolt [2003]: Irak három háborúja. *Rubicon*, 2003. 3-4. szám. pp 116-130.

ROSTOVÁNYI Zsolt [2004]: *Az iszlám világ és a Nyugat. Interpretációk összecsapása avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. Corvina, Budapest.

S.Amdt. 2997: To express the sense of Congress on federalism in Iraq. An –ú amendment to H.R. 1585: National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2008. http://www.govtrack.us/congress/amendment.xpd?session=110&amdt=s2997 (Letöltve: 2009. 03. 07.)

SHIRAZI, Imam Muhammad [2003]: *If Islam were to be established in Iraq*. Fountain Books, London.

SIMON, Steven N. [2007]: *After the Surge. The Case for U.S. Military Disengagement from Iraq.* Council on Foreign Relations, CSR NO. 23, February 2007.
STEINBERG, Guido [2006]: The Iraqi Insurgency. Actors, Strategies, and Structures. *SWP Research Paper*, Berlin, December 2006.
TODD, Lin et al. [2006]: *Iraq Tribal Study – Al-Anbár Governorate.* June 18, 2006.
Top Shiite Politician Joins Call for Autonomous South Iraq. *The New York Times*, August 12, 2005.
UN's Brahimi: Bremer the "Dictator of Iraq" in Shaping Iraqi Government. *News Center* June 3, 2004. CommonDreams.org http://www.commondreams.org/headlines04/0603-01.htm (Letöltve: 2009. 03. 07.)
United Nations Security Council Resolution 688 (1991). http://www.fas.org/news/un/iraq/sres/sres0688.htm (Letöltve: 2009. 03. 07.)
United Nations Security Council Resolution 1511 (2003) http://dacessdds.ún.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement (Letöltve: 2009. 03. 07.)
United Nations Security Council Resolution 1546 (2004) http://daccessdds.ún.org/doc/UNDOC/GEN/N04/381/16/PDF/N0438116.pdf?OpenElement (Letöltve: 2009. 03. 07.)
VISSER, Reidar [2007]: *The US Senate Votes to Partition Iraq. Softly*. Historiae.org, 27 September 2007. http://historiae.org/biden.asp (Letöltve: 2009. 03. 07.)
WEAVER, Mary Anne [2006]: The Short, Violent Life of Abu Musab al-Zarqawi. *The Atlantic Monthly*, July/August 2006.
WMD in Iraq. Evidence and Implications. Carnegie Endowment for International Peace, January 2004
WRIGHT, Robin [2005]: Iraq Winners Allied with Iran Are the Opposite of U.S. Vision. *The Washington Post*, February 14, 2005.
ZARQAWI, Abu Mus'ab al-: Letter. http://www.cpa.gov/transcripts/20040212_zarqawi_full.html (Letöltve: 2009. 03. 07.)
ZEIDEL, Ronen [2008]: A Harsh Readjustment: the Sunnis and the Political Process in Contemporary Iraq. *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 12, No. 1 (March 2008).